

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ,
ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Όψεις της Ευρωπαϊκής διπλωματίας κατά την Ελληνική
Επανάσταση. Ο «αποικιοκρατικός» ανταγωνισμός Γαλλίας -
Μεγάλης Βρετανίας**

Εισηγήτρια: Ράπτη Στυλιανή

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Άννα Μανδουλαρά

Ιωάννινα 2024

Εξεταστική Επιτροπή:

Άννα Μανδουλαρά: Επίκουρη Καθηγήτρια Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Λάμπρος Φλιτούρης: Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Γεώργιος Νικολάου: Τέως Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

*Στην Αναστασία, τον Δημήτρη και την Ελένη,
τη λατρευτή μου οικογένεια.*

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
1. Ο «Balancer» και το γόητρο: ο Γαλλοβρετανικός ανταγωνισμός	9
2. «France plays a double game» - Ο αποικιοκρατικός ανταγωνισμός Γαλλίας- Μεγάλης Βρετανίας για το ελληνικό ζήτημα	17
3. Τα «υγιή στοιχεία του «Μεγάλου Ασθενή»	25
4. Οι χριστιανοί ελληνόφωνοι υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πριν από την Επανάσταση	35
5. Προετοιμασία και έκρηξη της Επανάστασης μέσα στο πλαίσιο των νέων ιδεών της Δύσης	43
6. Η αντίδραση στην Επανάσταση - Η εξέλιξη της γαλλικής και της βρετανικής πολιτικής	53
7. Το σύνθετο ζήτημα του φιλελληνισμού	61
8. Οι εμπόλεμοι Έλληνες - Τα δάνεια	69
9. Ο «θορυβώδης» δρόμος προς την ανεξαρτησία και οι Δυνάμεις	76
10. «Αναγνώριση- Οικονομία-Μεσολάβηση» εναντίον «Στρατού- Μοναρχίας»	83
11. Το «εξαρτησιακό σύνδρομο» του Νέου Ελληνικού Κράτους	90
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	95
ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ	98
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	101
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	107
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	108

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη με θέμα «*Όψεις της Ευρωπαϊκής Διπλωματίας κατά την Ελληνική Επανάσταση. Ο "αποικιοκρατικός" ανταγωνισμός Γαλλίας- Μεγάλης Βρετανίας*» προέκυψε από μια συζήτηση σχετικά με μια παλιά εργασία με την επιβλέπουσα κυρία Μανδουλαρά, η οποία αφορούσε τη διπλωματία του συνόλου των Μεγάλων Δυνάμεων. Η ανάγκη εντύπωσης επί του ζητήματος, η εύρεση των αιτιών της ενεργής Ευρωπαϊκής ανάμιξης στο *Ελληνικό Ζήτημα* αλλά και ο αναστοχασμός γύρω από παγιωμένες απόψεις που αφορούν την Επανάσταση, με παρακίνησαν να συγγράψω την παρούσα μελέτη.

Ο στόχος λοιπόν, είναι πολύπλευρος: η εξέταση του αποικιοκρατικού ανταγωνισμού ανάμεσα στην Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία αναφορικά με την Ελληνική Επανάσταση και η σκιαγράφηση των διπλωματικών τους πρακτικών και μοτίβων, που ενδέχεται να ακολουθούσαν στην αντιμετώπιση ζητημάτων όπως αυτό της Ελλάδας. Παράλληλα, επιχειρήθηκε η ανάλυση ενός παραδοσιακού ιστορικού γεγονότος με σύγχρονους διπλωματικούς και στρατηγικούς όρους, αλλά και με βάση θεωρίες διεθνών σχέσεων, ώστε να γίνουν πιο κατανοητοί οι άξονες της εξωτερικής πολιτικής των ενδιαφερόμενων κρατών. Μέσω της ανάλυσης της δυαδικής αυτής σχέσης, θα αναδειχθεί η σημαντικότητα της, τόσο στο ελληνικό ζήτημα όσο και στη διαμόρφωση της διεθνούς σκηνής κατά τον 19ο αιώνα.

Το εγχείρημα εξυπηρετήθηκε τόσο από την βιβλιογραφία όσο και από το αρχειακό υλικό. Η προσέγγιση και η αποκρυπτογράφηση ενός αρχείου – ως γνωστόν- είναι μια επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία, αλλά μπορεί να αποβεί και άκρως ικανοποιητική. Στην περίπτωση μου, το ψηφιοποιημένο Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, λόγω βλάβης, παρέμεινε κλειστό το διάστημα που επέλεξα για την έρευνά μου. Ωστόσο οι επισκέψεις, οι Εκθέσεις των επετείων αλλά και πολλοί φάκελοι προσεκτικά φυλαγμένοι στην βιβλιοθήκη μου από παλαιότερες εξορμήσεις, μου επέτρεψαν να προχωρήσω. Το Foreign Office, που διαφυλάττει το μεγαλύτερο μέρος του ψηφιοποιημένου στην ιστοσελίδα National Archives, μου προσέφερε ένα εύρος πληροφοριών, μέσω της αλληλογραφίας του Υπουργού Εξωτερικών και μετέπειτα πρωθυπουργού της Βρετανίας, George Canning. Τέλος, όσον αφορά την Correspondance Politique του Γαλλικού ΥΠΕΞ, εξαιρετική βοήθεια μου παρείχε το έργο του Νικόλαου Καραπιδάκη και της Άννας Pouradier- Duteil Λοϊζίδου «Γαλλικά

Δελτία Ειδήσεων για την Ελληνική Επανάσταση, έτη 1821 - 1822», που εκδόθηκε υπό την αιγίδα της Τράπεζας Πειραιώς.

Η βιβλιογραφία για την συγγραφή της διπλωματικής ήταν ήδη εκτεταμένη, μετά, δε την επέτειο για τα διακόσια χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης, έγινε αχανής για μία μόνο ερευνήτρια. Κατά συνέπεια, τα βιβλία που αναφέρονται είναι αυτά που χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο. Στην πραγματικότητα, συμβουλευτήκα πολύ περισσότερα, αφού στο σύνολο της η βιβλιογραφία ήταν πλούσια, πολύγλωσση και άκρως βοηθητική. Ξεχωριστή σημασία είχαν τα συγγράμματα του Χαράλαμπου Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία* και του Θεόδωρου Κουλουμπή *Διεθνείς Σχέσεις, Ισχύς και Δικαιοσύνη*. Τα συγκεκριμένα συγγράμματα έδωσαν στην διπλωματική μου εργασία τη στρατηγική και διεθνολογική ματιά που είχε ανάγκη. Σημαντικό σύγγραμμα αποτέλεσε επίσης το *Διπλωματική ιστορία, από τη Βεσφαλία στη Βιέννη, 1648- 1815*, του Θεόδωρου Χριστοδουλίδη. Βιβλία όπως το *Η Φιλική Εταιρεία-Επαναστατική Δράση και Μυστικές Εταιρείες στη Νεότερη Ευρώπη*, το οποίο συνέγραψαν και επιμελήθηκαν οι αγαπητοί καθηγητές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κυρία Μανδουλαρά και κύριος Νικολάου, εξετάζουν επιμέρους θέματα, προσφέροντας σημαντικές πληροφορίες στο σύνολο της διπλωματικής. Όσον αφορά την ξενόγλωσση βιβλιογραφία, σημαντικό βοήθημα αποτέλεσε το κλασικό έργο του Pierre Renouvin *Histoire des relations internationales, Le XIXe siècle, de 1815 a 1871*, αλλά και των David Onnekink, Gijs Rommelse, *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe (1650-1750)*, που με διαφώτισαν σχετικά με το πνεύμα της εποχής.

Θα ήθελα, κλείνοντας, να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου, οι οποίοι σημάδεψαν την φοιτητική μου σταδιοδρομία και μου έδωσαν την ευκαιρία να γράψω αυτή την διπλωματική. Φυσικά, στην κορυφή των ευχαριστιών βρίσκεται η κυρία Μανδουλαρά, η οποία με καθοδήγησε υπομονετικά και ευχάριστα, καταλαβαίνοντας ακριβώς ποια είναι τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της γραφής μου και φροντίζοντας ώστε να τα διορθώσω, δίνοντας μου παράλληλα και την ελευθερία κινήσεων που θεωρούσα απαραίτητη. Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης τον κύριο Γ.Β. Νικολάου και τον κύριο Λ. Φλιτούρη, που με υπομονή διάβασαν και εξέτασαν την διπλωματική μου. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, που μου προσέφερε την οικονομική και ψυχολογική υποστήριξη για να εκπληρώσω το δύσκολο αυτό ακαδημαϊκό έργο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «*Όψεις της Ευρωπαϊκής Διπλωματίας κατά την Ελληνική Επανάσταση. Ο "αποικιοκρατικός" ανταγωνισμός Γαλλίας- Μεγάλης Βρετανίας*» εξετάζει την στάση και τη δράση της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση, με γνώμονα τον μεταξύ τους αποικιοκρατικό ανταγωνισμό. Η μελέτη διαρθρώνεται σε έντεκα κεφάλαια, στα οποία εξετάζονται όλες οι πτυχές και οι εμπλεκόμενοι πριν, κατά τη διάρκεια και στο πέρας του Αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία. Η βιβλιογραφία αποτελεί τη βάση της μελέτης, αφού προσφέρει την χρονολογική σειρά και κατάταξη που είναι αναγκαίες για την αφήγηση των γεγονότων, ενώ παράλληλα η έρευνα διανθίζεται από αρχειακά έγγραφα, ακολουθώντας, ιδιαίτερα στο τελευταίο κεφάλαιο, τη μορφή της ανάλυσης περιεχομένου ώστε να εξαχθούν τα συμπεράσματα.

Η εργασία ξεκινάει με την αποσαφήνιση των όρων *διπλωματία, εξωτερική πολιτική, εθνικό συμφέρον και ισχύς*. Παράλληλα μελετάται και η έννοια του διεθνούς συστήματος, ώστε να πραγματοποιηθεί η ταύτιση τους με τα δεδομένα της εποχής. Στη συνέχεια διερευνώνται οι άξονες της αποικιοκρατικής πολιτικής των δύο κρατών και πώς αυτοί επηρέαζαν την άσκηση εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Ακολουθεί η μελέτη της *απαρχής, της εξάπλωσης και της σταδιακής εξασθένισης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*. Ο «Μεγάλος Ασθενής» αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα της Ευρωπαϊκής διπλωματίας, αφού η διατήρηση ή μη της ύπαρξης του, γνωστή και ως «Ανατολικό Ζήτημα» ερμήνευσε και τη συμπεριφορά των Μεγάλων Δυνάμεων, ως προς την ελληνική εξέγερση του '21. Θα εξεταστούν τόσο εσωτερικοί, όσο και εξωτερικοί παράγοντες που οδήγησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία από την αίγλη στην παρακμή, παράλληλα με την μελέτη των οικονομικών και εμπορικών σχέσεων της με την Ευρώπη.

Στη συνέχεια θα διερευνηθεί ο ελληνισμός, ακριβώς μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, οι συγκυρίες που οδήγησαν στην ανάπτυξη και στην ωρίμανση του, αλλά και οι ιδεολογικές και πολιτισμικές ζυμώσεις που συνέβησαν, είτε στο εσωτερικό είτε στο εξωτερικό, ώστε να οδηγηθεί στην επιτυχημένη εξέγερση που οδήγησε στην Ανεξαρτησία. Μετά την έκρηξη της Επανάστασης, θα εξεταστεί η αρχική αντίδραση των Μεγάλων Δυνάμεων στο άκουσμά της, αλλά και οι αμφιβολίες που ερμήνευσαν την πολιτική τους. Έπειτα ερευνάται και η εξέλιξη των διαπραγματεύσεων, ιδιαίτερα μεταξύ Γαλλίας, Βρετανίας αλλά και Ρωσίας, ενώ

παρεμβάλλονται ζητήματα όπως ο φιλελληνισμός και τα δάνεια, στα οποία εκδηλώθηκε η Αγγλογαλλική πολιτική. Η μελέτη συνεχίζεται με την διερεύνηση της περιόδου της Οθωμανικής αντεπίθεσης (1825-1827), η οποία αποτελεί και την στιγμή του Αγώνα όπου οι Μεγάλες Δυνάμεις έχουν τον πρώτο λόγο, για να καταλήξει στη ναυμαχία του Ναβαρίνου και στις εξελίξεις που οδήγησαν στην δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Στα τελευταία κεφάλαια της διπλωματικής, πραγματοποιείται μια συνολική εκτίμηση της σχέσεως της Μ. Βρετανίας και της Γαλλίας με τον ελληνικό σκοπό. Αναλύονται και εκθέτονται τα διπλωματικά προστάγματα των δύο αυτών Μεγάλων Δυνάμεων, με βάση τη δράση τους και με τη στάση τους έναντι άλλων Επαναστάσεων, πέραν της ελληνικής (Πεδεμόντιο, Ισπανία, Λατινική Αμερική), ώστε στο τέλος να γίνει μια συνολική αποτίμηση της σχέσης της Επανάστασης του 1821 και της ευρωπαϊκής διπλωματίας.

1. Ο «Balancer» και το γόητρο: ο Γαλλοβρετανικός ανταγωνισμός

Εξετάζοντας την περίοδο από τα μέσα του 18ου έως και τον 19ο αιώνα, προκύπτουν πολλά ζητήματα, που χρίζουν επαναδιαπραγμάτευσης. Σε αυτούς τους δύο αιώνες διαμορφώνεται τόσο το διπλωματικό, όσο και το οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο θα ξεσπάσει η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Μέσα από την εξέταση βασικών όρων των διεθνών σχέσεων, αλλά και μέσω της διερεύνησης του διεθνούς συστήματος της εποχής, θα επιχειρήσουμε να καταλήξουμε σε συμπεράσματα για την διπλωματία της εποχής, τη σύνδεση της εξωτερικής με την εσωτερική πολιτική και φυσικά, για τις σχέσεις των δύο ενδιαφερόμενων δυνάμεων, της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας.

Ο 19ος αιώνας, μέσω της βελτίωσης της διπλωματικής επικοινωνίας, της εφαρμογής δημοκρατικών αρχών και της συνειδητοποίησης ότι καθίσταται αναγκαία η συλλογική αντιμετώπιση των προκλήσεων, εξελίχθηκε στον «χρυσό αιώνα» της «κλασικής διπλωματίας».¹ Η «κλασική διπλωματία» είχε εγκαινιαστεί το 1648 με τη συνθήκη της Βεσφαλίας, όπου για πρώτη φορά έγιναν αποδεκτές η αρχή της κυριαρχίας, της ισότητας στις διεθνείς σχέσεις και της ισορροπίας δυνάμεων.² Η πρωτοκαθεδρία των κρατών στην παγκόσμια σκηνή, η οργάνωση συνεδρίων αλλά και η θέσπιση μονίμων συμβούλων αποτελέσαν τα χαρακτηριστικά του νέου συστήματος.³

Σύμφωνα με τον Θεόδωρο Κουλουμπή, η διπλωματία αποτελεί ένα από τα ελάχιστα αποτελεσματικά όργανα πειθούς ή καταναγκασμού, μέσα στο άναρχο διεθνές σύστημα. Η πρακτική αυτή έχει πολλούς ορισμούς. Από την επίσημη δραστηριότητα με στόχο την εκπλήρωση των στόχων της εξωτερικής πολιτικής,⁴ μέχρι την διαχείριση των διεθνών υποθέσεων με διαπραγματεύσεις και την τέχνη του διπλωμάτη. Διπλωματικές παραδόσεις, έστω και σε πρωτόγονη μορφή, εντοπίζονται στην Αρχαία Κίνα, Ινδία και Αίγυπτο, ενώ άρχισαν να εξελίσσονται στην αρχαία

1 Χάρης Λ. Καραμπαρμπούνης, *Διάυλοι διπλωματίας. Λέσχη, Φόρα, Δίκτυα* εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2022, σ. 29-33.

2 Στο ίδιο, σ. 31.

3 Στο ίδιο, σ. 31-32.

4 Π. Βαρβαρούσης, *.ό. π.*, σ. 121.

Ελλάδα και Ρώμη.⁵ Φυσικά, η διπλωματία του Λουδοβίκου 14ου, του αγγλικού κοινοβουλίου και του Ναπολέοντα διαφέρει αρκετά από τη διπλωματία, όπως τη φανταζόμαστε σήμερα. Υπήρχαν Υπουργεία και προξενεία, ωστόσο λόγω της δυσκολίας των μετακινήσεων και των επικοινωνιών, οι επαφές και οι αρμοδιότητες, φυσιολογικά, δεν ήταν ίδιες με αυτές που υπάρχουν σήμερα. Συνειδητές προσπάθειες για θεσμοθέτηση του διπλωματικού λειτουργήματος έλαβαν χώρα στο Συνέδριο της Βιέννης και μετέπειτα, διαμορφώνοντας αυτό που στην πράξη αποκαλείται κατά τον Καραμπαρμπούνη, «διπλωματικό δίκαιο και πρωτόκολλο».⁶ Οι διπλωμάτες ήταν συνήθως αριστοκράτες, ενώ συχνά οι ίδιοι οι βασιλείς λειτουργούσαν ως πρέσβεις μιας και στις μοναρχίες κυρίως, η άσκηση εξωτερικής πολιτικής ήταν προνόμιο του Στέμματος. Μετά το 1815, η διπλωματία θα αποτελούσε σεβαστή επιλογή επαγγελματικής σταδιοδρομίας⁷ κι όχι μονοπώλιο της Βασιλικής οικογένειας. Στην περίπτωση της Γαλλίας μάλιστα, θα γινόταν και η πρόσληψη μισθοφόρων διπλωματών.⁸ Ουκ ολίγες φορές, δραστηριοποιούνταν για λογαριασμό της Γαλλίας Βρετανοί διπλωμάτες και αντίθετα. Οι διπλωμάτες αποστέλλονταν στην χώρα ενδιαφέροντος και επικοινωνούσαν τακτικά με την χώρα τους, ενώ σε περιπτώσεις πολέμου ή πιθανής σύγκρουσης, ανακαλούνταν. Σημαντικό είναι να πούμε το πόσο προστατευμένοι ήταν για τα δεδομένα της εποχής. Δολοφονίες απεσταλμένων των κρατών από τις χώρες υποδοχής, αρκούσαν για το ξέσπασμα πολεμικής σύρραξης ανάμεσα στη χώρα καταγωγής ενός διπλωμάτη και στη χώρα στην οποία υπηρετούσε.⁹ Κλασικό παράδειγμα αποτελεί η σφαγή των προξένων της Γαλλίας και της Γερμανίας στη Θεσσαλονίκη το 1876, μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης της Βοσνίας Ερζεγοβίνης. Οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν από τις Μεγάλες Δυνάμεις ήταν τόσο σοβαρές, που οδήγησαν τελικά στην καθαίρεση του Σουλτάνου Αμπντούλ Αζίζ.¹⁰

5 Θεόδωρος Κουλουμπής, *Διεθνείς Σχέσεις, Ισχύς και Δικαιοσύνη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2008 σ. 185-186.

6 Χάρης Α. Καραμπαρμπούνης, *ό.π.*, σ. 34.

7 Στο ίδιο, σ. 34-35.

8 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό.π.*, σ. 56.

9 Ή ακόμα και για την επιβολή βαρύτερων οικονομικών και διπλωματικών μέτρων.

10 Θ. Λάσκαρης, *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης 1814-1914*, εκδ. Τύποις Γεωργίου Π. Ξένου, Αθήνα, 1936, σ. 189-190.

Η διπλωματία λοιπόν της πρώιμης και νεότερης Ευρώπης ήταν μονομερής,¹¹ όσον αφορά τους λειτουργούς της. Επίσης, ο στόχος και τα μέσα της ήταν αρκετά διαφορετικά, σε σχέση με την μοντέρνα εποχή. Ο ρόλος της ήταν πιο αδιαφανής, δηλαδή δεν επεδίωκε πάντα την ειρήνη, αλλά την ισχύ. Η σύναψη συμμαχιών εις βάρος μιας άλλης χώρας, η διπλωματική προετοιμασία του πολέμου ή ακόμα ο διαμελισμός ενός κράτους, η τοποθέτηση δορυφόρων/πολιτικών σε μια θέση και φυσικά η μυστική διπλωματία, αποτελούν μόνο μερικά από τα παραδείγματα που δείχνουν την άσκηση της συγκεκριμένης τέχνης της εποχής. Επίσης, δεν σπάνιζαν και οι δωροδοκίες, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Αγγλίας και της Γαλλίας, αλλά και οι αποστασίες. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί ο μεγάλος διπλωμάτης της Γαλλίας ο Ταλεϋράνδος, που λέγεται ότι έδρασε πολλές φορές προς όφελος της αγγλικής πολιτικής. Μάλιστα, όταν ο Λουδοβίκος 14ος βρισκόταν στο θρόνο, οι δωροδοκίες ήταν τόσο συχνό φαινόμενο, που στο μέλλον εξελίχθηκε σε αυτό που ονομάζει ο Χριστοδουλίδης «διπλωματία της στερλίνας» και «διπλωματία του δολαρίου».¹² Προοδευτικά βέβαια αυτό άρχισε να αλλάζει. Ιδιαίτερα μετά τη Συνθήκη της Βεσφαλίας, οι Δυνάμεις άρχισαν, είτε μέσω αντιπροσώπων είτε με την παρουσία των ίδιων των Βασιλέων να προσέρχονται σε συνέδρια, στα οποία ελάμβαναν αποφάσεις για το εκάστοτε πρόβλημα. Αυτά τα συνέδρια, αλλά και οι συνθήκες, είτε εμπορικές, είτε για ειρήνευση, αποτέλεσαν την βάση για τους πιο οργανωμένους και ίσως πιο διαφανείς σύγχρονους διπλωματικούς ελιγμούς. Πιο εντατική και συνειδητοποιημένη έγινε η περιοδική σύγκληση συνδιασκέψεων μετά το Συνέδριο της Βιέννης, για την επίλυση των προβλημάτων που θα ανέκυπταν. Αυτές οι συνδιασκέψεις κορυφής ενσαρκώνουν την μέθοδο πολυμερούς διπλωματίας, που αναφέρουν τόσο ο Χριστοδουλίδης,¹³ όσο και ο Βαρβαρούσης.¹⁴

Η εξωτερική και εσωτερική πολιτική των κρατών, συχνά μεταβάλλονται ανάλογα με το σύστημα στο οποίο βρίσκονται και τανάπαλι. Πολλοί ιστορικοί και διεθνολόγοι έχουν ορίσει τα διεθνή συστήματα και έχουν καταλήξει σε τρία. Το *ανεξάρτητο* σύστημα κρατών, το *ηγεμονικό* και το *αυτοκρατορικό*.¹⁵ Κατά τον

11 Έννοια που αναφέρεται στην φύση και τον αριθμό των δρώντων. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν και η διμερής, πολυμερής και η πολύπλευρη διπλωματία.

12 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό.π.*, σ. 56.

13 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό.π.*, σ. 37.

14 Π. Βαρβαρούσης, *ό.π.*, σ. 127.

15 Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *International relations and world politics, security, economy, identity*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 1997, σ. 49.

Kenneth Waltz, πατέρα του αμυντικού-δομικού ρεαλισμού, το διεθνές σύστημα μπορεί να διακριθεί καλύτερα σε μονοπολικό, διπολικό και πολυπολικό, ανάλογα με τους δρώντες και την κατανομή ισχύος. Εύλογα μπορεί να αναρωτηθεί κανείς για τη φύση του συστήματος, κατά την Ελληνική Επανάσταση. Οι επικρατέστερες απόψεις υποστηρίζουν ότι ήταν πολυπολικό, λόγω της ύπαρξης περισσότερων από μια Δυνάμεων λ. χ. στο Συνέδριο της Βιέννης. Σίγουρα κανένα από τα μικρότερα κράτη δεν έγινε μέλος με τη θέληση του, αλλά το Κονσέρτο της Ευρώπης σε μεγάλο βαθμό όριζε τα ζητήματα τους. Συγκεκριμένα, μετά το Συνέδριο της Βιέννης, όπου υπάρχουν παραπάνω από ένα ισχυρά κράτη, γίνεται λόγος ακόμα και για ένα *multi polar hegemonic system*.¹⁶ Σε αυτό το σύστημα, συμμαχίες και ρήξεις σημειώνονται καθώς ο ανταγωνισμός μεταξύ των μεγάλων κρατών είναι αν όχι συνεχής τότε αρκετά συχνός, ενώ τα μικρότερα κράτη βρίσκονται σε συνεχή διαπραγμάτευση με τα μεγαλύτερα, είτε για λόγους παροχής βοήθειας, είτε προστασίας, είτε προνομίων.

Φυσικά, ο Ναπολέων με την εκστρατεία του το 1803, προσπάθησε να μετατρέψει το όποιο σύστημα είχε διαμορφωθεί πριν την άνοδο του, σε αυτοκρατορία. Ήθελε να προσδώσει στην Γαλλία τη δυνατότητα να ελέγχει αν όχι όλες, τότε τις περισσότερες πλευρές της Ευρώπης και να αναπτύξει την αποικιοκρατική της δραστηριότητα.¹⁷ Με τους Ναπολεόντειους πολέμους, αναταράχθηκε η ισορροπία των Δυνάμεων. Αυτό το γεγονός προσπάθησαν αν εξαλείψουν οι Μεγάλες Δυνάμεις όταν συγκεντρώθηκαν το 1815.¹⁸ Και σε ένα βαθμό το πέτυχαν, τουλάχιστον μέχρι το 1870. Όλες τους δοκίμασαν το κύρος τους κατά της Γαλλίας κι όλες τους δεν ήθελαν να διαταραχθεί αυτή η ισορροπία, έστω και χωρίς να έχουν χρησιμοποιήσει συνειδητά αυτή την έννοια. Η μόνη χώρα που έκανε χρήση αυτού του όρου ήταν η Βρετανία. Ένα πολυπολικό όμως σύστημα, δύναται, όπως προαναφέρθηκε, να χαρακτηριστεί από ανταγωνισμούς. Και παρότι προσωρινά το Συνέδριο της Βιέννης ανέστειλε τους ολοκληρωτικούς πολέμους, δεν μπόρεσε να πατάξει τη σύγκρουση συμφερόντων. Συνεπώς, ο Αγγλογαλλικός ανταγωνισμός δεν τερματίστηκε, σε καμία περίπτωση, το 1815. Μάλιστα εκδηλώθηκε στη διπλωματία των Συνεδρίων πριν, κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά την ελληνική επανάσταση. Για

16 Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *ό. π.*, σ. 49.

17 Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi., *ό. π.*, σ. 49.

18 Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *ό. π.*, σ. 70.

την καλύτερη μελέτη της διπλωματίας πρέπει ωστόσο να ερευνηθεί πρώτα ο κατευθυντήριοι άξονας. Κι αυτός δεν είναι άλλος από την εξωτερική πολιτική.

Σύμφωνα με τον Βαρβαρούση, «εξωτερική πολιτική είναι το είδος της πολιτικής εκείνης που ασκεί μια κυβέρνηση, για την προώθηση των εθνικών συμφερόντων και για το χειρισμό υποθέσεων που συνδέονται με την πολιτική άλλων κρατών».¹⁹ Είναι η συμμετοχή ενός κράτους τόσο στο διεθνές σύστημα, όσο και σε διεθνείς οργανισμούς. Όταν πρόκειται για περιόδους πριν τον Ψυχρό Πόλεμο, όπου δηλαδή το κράτος είναι η μοναδική κυρίαρχη οντότητα στο διεθνές σύστημα, τότε εξωτερική πολιτική είναι η δραστηριοποίηση με στόχο την επίλυση προβλημάτων σε όλα τα επίπεδα των διεθνών σχέσεων.²⁰ Φορέας ήταν το εκτελεστικό κομμάτι μιας κυβέρνησης αλλά και όπως φαίνεται στη βρετανική και γαλλική κυβέρνηση, ο υπουργός εξωτερικών. Το όργανο για την επίτευξη των στόχων της εξωτερικής πολιτικής είναι κατά βάση η διπλωματία.

Θα εξεταστούν, λοιπόν, οι κύριοι άξονες και οι παράγοντες διαμόρφωσης της γαλλικής και αγγλικής εξωτερικής πολιτικής, οι οποίοι και ερμήνευσαν την άσκηση της διπλωματίας. Αρχικά, η έννοια του εθνικού συμφέροντος αλλά και της ισχύος είναι πολύ σημαντικοί, γι' αυτό και χρήζουν διερεύνησης. Το εθνικό συμφέρον, αποτελεί ένα σύνολο αξιών που διέπουν το κράτος και κατευθύνουν όλους τους στόχους και τις επιδιώξεις του και φυσικά την εξωτερική του πολιτική.²¹ Συνήθως, ως εθνικό συμφέρον νοείται η ανεξαρτησία, η ελευθερία κινήσεων στο διεθνές σύστημα αλλά και η εκπλήρωση οικονομικών και πνευματικών ακόμα στόχων ακόμα και η άσκηση επιρροής, όπως στην παρούσα περίπτωση.²² Κατά τους κλασικούς ρεαλιστές, το εκάστοτε κράτος έχει το δικό του εθνικό συμφέρον (*raison d' Etat*) το οποίο επικρατεί των κανόνων που διέπουν τη σχέση του με τα άλλα κράτη (*realpolitik*) και καθώς δεν υπάρχει μια μοναδική παγκόσμια διακυβέρνηση, στο διεθνές σύστημα επικρατεί αναρχία.²³ Παρά την ύπαρξη σταθερών αξιών, όπως η ανεξαρτησία, η επιβίωση και η ασφάλεια, ένα κράτος δύναται να μεταβάλλει το εθνικό του συμφέρον, όπως και την κατεύθυνση της εξωτερικής του πολιτικής. Η ικανότητα του

19 Π. Βαρβαρούσης, *Ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής*, δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη, εκδόσεις: Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1995, σ. 13.

20 Π. Βαρβαρούσης, *ό.π.*, σ. 14.

21 *Διεθνείς Σχέσεις*, *ό.π.*, σ. 116.

22 Στο ίδιο, σ. 117.

23 Α. Ηρακλείδης, *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο], 2015. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/6150> (πρόσβαση 11/ 09/ 2023), σ.19.

να επιτυγχάνει όμως την προάσπιση των συμφερόντων του εξαρτάται από την ισχύ του, την ικανότητα δηλαδή να πετυχαίνει τους όποιους στόχους του.²⁴ Όσον αφορά στους παράγοντες διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους, τα πράγματα είναι λίγο ευκολότερα στην εξήγηση. Η γεωγραφική θέση ενός κράτους, η δημογραφία του, ο πλουτοπαραγωγικός του πλούτος, οι δυνατότητες της οικονομίας και της βιομηχανίας, η στρατιωτική ισχύς, η ιδεολογία, ο πολιτισμός του αλλά και η χρήση προπαγάνδας, αποτελούν τις αιτίες κάθε απόφασης που λαμβάνεται από κάθε policy-maker.²⁵ Αυτός ο τελευταίος όρος, ο *policy maker*, δηλαδή το όργανο, το άτομο, η ομάδα που λαμβάνει και υλοποιεί τις αποφάσεις είναι επίσης σημαντικός παράγων της εξωτερικής πολιτικής. Άλλη πολιτική ακολούθησε ο Κάσλρεϊ, άλλη ο Κάνινγκ. Διαφορετική ο Βιλλέλ, διαφορετική ο Πολινιάκ.

Η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία διέφεραν ως προς τους παράγοντες διαμόρφωσης εξωτερικής πολιτικής και είχαν αντικρουόμενα συμφέροντα. Η Μεγάλη Βρετανία, είναι νησί, η Γαλλία ηπειρωτική χώρα. Η πρώτη αποτελούσε την σύγχρονη πρώτη συνταγματική μοναρχία, ενώ η δεύτερη ήταν από τις πιο πλούσιες δημογραφικά και πιο λαμπρές σε θέμα κύρους και στρατιωτικής δύναμης μοναρχία. Η Μεγάλη Βρετανία είχε βέβαια πιο επιθετική οικονομία και βιομηχανία, ωστόσο η Γαλλία κατείχε ένα μεγάλο αριθμό ναυπηγείων και ισχυρή κατασκευαστική δύναμη. Σημαντικό παράγοντα παίζει και η ιδεολογία. Η Γαλλία έβλεπε τον εαυτό της ως μια πανίσχυρη μοναρχία, είχε δηλαδή ηγεμονικές τάσεις, ενώ η Μεγάλη Βρετανία είχε υιοθετήσει για τον εαυτό της την ταυτότητα του διαμεσολαβητή, του balancer.²⁶ Η τακτική αυτή της Βρετανίας, να συμπλέει με βάση τον έλεγχο της ισορροπίας των Δυνάμεων έχει επικριθεί αρκετά από φιλελεύθερους πολιτικούς της, όπως ο Richard Cobden, ως επιτήδεια και με επεκτατικό χαρακτήρα.²⁷ Αυτή την ταυτότητα βέβαια τη συνέλαβε και την προάσπισε, αγνοώντας την συχνή αρνητική κατακραυγή, θέλοντας πάντα να ανταγωνιστεί τις Μεγάλες Αυτοκρατορίες, φέρ' ειπείν την Γαλλία και την Αυστρία. Αυτή η ταυτότητα που αναπτύχθηκε κατά τον 17ο αιώνα, θα ερμηνεύσει και την άσκηση της διπλωματίας της κατά την Ελληνική Επανάσταση.

24 Π. Βαρβαρούσης, *ό. π.*, σ. 113.

25 Π. Βαρβαρούσης, *ό. π.*, σ. 136.

26 Onnekink David, Rommelse Gijs, *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe (1650-1750)* Routledge, UK, 2016, σ.277.

27 Α. Ηρακλείδης, *ό.π.*, σ, 30.

Τα χαρακτηριστικά αυτά εξηγούν κατά βάση πολλά σημεία της εξωτερικής τους πολιτικής. Οφείλει εδώ να τονιστεί, ότι τουλάχιστον τον 19ο αιώνα, η Μεγάλη Βρετανία, ήταν ένα κράτος που είχε επιλύσει πολλά ζητήματα, τόσο κοινωνικά όσο και οικονομικά, γι' αυτό και είχε πιο ξεκάθαρη και δυναμική εξωτερική πολιτική. Όσον αφορά το ελληνικό ζήτημα, είχε το προβάδισμα, αφού η βρετανική διπλωματία, ήταν πιο δραστήρια και πιο προσηλωμένη στις επιταγές της εξωτερικής πολιτικής. Η Μεγάλη Βρετανία, είχε ολοκληρώσει την κοινωνική της μεταρρύθμιση με τον περιορισμό της μοναρχίας από τον 13ο αιώνα. Επιπλέον η βιομηχανική επανάσταση, η κυκλοφορία του κεφαλαίου και η εκτόνωση τους μέσα από την αποικιοκρατία, κατέστησαν την ανάπτυξη της οικονομίας, ως έναν από τους βασικούς στόχους της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής. Η αναζήτηση αγορών, η προστασία του εμπορίου και η απομάκρυνση του αποικιοκρατικού ανταγωνισμού αποτέλεσαν βασικούς άξονες της εξωτερικής πολιτικής της νησιωτικής δύναμης, αφού μέσω αυτών θα επιτυγχάνονταν η οικονομική της πολιτική.²⁸ Το εθνικό της συμφέρον τουλάχιστον κατά την Ελληνική Επανάσταση, ήταν η διατήρηση των αποικιακών και εμπορικών κεκτημένων και η προάσπιση των οικονομικών της στόχων.

Η Γαλλία από την άλλη, είχε πιο μεταβλητούς στόχους. Κι αυτό γιατί η εσωτερική της πολιτική, από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά είχε αποσταθεροποιηθεί. Ωστόσο, το βλέμμα της ήταν επίσης στραμμένο προς τις αποικίες αλλά και στην βελτίωση της οικονομίας της. Η αναπτέρωση του εθνικού κύρους αλλά και η επανάκτηση του παλαιού της status της Μεγάλης Δύναμης, θα ερμηνεύσουν τις κινήσεις της Γαλλίας σχεδόν ολόκληρο το 19ο αιώνα. Το ισχυρό ταρακούνημα της Γαλλικής Επανάστασης και οι εκατό μέρες του Ναπολέοντα, θα δημιουργήσουν και πάλι πόλωση στη Γαλλία. Άλλα τμήματα του πληθυσμού και της κυβέρνησης επιζητούν την Παλινόρθωση, κάποια επιζητούν διαφορετική δυναστεία, άλλα δεν επιθυμούν καθόλου τη μοναρχία. Ορισμένα στρώματα του πληθυσμού επιζητούν την αποδοχή των αποφάσεων της Βιέννης, ωστόσο επικρατεί γενική δυσπιστία και στο μεγαλύτερο διάστημα, η Γαλλία θα θελήσει να υπονομεύσει αυτές τις αποφάσεις.

Ο διεθνής ανταγωνισμός που ερμηνεύει την εξωτερική πολιτική των κρατών, θα προσδιορίσει τις πολιτικές της Βρετανίας και της Γαλλίας. Η Βρετανία θα θέλει

28 Πρόκειται για τη συσχέτιση οικονομίας- ισχύος, και κατ' επέκτασιν οικονομίας- πολιτικής. Π. Βαρβαρούσης, *ό. π.*, σ. 147.

να περιορίσει τις γαλλικές και ρωσικές πρωτοβουλίες, ενώ η τελευταία θέλει να επανακτήσει τις αποικίες της και να εκτοπίσει την αγγλική δύναμη. Όλα αυτά θα γίνουν πράξη μέσω της διπλωματίας. Η εξέταση της εξωτερικής πολιτικής των δύο κρατών, βοηθούν στην ερμηνεία της διπλωματίας τους και στην ανάληψη πρωτοβουλιών, όσον αφορά το ελληνικό ζήτημα. Τα μοτίβα διπλωματίας και των δύο χωρών, εκδηλώνονται πριν την ελληνική επανάσταση και επαναλαμβάνονται κατά τη διάρκεια. Φυσικά, κινητήριός μοχλός της εξωτερικής πολιτικής των κρατών ήταν και η αποικιοκρατία. Στο πεδίο αυτό, οι δύο χώρες θα επιδοθούν σε έναν επίμονο ανταγωνισμό, ο οποίος θα επηρεάσει τη συμπεριφορά τους τόσο σε διμερές, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Γι' αυτό λοιπόν, λογική και επόμενη είναι η εξέταση του ανταγωνισμού αυτού στο επόμενο κεφάλαιο.

2. «France plays a double game». - Ο αποικιοκρατικός ανταγωνισμός Γαλλίας- Μεγάλης Βρετανίας για το ελληνικό ζήτημα

Η περίοδος πριν την Ελληνική Επανάσταση ήταν μεταβατική για όλα τα κράτη της Ευρώπης, αλλά και της Αμερικής. Από τη συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) και της Ουτρέχτης (1713-1715), μέχρι το Συνέδριο της Βιέννης, η ανάδυση των εθνών- κρατών, του διεθνούς συστήματος και των κανόνων δικαίου, ερμήνευσαν τις αρχές που ενδεχομένως να ακολουθούνται και σήμερα. Η αποικιοκρατία, ως φαινόμενο που χρήζει πλέον ξεχωριστής έρευνας και διερεύνησης, ακολούθησε κι εκείνη τους δικούς της ρυθμούς και τις δικές της αλλαγές.

Από το 1763 και μετά, όταν έλαβε χώρα η Βιομηχανική Επανάσταση και εκτονώθηκε η Ευρωπαϊκή επέκταση, οι όροι της αποικιοκρατίας άρχισαν σταδιακά να αλλάζουν. Από αγοραστές, οι αποικιοκρατικές δυνάμεις θα γίνονταν πλέον πωλητές στις αποικίες τους, με την αναδιαμόρφωση της παραγωγής και οικονομίας. Κατ' επέκτασιν, η κατοχή εδαφών και η εγκατάσταση αποίκων θα οδηγούσε στην αναγκαστική προσαρμογή της αγροτικής και εργατικής κοινωνίας των αποικιών στις ανάγκες της μητρόπολης.²⁹ Από τη ζάχαρη, τους σκλάβους και τα μπαχαρικά, η ζήτηση μετακινήθηκε στις πρώτες ύλες όπως το βαμβάκι.³⁰ Η ανάγκη λοιπόν εύρεσης αγορών για την πώληση των προϊόντων, θα οδηγούσε σε όλο και μεγαλύτερη αναζήτηση νέων εδαφών και νέων ευκαιριών στις κατακτηθείσες αποικίες. Από το λιμάνι και τα νησιά, οι άποικοι άρχισαν να οργάνουν την ενδοχώρα κατακτώντας ή ιδρύοντας τις περίφημες *εταιρείες* (Companies). Προοδευτικά λοιπόν η Ευρώπη άρχισε να εξαπλώνεται, δημιουργώντας έτσι ένα εμπορικό και αποικιακό δίκτυο, που θα προσέφερε αναζωογόνηση στην οικονομία των κρατών της. Με την πρόοδο ωστόσο ήρθαν και οι ανταγωνισμοί, οι πόλεμοι, η αναδίπλωση και στο τέλος η από- αποικιοποίηση.

Η Γαλλία, μία από τις πιο πολυπληθείς, λαμπρές και δυνατότερες στρατιωτικά Δυνάμεις της Ευρώπης, επιδόθηκε και αυτή στην αποικιοκρατία. Για τους Γάλλους, πριν το 1789, οι αποικίες αποτελούσαν μια επιχείρηση, μια δυνατότητα για

29 Harry Magdoff, *Αποικιοκρατία, η Ευρωπαϊκή επέκταση μετά το 1763*, μετάφραση - επίμετρο Άννα Καρακατσούλη, εκδ. Μελάρι, Αθήνα, 2008 σ. 10-11.

30 Harry Magdoff, *ό. π.*, σ. 9-10.

τροφοδότηση της μητρόπολης με τρόφιμα και υλικό, ότι βασικά της έλειπε ή δεν είχε τη δυνατότητα να το παράγει μόνη της.³¹ Παράλληλα, αποτελούσαν και πηγή κύρους και εθνικής ευημερίας, στο πνεύμα του μερκαντισμού που επικρατούσε σε εκείνη την εποχή. Η Γαλλία πρώτα αναπτύχθηκε στον Καναδά, στην Καραϊβική και μετέπειτα στην Ασία.³² Όπου εισχωρούσε ίδρυε τις *Compagnies*,³³ εταιρείες που διαχειρίζονταν το εμπόριο και την διοίκηση των αποικιών. Η σημαντικότερη βρισκόταν στις Ινδίες, η οποία συστάθηκε με την χρηματική αρωγή της βασιλικής οικογένειας.³⁴

Όπως έγινε αντιληπτό, η Γαλλία παρότι αποτελεί μία αποικιοκρατική δύναμη δεύτερης γενιάς (μετά δηλαδή την Ισπανία και την Πορτογαλία, ακόμη και την Ολλανδία), κατάφερε να δημιουργήσει ένα αξιόλογο δίκτυο,³⁵ και να απειλήσει την γείτονα Βρετανία. Όσο όμως προχωρούσε ο ρους της ιστορίας, τόσο η Γαλλία έχανε τις αποικίες της, τουλάχιστον ως τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολέοντειους πολέμους. Ο επταετής πόλεμος, η Αμερικάνικη Επανάσταση και στη συνέχεια οι περιπέτειες του 1789, άφησαν τελικά τη Γαλλία με τις Αντίλλες, τον Άγιο Δομίνικο, τη Γαλλική Γουιάνα, τη Μαδαγασκάρη και κάποιες σκόρπιες περιοχές στην Αφρική και ακόμα λιγότερο στην Ινδία.³⁶ Βέβαια τα πολιτικά αποτελέσματα της Ναπολέοντειας εποχής, θα αφήσουν μια πικρή μνήμη στους Γάλλους. Το ζήτημα των αποικιών θα αποτελέσει αγκάθι στην γαλλική μετεπαναστατική εξωτερική πολιτική. Ο πόλεμος θα τις απομονώσει από την μητρόπολη, το εμπόριο θα δεχθεί σχεδόν θανάσιμο πλήγμα και ο εμπορικός αποκλεισμός θα αφήσει τα λιμάνια της Γαλλικής επικρατείας σχεδόν ανενεργά.³⁷ Η επανάκτηση των αποικιών θα αποτελέσει κατευθυντήριο άξονα της γαλλικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, με κατεύθυνση πλέον το Αλγέρι, την Ινδοκίνα την Αλγερία και γενικότερα την ισημερινή Αφρική.³⁸ Δεν πρέπει εξάλλου να παραλείπεται το ότι εκείνη τουλάχιστον

31 Georges Hardy, *Histoire sociale de la colonisation française*, Larose, Paris, 1953, σ. 13-14.

32 Λ. Φλιτούρης *Αποικιακές Αυτοκρατορίες. Η εξάπλωση της Ευρώπης στον κόσμο, 16ος-20ος αιώνας*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα, 2015, σ. 114-115.

33 Georges Hardy, *ό. π.*, σ.14.

34 Λ. Φλιτούρης, *ό. π.*, σ. 114.

35 Πρόκειται για τη Βόρεια Αμερική, τις Αντίλλες, μέρη της Αφρικής, το Τόγκο, το Καμερούν, την Αλγερία, τη Μαδαγασκάρη, τον Άγιο Μαυρίκιο, κάποιες περιοχές στην Ινδία την Ινδοκίνα και την Πολυνησία.

Archives Nationales d'outre-mer,
<http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/anom/fr/index.html> (πρόσβαση 17/12/2022).

36 Georges Hardy, *ό.π.*, σ. 108.

37 Στο ίδιο, σ. 103.

38 Λ. Φλιτούρης, *ό. π.*, σ. 137.

την εποχή, η εσωτερική πολιτική ευθυγραμμιζόταν με την εξωτερική και μάλιστα, οι αποικίες αποτελούσαν σχεδόν για όλες τις Μεγάλες αποικιοκρατικές Δυνάμεις εάν όχι τον κύριο, τότε ένα πολύ βασικό άξονα της πολιτικής.³⁹ Αυτό φαίνεται ιδιαίτερα στην περίπτωση της Γαλλίας. Μετά το 1830 ο Κάρολος Ί, ο Λουδοβίκος Φίλιππος και ο Λουδοβίκος Ναπολέων επιδόθηκαν στην αποικιοκρατική επέκταση, τόσο για την εσωτερική ενίσχυση της μοναρχίας, όσο και για την ενίσχυση του γοήτρου της Γαλλίας στη διεθνή σκηνή.⁴⁰ Η ρεβανσιστική πολιτική της χώρας θα σιγοβράζει όλο τον 19ο αιώνα και θα κορυφωθεί στα τέλη του, με την Τρίτη Δημοκρατία.

Στην αντίπερα όχθη, η νικήτρια αποικιοκρατική και ναυτική δύναμη θα παλέψει να διατηρήσει τα κεκτημένα της. Η Μ. Βρετανία, αποτέλεσε πραγματικά, έναν εμπορικό, ναυτικό και αποικιοκρατικό κολοσσό. Από τα αρχαία ακόμα χρόνια, υπήρξε εμπορικός λαός, με βασικό προϊόν το ξύλο.⁴¹ Σίγουρα οι Βρετανοί δεν ήταν τόσο δραστήριοι όσοι οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι, αλλά κατάφεραν να καλύψουν το κενό στη συνέχεια. Πρώτα επεκτάθηκαν κι εκείνοι στην Αμερική, στη Βιρτζίνια και ίδρυσαν τη Νέα Αγγλία, στο βόρειο τμήμα της Αμερικής. Στη συνέχεια άρχισαν να επεκτείνονται και σε άλλες περιοχές, με επικρατέστερη την προσπάθεια τους στην Ινδία. Εκεί ίδρυσαν την *East India Company*,⁴² που τους απέφερε μεγάλο κέρδος. Η αλήθεια είναι ότι όταν οι Άγγλοι έφτασαν στην Ινδία, η χώρα ήταν ήδη πολύ φτωχή. Επομένως, χρειάστηκαν σκληροί αγώνες με τους γηγενείς, επικέντρωση στην αποικία και οργάνωση της, έτσι ώστε μέσα σε σχεδόν ένα αιώνα, η Ινδία θα απορροφούσε σχεδόν το σύνολο της βαμβακοβιομηχανίας του Λονδίνου. Η χώρα αυτή αποτέλεσε μια από τις πιο σημαντικότερες αποικίες για την Αγγλία. Η εξωτερική πολιτική της τελευταίας, ως αποτέλεσμα ωρίμανσης τόσο της οικονομίας, όσο και της κοινωνίας της χώρας, ήταν ξεκάθαρα στραμμένη στις αποικίες και το εμπόριο. Γι' αυτό και θα λάβει απαραίτητα μέτρα για την ασφαλή κατάληψη και διατήρηση τους. Τον 17ο αιώνα θα θεσπίσει τα περίφημα *Navigation Acts*, αποκλείοντας σε ξένα καράβια το δικαίωμα να μεταφέρουν προϊόντα από τις αποικίες στην Αγγλία. Το μονοπώλιο αυτό θα διαρκέσει περίπου 200 χρόνια.⁴³ Για την διευκόλυνση του εμπορίου, θα φροντίσει

39 Georges Hardy, *La politique coloniale et la partage de la terre, aux XIX et XX siècles*, Albin Michel, Paris, 1937, σ. 448.

40 Λ. Φλιτούρης, *ό. π.*, σ. 137.

41 C.E. Carrington, *The British Overseas, exploits of a nation shopkeeper*, part one: Making of the empire, Cambridge University Press, Great Britain, 1968, σ. 2-3.

42 C.E. Carrington, *ό. π.*, σ. 152.

43 Στο *ίδιο*, σ. 43-44.

να καταλάβει σημαντικές βάσεις, που θα της επέτρεπαν την εύκολη διέλευση της στις αποικίες. Το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας, η Μάλτα, τα Ιόνια νησιά και η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα αποτελέσουν σημαντικό στόχο της βρετανικής πολιτικής, καθώς αποτελούσαν στρατηγικά σημεία ελέγχου των διόδων προς τις αποικίες. Σε κάθε περίπτωση, η Μεγάλη Βρετανία έβλεπε τις αποικίες της πρώτα ως πηγή πλουτισμού και ισχύος της και ύστερα ως παροχή πλεονεκτήματος, απέναντι στην αίγλη και τη δύναμη των ηπειρωτικών αυτοκρατοριών. Γι' αυτό επιχείρησε πρώτα να προστατέψει τα κεκτημένα της και να εξαλείψει κάθε ανταγωνισμό.

Και οι δύο χώρες, έβλεπαν τις αποικίες πρώτα ως οικονομικό εγχείρημα. Ο διεθνής ανταγωνισμός όμως, προσέδωσε στις αποικίες και μια πολιτική χρησιμότητα. Παρότι και οι δύο δυνάμεις έπρεπε να ανταγωνιστούν και να κερδίσουν πρώτα άλλες Δυνάμεις που είχαν την πρωτοκαθεδρία στην αποικιοκρατία, ο μεταξύ τους ανταγωνισμός θα είναι ισχυρότερος και μακρύτερος. Η αντιπαλότητα της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας δεν είχε προηγούμενο. Σε όλο τον 16ο και 17ο αιώνα, θα έρθουν σε πολλές συγκρούσεις είτε ευθέως, είτε μεταξύ των αποίκων τους, ή θα ενορχηστρώνουν επεμβάσεις μέσω τρίτων Δυνάμεων. Η Αγγλία θα επιχειρήσει να αποδυναμώσει τον Λουδοβίκο 14ο, ενορχηστρώνοντας δύο πολέμους⁴⁴ και αντιμετωπίζοντας πλέον τους Βουρβόνους, στη θάλασσα. Οι δύο χώρες θα αγωνιστούν για το εμπόριο ζάχαρης της Δυτικής Ινδίας.⁴⁵ Θα αγωνισθούν στις αποικίες της βόρειας Αμερικής, όπου ακόμα και η ύπαρξη των βετεράνων Ισπανών, δεν θα φοβίσει τόσο τους Βρετανούς άποικους, όσο η Γαλλία.⁴⁶ Θα αγωνισθούν και στην Ανατολική Ινδία και στη Λατινική Αμερική. Πόλεμοι και μικρής κλίμακας συρράξεις θα υπάρξουν παντού μεταξύ τους. Ακόμα και σε περιόδους που έπρεπε να δημιουργήσουν συμμαχίες, θα υπάρξει αμοιβαία δυσπιστία, που τελικά θα οδηγήσει σε ρήξη. Αποκορύφωμα θα αποτελέσει ο Επταετής πόλεμος, που θα εκτυλιχτεί στην Αμερική και θα αναδείξει μετέπειτα τη δύναμη της οικονομίας της Βρετανίας, αλλά θα οδηγήσει σε μια από τις πιο γνωστές επαναστάσεις όλων των εποχών.

Στο μεταξύ, θα λάβει χώρα και ένα ακόμα μεγάλο γεγονός, καθοριστικό για τις αποικιοκρατικές σχέσεις των δύο χωρών. Η Αμερικάνικη Επανάσταση, που θα οδηγήσει στο Δόγμα μη παρέμβασης του Μονρόε το 1823 και θα απομακρύνει τις

44 Στο ίδιο, σ. 60.

45 Στο ίδιο, σ. 64.

46 Στο ίδιο, σ. 84.

Μεγάλες Δυνάμεις από την Αμερική. Όποια αποικιακή προσέγγιση ή και ανάμειξη θα μπορούσε πλέον να θεωρηθεί επιθετική ενέργεια. Παρότι δημιουργούσε πλέον νέες εμπορικές δυνατότητες τουλάχιστον για τη Βρετανία, ο Επταετής πόλεμος και η Αμερικάνικη Επανάσταση, οδήγησαν στην απώλεια σημαντικών αποικιών: της Ιρλανδίας, της Βόρειας Αμερικής αλλά και των Ανατολικών Ινδιών. Όσο η Γαλλία έβραζε από τη δυσαρέσκεια και τα οικονομικά προβλήματα, η Βρετανία επιδόθηκε στην αναζήτηση νέων αγορών. Η Αυστραλία, η Αφρική, η Ασία και η Άπω Ανατολή έγιναν οι νέες αγορές και ευκαιρίες για τη Βρετανική αποικιοκρατία. Παράλληλα, επιτεύχθηκε σταδιακά η ενοποίηση της αγγλικής Ινδίας, που πλέον έγινε η πιο σημαντική δεξαμενή πρώτων υλών και ανθρώπινου δυναμικού. Τα σχέδια της Βρετανίας διακόπηκαν, βέβαια, από την έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης και τους Ναπολεόντειους πολέμους, που θα απειλήσουν τη δημιουργία της αυτοκρατορίας της.

Ο 16ος αιώνας άνηκε στην Ισπανία, ο 17ος στη Γαλλία, αλλά ο 19ος ήταν ξεκάθαρος ο θρίαμβος της Μεγάλης Βρετανίας. Η πρόοδος στη ναυτιλία, το εμπόριο και τις αποικίες την είχαν καταστήσει παγκόσμιο εργαστήριο της Ευρώπης και ειδικά μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους, ο κερδοσκοπικός πυρετός χαρακτήριζε τις χρηματαγορές του Λονδίνου. Ωστόσο, η ισορροπία των Δυνάμεων βρισκόταν σε ένα μεταβατικό στάδιο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ρωσία, άρχισαν να αναδεικνύονται σε σημαντικές δυνάμεις. Ειδικά η δεύτερη, είχε εκδηλώσει ήδη πριν από το Συνέδριο της Βιέννης τις προθέσεις της για κάθοδο στην Μεσόγειο. Η βρετανική διπλωματία, αναγκαστικά κινήθηκε για την διατήρηση των κερτημένων της, αλλά και για να μην καλύψει η Ρωσία το κενό ισχύος. Έτσι, η Γαλλία επαναφέρεται στο τραπέζι των Μεγάλων Δυνάμεων. Όμως, για τη Μεγάλη Βρετανία, παρότι η Ρωσία είναι ένας ικανός ανταγωνιστής, η Γαλλία αποτελεί ακόμα έναν εχθρό.

Ανάμεσα σε όλα αυτά, ξεσπάει η Ελληνική Επανάσταση. Οι Έλληνες διεκδικούν την ανεξαρτησία τους και τα δικαιώματά τους στον ελλαδικό χώρο. Αυτό που πραγματικά όμως δεν γνωρίζουν σε βάθος, είναι η στρατηγική σημασία τόσο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όσο και της ελληνικής επικράτειας. Το *Ανατολικό Ζήτημα*, το μέλλον δηλαδή της παραπαίουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έχει σημαντικό γεωπολιτικό χαρακτήρα. Καθώς οι Αμερικάνικες αποικίες, ανήκαν πλέον στην ίδια την Αμερική, το βάρος έπεσε στην Ινδία, την Αφρική, στην Ασία και την Άπω Ανατολή. Για το πέρασμα σε όλες αυτές τις περιοχές, η Οθωμανική

Αυτοκρατορία και κατ' επέκταση η Ελλάδα ως «ακρωτήρια» της Μεσογείου,⁴⁷ αποτελούσαν το κλειδί για τις αποικιοκρατικές Δυνάμεις. Η διατήρηση λοιπόν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σήμαινε διατήρηση της Βρετανικής δύναμης, καθώς με τις διομολογήσεις και με τις συνθήκες, η τελευταία έλεγχε σχεδόν όλους τους εμπορικούς δρόμους προς την Άπω Ανατολή. Και με τους Ναπολεόντειους πολέμους είχε καταφέρει να εκτοπίσει τις Γαλλικές προσδοκίες. Η Ελλάδα, η Κρήτη και τα Ιόνια νησιά, τα οποία είχε ήδη υπό τον έμμεσο ή άμεσο έλεγχο της αποτελούσαν ήδη, περάσματα για την Αίγυπτο, το Ακρωτήρι της Καλής Ελπίδας, το Γιβραλτάρ και οδηγούσαν στην πολύτιμη Ινδία. Φυσικά και η Βρετανία ήθελε να διατηρήσει την παρούσα κατάσταση, αλλά και να αποκτήσει ελεύθερη διέλευση από τα ελληνικά λιμάνια και να συνάψει εμπορικές επαφές.

Όλες φυσικά οι Μεγάλες Δυνάμεις έβλεπαν τη στρατηγική σημασία της Μεσογείου και αντιλαμβάνονταν την σημασία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Απλώς, η κάθε μία το ερμήνευε με βάση το εθνικό της συμφέρον. Σίγουρα, η Ρωσία υπήρξε μια αξιόλογη απειλή για τα μονοπωλιακά συμφέροντα της Βρετανίας. Όμως η Γαλλία ήταν ο ανταγωνιστής τόσους αιώνες, η μόνη χώρα που στα μάτια της Βρετανίας μπορούσε να τη βλάψει. Το σύνδρομο αυτό εκδηλώνεται και στη Βρετανική εξωτερική πολιτική. Εξάλλου ο ίδιος ο Κάνινγκ, παρά τον φιλελεύθερο χαρακτήρα του, ήταν επηρεασμένος από τους προκατόχους του, συγκεκριμένα από τον Γουίλιαμ Πιτ, ο οποίος υπηρέτησε στο Foreign Office και ήταν υπέρμαχος της προστασίας των Βρετανικών βάσεων από τις γαλλικές βλέψεις. Ακόμα και στις αλληλογραφίες του Κάνινγκ με τους διπλωματικούς λειτουργούς του, η Ρωσία αντιμετωπίζεται με υπομονή και προσοχή, ενώ η Γαλλία αντιμετωπίζεται με γνωστή δυσπιστία. «*France plays a double game*» υποστηρίζει ο Κάνινγκ, αναφερόμενος στο ταυτόχρονο συσχετισμό της Γαλλίας με τους Αιγύπτιους και τους Επαναστάτες.⁴⁸ «Το αγγλικό πολεμικό ναυτικό κυκλοφορεί παντού. Παρουσιάζει αξιόλογη κινητικότητα και δραστηριότητα. Χωρίς αμφιβολία, οι Άγγλοι διαθέτουν ένα κόμμα ανάμεσα στους Έλληνες αρχηγούς που κατάφεραν να εξαγοράσουν. Οι διορατικότεροι ισχυρίζονται ότι έχουν βλέψεις στον Μοριά. Το βέβαιο είναι ότι

47 Νίκος Ψυρούκης, *Ιστορία της αποικιοκρατίας*, το μεσουράνημα, τόμος Γ', εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα, 1977, σ. 106.

48 Αρχείο Foreign Office, *Mr. Secretary Canning to Sir Wellesley*, 27/ 09/ 1825, FO 800/231, σ. 17.

«κινούνται προς όλες τις κατευθύνσεις, και από αυτή την άποψη έχει κανείς να φοβάται τα πάντα», παρατηρεί αντίθετα ο Γάλλος υποπρόξενος Ρενό.⁴⁹

Το ενδιαφέρον είναι ότι οι περισσότερες επιστημονικές έρευνες γύρω από την ευρωπαϊκή διπλωματία της Ελληνικής Επανάστασης επικεντρώνονται στον ανταγωνισμό της Βρετανίας με τη Ρωσία. Όμως στην πραγματικότητα, ο Γαλλοβρετανικός ανταγωνισμός είναι αυτός που επηρεάζει τις διεθνείς σχέσεις τον 19ο αιώνα. Σίγουρα σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η Ρωσία. Ωστόσο η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία ήταν δυτικές συνταγματικές πλέον μοναρχίες, οι δύο αποικιοκρατικές δυνάμεις με συμφέροντα και επιρροή έξω από την Ευρώπη και οι δύο είχαν ναυτική δύναμη και οι δυο είχαν ισχυρούς δεσμούς με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι δύο ήταν πρωταγωνίστριες του φιλελληνικού κύματος και οι δυο είχαν σχετικά δραστήρια κοινή γνώμη, όσον αφορά την εξωτερική πολιτική⁵⁰ και τέλος, ήταν οι Μεγάλες Δυνάμεις με την καλύτερη ενημέρωση, όσον αφορά την Ελληνική Επανάσταση. Είναι απόλυτα λογικό, η μια να θέλει να υπερκεράσει την άλλη και να δράσουν και οι δύο, με άξονα την επιβολή επιρροής στο ελληνικό ζήτημα. Η διαμάχη τους εκδηλώνεται ακόμα και στους φιλελληνικούς κύκλους όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Ιδιαίτερα η υπογραφή της «Πράξης Υποταγής», προκάλεσε τριβές ανάμεσα στις Δυνάμεις. Οι Γάλλοι βρήκαν την υπογραφή της «επιθετική προς το Έθνος», ενώ ο Κάνινγκ έκανε λόγο για ζήλια της Γαλλίας για την επιτυχία της αγγλικής επιρροής στην Ελλάδα.⁵¹

Σίγουρα υπήρξαν και άλλοι παράγοντες επιλοκής, ωστόσο η στρατηγική σημασία της Μεσογείου ενέπνευσε και τις δύο αυτές Δυνάμεις για την ανάληψη πρωτοβουλιών, για διαφορετικούς λόγους. Η Βρετανία για τη διατήρηση των κεκτημένων της και η Γαλλία για την ανάκτηση της παλιάς της αίγλης και δύναμης.⁵² Με ποιο τρόπο έδρασαν θα εξηγηθεί αργότερα. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι η διπλωματία και των δύο Δυνάμεων κινήθηκε προς το μέγιστο δυνατό περιορισμό των πρωτοβουλιών από τη μία στην άλλη, αλλά και στην υπονόμηση των οποιονδήποτε

49 C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, Série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 104ro-105ro. Έκθεση ειδήσεων υπογεγραμμένη από τον Ρενό, υποπρόξενο της Γαλλίας στη Ζάκυνθο, στο: Νικόλαος Ε. Καραπιδάκης, Άννα Pouradier Duteil-Λοϊζίδου, *Γαλλικά δελτία ειδήσεων για την Ελληνική Επανάσταση, (Bulletins français de Nouvelles sur la révolution grecque) έτη 1822-1822*, εκδ: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Τράπεζας Πειραιώς, Αθήνα, 2021, σ. 333.

50 F.R. Bridge- R. Bullen, *ό. π.*, σ. 37

51 Αρχείο Foreign Office, *Mr. Secretary Canning to Sir Wellesley*, 27/ 09/ 1825, FO 800/231, σ. 17-18.

52 F.R. Bridge- R. Bullen, *ό. π.*, σ. 18.

προσπαθειών. Ακόμα και όταν υπήρξε συνεργασία και ανοχή, η δυσπιστία ανάμεσα στην Βρετανία και τη Γαλλία, αποτελεί γεγονός που χαρακτηρίζει γενικότερα τις σχέσεις των δύο κρατών και επιβεβαιώνει τη χρήση του όρου «ανταγωνισμός».

3. Τα «υγιή στοιχεία του «Μεγάλου Ασθενή»

Καθώς η έρευνά μας πλησιάζει όλο και περισσότερο στην έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης και έχουν εξεταστεί το διπλωματικό και αποικιακό σκηνικό της περιόδου, δεν πρέπει να παραλειφθεί η εξέταση του πιο σημαντικού παράγοντα της εξέγερσης των Ελλήνων: η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Σε πολλές μελέτες που εστιάζουν στο *Ελληνικό Ζήτημα*, συχνά παραλείπεται η διερεύνηση σημαντικών στοιχείων της σημερινής Τουρκίας, καθώς περιορίζεται μόνο σε σημεία παρακμής αλλά και της αντίδρασης της στην Επανάσταση του 1821. Ωστόσο, ο «Μεγάλος Ασθενής» της Ευρώπης αποτέλεσε, όπως ολόκληρη η λεκάνη της Μεσογείου, πεδίο ανταγωνισμού των αποικιοκρατικών Δυνάμεων, παρατηρητής αλλά και συμμετέχων κάποιες φορές, της αλλαγής της ισορροπίας των Δυνάμεων.

Ήδη από την εμφάνιση τους, ως ένα από τα *ασήμαντα και ημιαυτόνομα*⁵³ τουρκομανικά εμιράτα, οι Σελτζούκοι Τούρκοι σύντομα ξεχώρισαν και άρχισαν να εξαπλώνονται από την Ανατολή προς τη Δύση. Νομαδικός και πολεμικός κατά βάση λαός, του οποίου η νοοτροπία βασιζόταν αρχικά στη λεηλασία και μετέπειτα στην προσάρτηση εδαφών. Η εξάπλωση τους ήταν σταδιακή και σχετικά γρήγορη, εάν σκεφτεί κανείς τον χρόνο που ιδρύθηκε επίσημα η Οθωμανική Αυτοκρατορία⁵⁴ και την ημερομηνία της Άλωσης, σχεδόν ενάμισι αιώνα μετά. Βέβαια, η «επαφή» τους με το άλλοτε παντοδύναμο Βυζάντιο είχε προηγηθεί, καθώς, οι Σελτζούκοι Τούρκοι συνέτριψαν τον βυζαντινό στρατό στις μάχες του Ματζικέρτ και του Μυριοκεφάλου το 1071 και το 1176, αντίστοιχα.⁵⁵

Καθώς το ιδιότυπο καθεστώς αλλά και ο χαρακτήρας της αυτοκρατορίας των Οθωμανών επέβαλλε την συνεχή επέκταση, οι κατακτήσεις εδαφών συνεχίζονταν, πρώτα στην Αρμενία και ύστερα στον ελλαδικό χώρο. Πρώτος στόχος και επιτυχία τους ήταν η Θράκη. Στη συνέχεια οι Οθωμανοί έφτασαν μέχρι το Κοσσυφοπέδιο καταλύοντας την όποια αντίδραση στα Βαλκάνια.⁵⁶ Οι δυτικοευρωπαίοι

53 Daniel Goffman, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η πρόωγη νεότερη Ευρώπη, μια νέα ιστορική προσέγγιση*, μετ. Αγάπιος Σωτήρης, εκδόσεις: Ενάλιος, Αθήνα, 2002 σ. 46-47.

54 Το 1300.

55 I. K. Χασιώτης, *Οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, το πρόβλημα της κυριαρχίας στην ανατολική Μεσόγειο από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα ως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα*, πανεπιστημιακές παραδόσεις, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 6.

56 I. K. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 7.

παρακολουθούσαν με σχετική ψυχραιμία τα γεγονότα, τουλάχιστον μέχρι την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Η Πόλη, αποτελούσε το σύμβολο του χριστιανισμού και τον μεγαλύτερο στόχο της επεκτατικής πολιτικής των Οθωμανών. Τα τείχη της είχαν πολλές φορές απειληθεί, αλλά αλώθηκαν δύο φορές, μια το 1204 από τους Φράγκους και οριστικά το 1453 από τους Οθωμανούς. Φυσικά, η ίδια η δεινή εσωτερική κατάσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, «επέτρεψε» στην ουσία στους εχθρούς της να την κατακτήσουν. Δεν αποτελεί άλλωστε έκπληξη ότι οι ίδιοι οι κάτοικοι της Αυτοκρατορίας, θεώρησαν -σε ένα μεγάλο βαθμό- την πτώση της Κωνσταντινούπολης ως *θεόσταλη τιμωρία*, για την διάβρωση που είχε υποστεί το σύστημα από τη διαφθορά και την κρίση των αξιών.⁵⁷

Μετά την Άλωση, ήταν η σειρά της Δύσης να συνειδητοποιήσει την μουσουλμανική απειλή και να αντιδράσει δυναμικά, για την ανακοπή του Οθωμανικού επεκτατισμού. Η αλήθεια είναι ότι στην αρχή η προσπάθεια ήταν μάλλον ανεπιτυχής. Ο Οθωμανικός στρατός ερχόμενος σε σύγκρουση πλέον και με τους Βενετούς, που είχαν διατηρήσει υπό την κατοχή τους ορισμένα εδάφη στη σημερινή Ελλάδα, άρχισε να καταλαμβάνει όλο και περισσότερα εδάφη, «καταπίνοντας» στην ουσία τον ελλαδικό χώρο. Οι μεγάλοι εμπορικοί ανταγωνιστές της εποχής και κυρίως η Βενετία, δεν έμειναν από την αρχή αδιάφορες, μπροστά στα γεγονότα που εξελίσσονταν στην Ανατολή. Ειδικά η Βενετία, άλλοτε μεγάλη δύναμη,⁵⁸ αντέδρασε έντονα, φοβούμενη για την πιθανή κατάκτηση των μεσογειακών κτήσεων της, που της επέτρεπαν την ελεύθερη διακίνηση και την ανάπτυξη του εμπορίου και κατ' επέκταση της οικονομίας της. Οι δύο χώρες θα έρθουν σε σύγκρουση επτά φορές, όταν η ισορροπία των Δυνάμεων θα αλλάξει και τη θέση της Βενετίας, ως εμπορικής και αποικιοκρατικής δύναμης, θα αναλάβουν οι συνήθεις ύποπτοι, η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία.

Παρότι και η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα οδηγούταν σε παρακμή, τους πρώτους αιώνες μετά την Άλωση της πόλης, βρισκόταν στο ζενίθ της δύναμης της. Με την πρώτη Βενετοτουρκική σύγκρουση (1463-1479) κατέκτησε τη Μυτιλήνη, την Εύβοια, αλλά και τη σημερινή Σερβία, τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη.⁵⁹ Όσο η

57 Γ.Β. Νικολάου, *Ο Ελληνικός χώρος την περίοδο της Οθωμανικής και Βενετικής Κυριαρχίας (15^{ος} – Τέλη 17^{ου} αιώνα)*, παραδόσεις, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερων Χρόνων, Ιωάννινα, 2019, σ. 18-19.

58 Κυρίως κατά τον 12^ο με 14^ο αιώνα.

59 Ι. Χασιώτης, *ό.π.*, σ. 35-36.

οικονομία και η δύναμη γενικότερα της Ιταλίας κλονιζόταν, αφού πέρα από τον πόλεμο στα ανατολικά, υπήρχε και ο ανταγωνισμός με τις Ευρωπαϊκές χώρες του βορρά, οι Οθωμανοί κατάφεραν σταδιακά να κατακτήσουν σχεδόν ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, εκτός από κάποιες περιοχές, κυρίως προς τα δυτικά. Αναγνωρίστηκε έτσι η στρατιωτική και ναυτική τους δύναμη, που επέτρεψε να επεκταθούν εμπορικά στα παράλια της βόρειας Αφρικής.⁶⁰ Φυσικά, οι στρατιωτικές επιτυχίες των Οθωμανών δεν στηρίχθηκαν μόνο στο στοιχείο του αιφνιδιασμού και στην αλλαγή του διεθνούς σκηνικού εις βάρος της Ιταλίας. Οι Οθωμανοί επιδίδονταν σε τακτικές, που τους επέτρεπαν όχι μόνο να κατακτήσουν, αλλά και να διατηρήσουν την κυριαρχία τους στις κατακτημένες περιοχές. Οι επιγαμίες αποτελούσαν μια συνήθη τακτική. Το ζήτημα της αναπαραγωγής ήταν πολύ σημαντικό για την διατήρηση της δυναστείας των Σουλτάνων, γι' αυτό και συχνά δεν δίσταζαν να παντρευτούν ακόμα και αλλόθρησκες προκειμένου να πετύχουν το σκοπό τους. Επίσης, η συνήθης στην Ευρώπη αιμομιξία, ήταν κάτι που απαγορευόταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁶¹ Αντίθετα επιτρεπόταν η αδελφοκτονία,⁶² για την εξασφάλιση της διαδοχής στον σουλτανικό θρόνο από ένα μόνο γιο και την αποφυγή εμφυλίων πολέμων.

Αποτελεί γεγονός ότι οι Οθωμανοί είχαν κάποιες πολύ σκληρές τακτικές, για την εξασφάλιση της ηγεμονίας τους. Στη συλλογική μνήμη έχει αποτυπωθεί έντονα το *παιδομάζωμα*, η αρπαγή δηλαδή των μικρών αγοριών από τις οικογένειες τους και η μετατροπή τους σε μουσουλμάνους. Τα μικρά αγόρια εκπαιδεύονταν και μάθαιναν να ζουν ως μουσουλμάνοι, στελεχώνοντας αργότερα το σώμα των *Γενίτσαρων*. Ο στρατός αυτός αποτελούσε ίσως το πιο σκληρό, αλλά και το πιο πειθαρχημένο σώμα της Αυτοκρατορίας. Η θέση τους ήταν πολύ σημαντική και πολλοί μάλιστα που επιδείκνυαν άριστες επιδόσεις, μπορούσαν να ανελιχτούν και να βρεθούν στην αυλή του Σουλτάνου. Μετέπειτα όμως, ο χαρακτήρας τους θα αλλάξει και οι γενίτσαροι θα αποτελέσουν μια από τις αιτίες παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σημείο παρακμής θα αποτελέσει και η εξασθένηση του *τιμαριωτικού συστήματος*, της παροχής δηλαδή στους στρατιώτες γης, την οποία μπορούσαν να καλλιεργούν σε καιρούς ειρήνης, σε αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες τους στο Σουλτάνο.

60 Στο ίδιο, σ. 45.

61 Η αιμομιξία, ήταν τόσο συχνή στην Ευρώπη που πολλές Αυτοκρατορίες, όπως αυτή στον βασιλικό Οίκο των Αψβούργων, είχαν εξασθενήσει μέχρι τη διακοπή της. D. Goffman, *ό. π.*, σ. 93.

62 Στο ίδιο, σ. 89.

Οι Οθωμανοί είχαν αρκετές διαφορές με τους Βενετούς, αλλά και γενικότερα με τους Ευρωπαίους. Ακόμα και ο τρόπος που κυβερνούσαν οι τελευταίοι τις κατακτημένες περιοχές ήταν διαφορετικός και ωφέλιμος ακόμα, για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η καταπίεση που υπέστησαν περιοχές του ελλαδικού χώρου, υπό την ηγεσία των Φράγκων και Ενετών, αλλά και το μένος τους προς το Καθολικό Δόγμα οδήγησε σε ένα μεγάλο βαθμό, στον ευκολότερο προσεταιρισμό τους από τους Οθωμανούς.⁶³ Παράλληλα, η σχετική «ελευθερία» που απολάμβαναν οι χριστιανοί αλλά και οι Εβραίοι, με αντίτιμο την καταβολή του κεφαλικού φόρου, διευκόλυνε τόσο τους ίδιους όσο και την Αυτοκρατορία στην προσέγγιση τους.⁶⁴ Αυτό βέβαια, πάντα σε σύγκριση με τη βενετική διακυβέρνηση. Υπήρξαν βέβαια πολλές περιπτώσεις απάνθρωπης σκληρότητας εις βάρος των χριστιανών. Όσο όμως η Οθωμανική Αυτοκρατορία βιάδιζε προς τη παρακμή, οι ελληνόφωνοι υπήκοοι της βιάδιζαν προς την ιδεολογική ωρίμανση και προς την προετοιμασία της Επανάστασης.

Έχει γίνει προφανές, ότι το εμπόριο αποτελούσε σημαντικό παράγοντα δράσης ενός κράτους. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Ωστόσο, παρά το ότι κατάφερε να επεκτείνει την επικράτεια της βόρεια και ανατολικά, αλλά και να αποκτήσει πρόσβαση στις εμπορικές οδούς της Μέσης Ανατολής, σύντομα θα έμπαινε σε ένα καθεστώς που ναι μεν θα της προσέφερε σημαντικές συμμαχίες, αλλά θα την αποδυνάμωνε οικονομικά και εμπορικά. Τον 16ο αιώνα, οι χώρες της Ευρώπης είχαν αρχίσει να επιδίδονται στην αναζήτηση αγορών αλλά και πρώτων υλών. Αναμφισβήτητα, η Μεσόγειος και η μέση Ανατολή αποτελούσαν ελκυστικές περιοχές για τους Ευρωπαίους εμπόρους. Όσο προχωρούσε η κατάκτηση του ελλαδικού και του μεσανατολικού χώρου από τους Οθωμανούς, τόσο πιο πιθανή κατέστη η προσέγγιση τους με τις αποικιοκρατικές Δυνάμεις της εποχής. Ο τρόπος που η Δύση έβλεπε την Οθωμανική Αυτοκρατορία, άλλαξε δραματικά. Από «πηγή του κακού»⁶⁵ που θεωρούσαν τους Οθωμανούς, τώρα άρχισαν οι απόπειρες επαφής μαζί της, αν όχι συμφιλίωσης. Κι αυτό ξεκίνησε όταν περίπου τη δεκαετία του 1550 τέθηκε σε εφαρμογή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, το καθεστώς των εμπορικών συμφωνιών (διομολογήσεων).

63 Στο ίδιο, σ.102.

64 Στο ίδιο, σ. 103-104.

65 D. Goffman, *ό. π.*, σ. 37.

Όταν η Γαλλία, ένα χριστιανικό κράτος, σύναψε συνθήκη συμμαχίας με το προπύργιο της μουσουλμανικής πίστης, την Οθωμανική Αυτοκρατορία, και τα δύο κράτη πίστευαν ότι πρόκειται για κάτι προσωρινό. Εξάλλου η Γαλλία βρισκόταν σε απελπιστική κατάσταση, καθώς χρειαζόταν επειγόντως συμμάχους, προκειμένου να αντιμετωπίσει τον Ισπανό βασιλιά για το ζήτημα της Ιταλίας. Η προσέγγιση των χριστιανικών κρατών με τον αλλόθρησκο καταλύτη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήταν κάτι επονείδιστο, ενώ η σύναψη συμμαχίας αποτελούσε ένα διπλωματικό σκάνδαλο.⁶⁶ Κανείς δεν είχε προβλέψει ότι αυτό αποτελούσε μια νέα εμπορική πραγματικότητα και ότι η Γαλλία έκανε την αρχή σε κάτι που θα το επιζητούσαν και οι υπόλοιπες χώρες. Το 1535 υπογράφηκε μεταξύ της Γαλλίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η πρώτη «Γενική και Καταγεγραμμένη Συνθήκη καταχωρισμένη σε άρθρα». *Capitula, capitulation*, ελληνιστί συνθηκολόγηση ή για να χρησιμοποιήσουμε τον ακριβή όρο, διομολογήσεις.⁶⁷ Με βάση αυτή τη συνθήκη, η Υψηλή Πύλη παραχώρουσε πλήθος δικαιωμάτων στην Γαλλία: το δικαίωμα να εμπορεύεται στις θάλασσες που βρίσκονταν υπό Οθωμανική κυριότητα, να ορίζει πρόξενους οι οποίοι μπορούσαν να παρέμβουν σε ζητήματα ποινικού και αστικού κώδικα, προκειμένου να προστατεύσουν τους Γάλλους που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, να παρέχουν θρησκευτική ελευθερία σε όποιον είχε γαλλική υπηκοότητα, ενώ ο Γάλλος μονάρχης θα αναλάμβανε την προστασία των Αγίων Τόπων.⁶⁸

Βέβαια, αυτή δεν είναι η πρώτη φορά που η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραχώρουσε εμπορικά δικαιώματα σε μια άλλη Δύναμη. Η Βενετία ήταν, για πρώτη φορά, αποδέκτης τέτοιων δικαιωμάτων. Ακόμα και στο Βυζάντιο υπήρχε αυτή η τακτική. Πρώτη φορά όμως επρόκειτο για μια τόσο μεγάλη παραχώρηση δικαιωμάτων, με μικρότερης σημασίας ανταλλάγματα. Σίγουρα, με το καθεστώς των διομολογήσεων έπαψαν εκείνες οι μακροχρόνιες δαπανηρές σταυροφορίες των Δυτικών εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που ήταν εξάλλου και ο στόχος των Σουλτάνων, ωστόσο το οικονομικό και εμπορικό τίμημα θα ήταν πολύ μεγαλύτερο.

66 Ι. Κ. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 94.

67 Στο ίδιο, σ. 97.

68 Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 94.

Έτσι λοιπόν, όπως και αργότερα ολόκληρη η Μεσόγειος, η επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έγινε πεδίο εμπορικού ανταγωνισμού των Μεγάλων Δυνάμεων. Στην αρχή επρόκειτο για έναν Γαλλο- Βενετικό ανταγωνισμό. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Βενετία ήταν η μεγάλη Δύναμη της Ανατολικής Μεσογείου, την εποχή που ιδρύθηκε η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Παρότι είχε κάποια εμπορικά δικαιώματα, έπρεπε να δράσει υπό την επήρεια της Γαλλίας για να αποκτήσει κι εκείνη πλήρη προνόμια.⁶⁹ Λίγο αργότερα, βέβαια, όπως και στο πολιτικό σκηνικό έτσι και στο εμπορικό εκτοπίστηκε γρήγορα από τη Γαλλία. Φυσικά, δεν άργησε να μπει σ' αυτό το παιχνίδι και η Μεγάλη Βρετανία, αφού όπως κατέστη προφανές στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν υπήρχε κάποια εμπορική ευκαιρία που θα αφηνόταν ανεκμετάλλευτη από τα αγγλικά σχέδια. Τέλη λοιπόν του 16ου αιώνα υπογράφηκαν και οι αγγλικές διομολογήσεις με παρόμοιους όρους, ενώ η Αγγλία δεν δίστασε να προχωρήσει στην ίδρυση εμπορικής εταιρείας, της γνωστής Εταιρείας του *Λεβάντε*.⁷⁰ Ο Αγγλογαλλικός ανταγωνισμός άρχισε και επίσημα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι αγγλικές εταιρείες ανταγωνίζονταν τις γαλλικές και οι μηχανορραφίες, είτε της μιας είτε της άλλης Δύναμης, οδηγούσαν συνεχώς σε παρελκυστικές πολιτικές των μητροπόλεων απέναντι στην Υψηλή Πύλη. Αργότερα, ήρθαν να προστεθούν και οι Ολλανδοί, οι οποίοι μαζί με τους Βρετανούς, κατάφεραν να υπερτερήσουν των Γάλλων, οι οποίοι ταλανίζονταν από εσωτερικές διαμάχες. Το γαλλικό εμπόριο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να φθίνει, ενώ αντίθετα το αγγλικό γινόταν όλο και πιο ισχυρό. Μάλιστα, η Αγγλία θέλησε να επεκτείνει την εμπορική επικράτεια της φτάνοντας τη δράση της Εταιρείας του *Λεβάντε*, ως τον Εύξεινο Πόντο και την Κασπία θάλασσα.⁷¹

Η διείσδυση λοιπόν των Δυτικών στο κράτος του Σουλτάνου ήταν πλέον γεγονός. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα αποτελέσει αρκετές φορές, τουλάχιστον για τη Γαλλία, μοχλό πίεσης για άλλα κράτη, αλλά και χώρο άσκησης εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου. Έτσι, παρά το ότι θα ήθελαν να την διατηρήσουν εν ζωή όταν θα βρισκόταν σε μεγάλο κίνδυνο (λ. χ. κατά τον Κριμαϊκό πόλεμο), οι δυτικές αποικιοκρατικές Δυνάμεις θα συμβάλλουν και αυτές στην ολοένα και αυξανόμενη παρακμή της.

69 Suraiya Faroqhi, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και ο κόσμος γύρω της*, μτφρ. Γιάννης Καραχρήστος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα, 2009, σ. 245.

70 Στο ίδιο, σ. 250.

71 Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 110.

Παρά τις όποιες επιτυχίες είχε πραγματοποιήσει η Οθωμανική Αυτοκρατορία μέχρι τα τέλη του 17ου αιώνα, η δύναμη της άρχισε σταδιακά να μειώνεται τόσο για εξωτερικούς, όσο και για εσωτερικούς λόγους. Μια σειρά από αποτυχίες στα πεδία των μαχών, αλλά και η φθορά σημαντικών θεσμών του Οθωμανικού διοικητικού συστήματος οδήγησαν στην αναδίπλωση της, τόσο εδαφικά όσο και πολιτικά.

Η διάβρωση του τιμαριωτικού συστήματος, η παρουσία ανίκανων σουλτάνων, η ανάληψη καθηκόντων από αλλόθρησκους και, κατ' επέκταση, ο παραγκωνισμός των μουσουλμάνων αξιωματούχων, ήταν ανάμεσα στα αίτια της παρακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁷² Ταυτόχρονα, η δραστηριότητα των ξένων εμπόρων στην επικράτειά της, οδήγησαν στην διαρκώς αυξανόμενη παράλυση του οθωμανικού εμπορίου, αφού δεν ήταν πλέον απόλυτα στον έλεγχο της οθωμανικής κυβέρνησης. Το οικονομικό έλλειμμα που είχε δημιουργηθεί ήδη από τα τέλη του 16ου αιώνα, ήρθαν να συμπληρώσουν οι κοινωνικές και πολιτικές αναταραχές με πρωταγωνιστές του γενίτσαρους, οι οποίοι είχαν καταστεί «κράτος εν Κράτει» και είχαν την δυνατότητα να «ανεβοκατεβάζουν» σουλτάνους στο θρόνο, τορπιλίζοντας έτσι την σταθερότητα και την πρόοδό του.

Φυσικά η εσωτερική πολιτική, τουλάχιστον εκείνη την εποχή, ήταν σε άμεση συνάρτηση με την εξωτερική πολιτική. Όσες προσπάθειες και αν έγιναν, είτε με την πρόσκληση Γάλλων εκπαιδευτών, είτε με πενιχρή χρηματοδότηση, ο στρατός δεν μπόρεσε να ανακάμψει και να αποκτήσει την παλιά του αίγλη. Κι αυτό ήταν ολέθριο για το μέλλον της Αυτοκρατορίας. Η αλλαγή της ισορροπίας των Δυνάμεων έφερε στο προσκήνιο νέες Δυνάμεις, που θα απειλούσαν αλλά και θα επιχειρούσαν να προστατεύσουν την ακεραιότητα της. Η Ρωσία, η Πρωσία, η Αυστρία, η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία θα ήταν οι ενορχηστρωτές της νέας πολιτικής πραγματικότητας, κυρίως τον 18ο και 19ο αι. Η οθωμανική αναδίπλωση θα αρχίσει με την πρωτοβουλία της Αυστρίας και θα ενταθεί με τους Ρωσοτουρκικούς πολέμους,⁷³ ενώ καίριο πλήγμα θα δώσει η Ελληνική Επανάσταση και η δημιουργία του ελληνικού κράτους.

Οι Συνθήκες του Κάρλοβιτς (1699) και του Πασάροβιτς (1718), αποτέλεσαν την επιβεβαίωση της συρρίκνωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο σουλτάνος έχασε, έστω προσωρινά, τις κτήσεις του στην Ουγγαρία, στη σημερινή Σερβία ακόμα

72 Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ. 32.

73 Ι. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 144.

και την Πελοπόννησο, την οποία όμως ανέκτησε, το 1715. Ωστόσο, η αδυναμία της Υψηλής Πύλης να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων, οδήγησε στον παραγκωνισμό της, ενώ ταυτόχρονα επιβεβαίωσε την παντοδυναμία μιας άλλης αυτοκρατορίας, της Αυστριακής.⁷⁴ Όταν αργότερα οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις αναλώνονταν σε πολέμους διαδοχής και σε εμπορικούς ανταγωνισμούς, η Ρωσία δεν άφησε ανεκμετάλλευτη την δυσχερή κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και έβαλε σε πράξη το σχέδιο της, για την επέκτασή της προς τη Μεσόγειο. Πρώτα ο Μέγας Πέτρος, ύστερα η Μ. Αικατερίνη απείλησαν σχεδόν ολόκληρο τον 19ο αιώνα, την Υψηλή Πύλη, είτε μέσω της υποδαύλισης επαναστάσεων, είτε μέσω κηρύξεων πολέμου.

Και στις δύο περιπτώσεις, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, παρά την επιβίωσή της έχανε σταδιακά τη δυνατότητα αντίστασης. Ακόμα και όταν κατάφερε να νικήσει τη Ρωσία, δεν κατάφερε να ανακόψει τις επεκτατικές της βλέψεις ούτε να αποτρέψει τα επεκτατικά σχέδια των εκάστοτε τσάρων που απέβλεπαν στην εξόντωση της. Όσον αφορά το εμπόριο και η Ρωσία κατάφερε να επιτύχει ευνοϊκούς όρους, τόσο για την ίδια, όσο και για τους ορθόδοξους λαούς των Βαλκανίων. Με τη συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774), όσοι Ορθόδοξοι Βαλκάνιοι έμποροι ύψωναν στα πλοία τους ρωσική σημαία, μπορούσαν να κυκλοφορούν ελεύθεροι στα οθωμανικά εδάφη και ύδατα και να εμπορεύονται. Επίσης, οι ορθόδοξοι είχαν καλύτερη μεταχείριση από τον σουλτάνο και μπορούσαν να ασκούν ελεύθερα τη λατρεία τους.⁷⁵ Η συνθήκη αυτή, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως «ρωσικές διομολογήσεις», απέφερε σημαντική εμπορική δραστηριότητα της Ρωσίας στη Μεσόγειο, την απώλεια του οθωμανικού ελέγχου της Μαύρης Θάλασσας, αλλά και ένα πολύτιμο όπλο για τους ελληνοφώνους χριστιανούς, που κινούνταν στα παρασκήνιο των γεγονότων και δημιουργούσαν τις βάσεις για την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης.

Το τέλος του 18ου αιώνα ήταν σημαδιακό, τόσο για τη Δύση, όσο και την Ανατολή και συγκεκριμένα για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Διαφωτισμός, η Βιομηχανική και η Γαλλική Επανάσταση, σημάδεψαν τόσο την ευρωπαϊκή όσο και την οθωμανική ιστορία, αν και στην αρχή η Οθωμανική Αυτοκρατορία έμοιαζε να βρίσκεται αρκετά μακριά από τα γεγονότα που εκτυλίσσονταν στην Δύση.

⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 190-191.

⁷⁵ Donald Quataert, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*, μτφρ. Μαρίνος Σαρηγιάννης, εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σ. 69-70.

Με την υπογραφή των διομολογήσεων, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αποκτήσει μερικούς πολύτιμους συμμάχους. Πρόκειται για τη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία και την Ολλανδία. Ακόμα και η Ρωσία, είχε για λίγο αναστείλει τις προσπάθειές της για επέκταση στη Μεσόγειο. Όλα έδειχναν ότι η ζωή της ασθμαίνουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μπορούσε να παραταθεί για μερικούς ακόμα αιώνες. Ωστόσο, η ανάληψη της γαλλικής επαναστατικής κυβέρνησης από τον Ναπολέοντα, άλλαξε καθοριστικά τη μοίρα της. Με την γαλλική κατάληψη των Ιονίων νησιών, αλλά και την εκστρατεία του Γάλλου στρατηλάτη στην Αίγυπτο, η Υψηλή Πύλη αντέδρασε και ο Σουλτάνος έχασε, έστω και προσωρινά, τον παραδοσιακό σύμμαχό του. Παρά την αποτυχία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο, η Οθωμανική Αυτοκρατορία τελικά απώλεσε την πολύτιμη αυτή επαρχία, εξαιτίας της στασίας και της ανάδειξης ως διοικητή της του Μωχάμεντ Αλί,⁷⁶ ο οποίος προσεταιρίστηκε τα διάφορα φύλα της Αιγύπτου και την οδήγησε τελικά στην ανεξαρτησία της από τους Οθωμανούς. Η κατάσταση γινόταν όλο και πιο δυσχερής, και η οθωμανική διπλωματία βρισκόταν σε αδιέξοδο.

Τότε, όπως στη Δύση, η Γαλλία, παραβαίνοντας τις διπλωματικές της παραδόσεις, σύναψε συμμαχία με τον άλλοτε εχθρό της, την Αυστρία, έτσι και σε αυτή την περίπτωση η Οθωμανική Αυτοκρατορία επαναστατεί διπλωματικά και προσεγγίζει την Ρωσία, η οποία καταφέρνει παρέχοντας συνδρομή στο Σουλτάνο, να αποκτήσει πρόσβαση στα στενά του Ευξείνου Πόντου⁷⁷ και να δραστηριοποιείται μέχρι και στο Ιόνιο. Αυτή την αντιγαλλική συμμαχία υποστηρίζει παρασκηνιακά και η Αγγλία,⁷⁸ η οποία καθοδηγεί εξ αποστάσεως τις όποιες μορφές αντίστασης στον Ναπολέοντα. Η προσέγγιση της Αγγλίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προκαλούν έκπληξη, καθώς η Βρετανία είχε υποστηρίξει τη Ρωσία, στην εκστρατεία της στο Αιγαίο.⁷⁹ Ο Ναπολέων απομακρύνεται από τη Μεσόγειο, αλλά «ο κύβος ερρίφθη» για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η συνέχεια είναι γνωστή. Ένας-ένας οι κατακτημένοι λαοί αρχίζουν να εξεγείρονται και να διεκδικούν την ανεξαρτησία τους. Η άλλοτε παντοδύναμη Αυτοκρατορία γίνεται τώρα ο «Μεγάλος Ασθενής» και

76 D. Quataert, *ό. π.*, σ. 97-98.

77 I. K. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 237-238.

78 Αντώνης Αναστασόπουλος, «Karaferye (Beroia) in the 1790's: How much can the Kadi Sicilleri Tell us?», στο Αντώνης Αναστασόπουλος, Ηλίας Κολοβός (επιμ.), *Ottoman Rule And the Balkans, 1760-1850, conflict, transformation, adaptation*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Κρήτης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ρέθυμνο, 2007, σ. 46.

79 I. K. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 227.

το ζήτημα της διαχείρισης της γίνεται ένας διπλωματικός πονοκέφαλος για τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις. Το *Ανατολικό Ζήτημα*, το ζήτημα δηλαδή της διατήρησης ή μη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και της μοίρας των ανεξαρτητοποιημένων πλέον κρατών, θα διαρκέσει μέχρι την τελική κατάρρευσή της το 1922. Μέχρι τότε, δεν θα έχει σχεδόν κανένα λόγο ως προς τα θέματα που την αφορούν.

Η ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πάντα σε συνάρτηση με τη Δύση, δείχνει πόσο σημαντικός είναι ο παράγοντας των διεθνών σχέσεων, πέρα από την εσωτερική πολιτική. Αδύναμη να συμβαδίσει με το διεθνές σκηνικό, η Υψηλή Πύλη δεν μπόρεσε να διατηρήσει το status quo της επικράτειάς της. Δεν μπόρεσε να παρακολουθήσει τις αλλαγές που έγιναν στο εμπόριο, στην οικονομία και στη διπλωματία των Ευρωπαϊκών κρατών. Δεν την άγγιξαν οι συνθήκες της Βεσφαλίας και της Βιέννης, παρά μόνο ως αποδέκτη της πολιτικής που είχε διαμορφωθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η Υψηλή Πύλη δεν μπόρεσε να μείνει ουδέτερη μπροστά στον Αγγλογαλλικό εμπορικό-αποικιοκρατικό ανταγωνισμό. Οι δύο αυτές Δυνάμεις επέκτειναν τις «διαφωνίες» τους, στερώντας έτσι από την Οθωμανική Αυτοκρατορία τους πόρους για να υπερασπιστεί τον εαυτό της. Χρησιμοποιούταν και από τις δύο Δυνάμεις ως αντίβαρο, ως αντιπερισπασμός, ακόμα και ως εγγύηση, έρμαιο στην πραγματικότητα στο παιχνίδι της ισορροπίας των Δυνάμεων. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε καλύτερη μοίρα από άλλες χώρες, όσον αφορά τον Αγγλογαλλικό ανταγωνισμό. Κατάφερε να επιβιώσει τη στιγμή της αποκορύφωσής του, έστω και αν διαλύθηκε αργότερα. Τα περισσότερα μικρότερα κράτη εκείνης της εποχής, χάθηκαν στη δίνη της διένεξης των δυο κρατών. Άθελά της λοιπόν, η Αυτοκρατορία ενεπλάκη στην αντιπαλότητα τόσο της Αγγλίας και της Γαλλίας, όσο και των υπόλοιπων Δυνάμεων. Ποια θα ήταν, ωστόσο η μοίρα των ελληνόφωνων χριστιανών της Πύλης;

4. Οι χριστιανοί ελληνόφωνοι υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πριν από την Επανάσταση

Παρά το γεγονός ότι οι Φράγκοι την είχαν κατακτήσει το 1204, η Άλωση της Πόλης από τους Οθωμανούς το 1453, υπήρξε για πολλούς ιστορικούς και επιστήμονες η αρχή μιας νέας περιόδου, τόσο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία όσο και για τον ελλαδικό χώρο. Από την κατάληψη του Βυζαντίου αρχίζει μια νέα ιστορική περίοδος, που θα λήξει τελικά με την Επανάσταση του 1821 και την μετέπειτα δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Το σοκ της Άλωσης ήταν τεράστιο τόσο τον Ελληνισμό, όσο και για τη Δύση.⁸⁰ Γρήγορα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία προσάρτησε σχεδόν ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο με ελάχιστες εξαιρέσεις, που βρίσκονταν κυρίως υπό ενετική κυριαρχία. Το κόστος της κατάκτησης που πλήρωσαν οι χριστιανικοί κυρίως πληθυσμοί ήταν ακριβό. Βίαιοι εξισλαμισμοί, το παιδομάζωμα, σκληρά αντίποινα σε περιπτώσεις επαναστάσεων, προσωπικές διεκδικήσεις των εκάστοτε Οθωμανών λειτουργών και πολλά άλλα παραδείγματα, απαρτίζουν την εικόνα της Οθωμανικής κυριαρχίας. Βέβαια, σύγχρονες έρευνες έχουν αναδείξει ότι μπορεί ο Οθωμανικός τρόπος διακυβέρνησης να ήταν σε αρκετές περιπτώσεις βάνανσος, όμως στο σύνολο της η ξενική διακυβέρνηση παρείχε σχετικές ελευθερίες στους «απίστους». Επίσης γνωστό είναι το γεγονός ότι πολλά μέρη του ελλαδικού κόσμου, προτίμησαν την οθωμανική κυριαρχία από την ενετική που την θεωρούσαν πολύ πιο σκληρή.⁸¹ Μάλιστα, πολλές περιοχές, όπως λ.χ. η Ήπειρος, απολάμβαναν προνομιακή μεταχείριση ως *χάσια της Σουλτάνας*⁸² και το ελληνικό στοιχείο ήταν το πολυπληθέστερο και επικρατέστερο σε αρκετές περιοχές.

Η αντίδραση των –πρώην πλέον- υπηκόων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στον οθωμανικό ζυγό διακρινόταν σε δύο μορφές. Είτε την παθητική αποδοχή του γεγονότος, είτε την απάρνηση της κατάκτησης.⁸³ Η δυσχερής κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει το Βυζάντιο, προκαλούσε τέτοια αγανάκτηση στους κατοίκους του ώστε η μετέπειτα κατάλυσή του από τους Οθωμανούς, έμοιαζε σαν *θεική τιμωρία* για

80 Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ. 17.

81 Douglas Dakin, *The Unification of Greece, 1770-1923*, London Ernest Benn Limited, London, 1972, σ.10.

82 Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ. 56-57.

83 Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ.17.

την ανηθικότητα που επικρατούσε.⁸⁴ Φυσικά, αυτό δεν ίσχυε για όλους. Ο κρυπτοχριστιανισμός, τα κινήματα, η ανυπακοή και η εσωτερική μετέπειτα- κυρίως διάβρωση του οθωμανικού συστήματος, ήταν από τις λίγες μορφές αντίστασης προς τον κατακτητή. Όπως και να έχει, παρά την αρχική εξάλειψη της βυζαντινής αριστοκρατίας, την μείωση του πληθυσμού, την ξενιτιά ενός μεγάλου μέρους του ελλαδικού χώρου στο εξωτερικό και τον κλονισμό των βυζαντινών θεσμών, ο Ελληνισμός κατάφερε να μην εξαλειφθεί, να διατηρήσει κάποια βασικά χαρακτηριστικά του, να επιβιώσει της κατάκτησής και να δημιουργήσει μια «κοινωνία», η οποία μετέπειτα θα του προσέφερε τα κατάλληλα θεμέλια για να διεκδικήσει με επιτυχία την ανεξαρτησία του.

Η ανάπτυξη και η εξάπλωση του ελλαδικού στοιχείου, εντοπίζεται ακριβώς στο σύστημα της οθωμανικής διακυβέρνησης. Πράγματι, παρότι αλλόθρησκοι, οι χριστιανοί και οι εβραίοι είχαν μέχρι ενός σημείου σχετικές ελευθερίες, που θα τους επέτρεπαν αργότερα να δημιουργήσουν τις κατάλληλες βάσεις για την ανεξαρτησία τους. Πρώτον, η κατάλυση της Πόλης δεν σήμαινε και κατάλυση της χριστιανικής θρησκείας. Ο ίδιος ο Μωάμεθ ο Πορθητής θέλησε να προσεταιριστεί το Πατριαρχείο, επιτρέποντας του να υπάρχει και να ασκεί κάποιες λειτουργίες που ασκούσε στο παρελθόν. Η Εκκλησία, παρά την παθητική της στάση, τουλάχιστον στην αρχή,⁸⁵ λόγω αυτού του προσεταιρισμού, κατάφερε να αποτελέσει έναν πυλώνα προστασίας και διαφύλαξης της πολιτιστικής και θρησκευτικής κληρονομιάς του Βυζαντίου, παρότι στη συνέχεια θα αντιταχθεί στις ιδέες του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Παράλληλα, τουλάχιστον σε κάποιες περιοχές, οι Έλληνες μπόρεσαν να διατηρήσουν και μια μορφή αυτοδιοίκησης, με την προϋπόθεση βέβαια να πληρώνουν τον ετήσιο κεφαλικό φόρο και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στο Σουλτάνο, όποτε εκείνος τις χρειαζόταν. Οι οικογένειες που ανήκαν στην ελίτ, οι οποίες είχαν επωμιστεί το καθήκον της συλλογής των φόρων,⁸⁶ της μεσολάβησης μεταξύ των κατοίκων και των οθωμανικών αρχών, αλλά και της επίλυσης τυχόν ζητημάτων, άρχισαν να δραστηριοποιούνται όλο και περισσότερο, δημιουργώντας τον περίφημο *θεσμό των κοινοτήτων*. Οι κοινοτικοί άρχοντες, αλλιώς προεστοί και δημογέροντες,

84 Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ. 17.

85 Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ.62.

86 Ιωάννης Γιαννόπουλος, Κοινότητες, στο: Γεώργιος Χριστόπουλος και Ιωάννης Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ο Ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία, (περίοδος 1669-1821) Τουρκοκρατία-Λατινοκρατία*, τόμος ΙΑ', εκδόσεις: Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, σ. 137-138.

απολάμβαναν διαφορετική μεταχείριση από τον απλό λαό και κατάφεραν να εξελίξουν το θεσμό σε έναν πολύ σημαντικό παράγοντα εξέλιξης του Ελληνισμού, από έναν μεσολαβητή σε μια μορφή πολιτικής διοίκησης, που θα συμβάλλει στην βελτίωση των όρων ζωής των υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Βέβαια αυτό δεν σήμαινε ότι οι κοινοτικοί άρχοντες δρούσαν σε όφελος του Ελληνισμού. Σε πολλές περιπτώσεις, η καταπίεση που βίωναν οι κάτοικοι από τους άρχοντες, ήταν χειρότερη από αυτή των Οθωμανών.

Στο εσωτερικό του Οθωμανικού πλέον κόσμου, οι άνθρωποι ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Το τιμαριωτικό σύστημα προσέφερε τη δυνατότητα στους υπηκόους να καλλιεργούν περιορισμένες εκτάσεις, σε αντάλλαγμα για την προσφορά υπηρεσιών στο στρατό, όποτε χρειαζόταν. Οι τιμαριώτες ήταν κυρίως μουσουλμάνοι, όμως το φαινόμενο συναντάται και σε χριστιανικούς πληθυσμούς.⁸⁷ Με την παρακμή του τιμαριωτικού συστήματος, σειρά είχε η δημιουργία μεγάλων ιδιοκτησιών, των τσιφλικιών, τα οποία σταδιακά άρχισαν να πληθαίνουν και να οδηγούν στη συσσώρευση πλούτου εκ μέρους τοπικών αρχόντων, εξασθενώντας έτσι την αποκεντρωμένη διοίκηση της Αυτοκρατορίας.⁸⁸ Πολλοί υπήκοοι όμως, επέλεξαν έναν διαφορετικό τρόπο ζωής: πρόκειται για τους κλέφτες, που αποτελούσαν ένα πρόβλημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στη συλλογική συνείδηση έχουν περάσει ως «ήρωες», παρ' ότι με τη δράση τους ζημίωσαν τον πληθυσμό, είτε λόγω των αντίποινων που ασκούσε η Υψηλή Πύλη, είτε μέσω των λεηλασιών. Η απάντηση στους κλέφτες ήταν οι *αρματολοί*,⁸⁹ οι οποίοι είχαν συσταθεί για τον περιορισμό του φαινομένου. Όπως είναι γνωστό, υπήρχε εναλλαγή μεταξύ των κλεφτών και των αρματολών, κάτι που δυσχέραινε το έργο της Πύλης για την εξάλειψη των κακοποιών στοιχείων, που έβλαπταν την οικονομία και τόνωναν συχνά το ηθικό και την αντιστασιακή διάθεση των κατακτημένων.

Η ιστορική πορεία όμως του Ελληνισμού δεν περιορίστηκε μόνο στον ελλαδικό χώρο -έτσι όπως είναι διαμορφωμένος σήμερα- ούτε σε ταπεινά επαγγέλματα της εποχής εκείνης, όπως του κτηνοτρόφου και του γεωργού. Στην Οθωμανική επικράτεια και στην Κωνσταντινούπολη, πολλοί είχαν καταφέρει να αποκτήσουν σημαντικά αξιώματα και να εξελιχθούν σε λειτουργούς της Οθωμανικής

87 Γ.Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ.78.

88 Γ. Β. Νικολάου, *ό.π.*, σ. 79.

89 Στο ίδιο, σ. 98.

διοίκησης.⁹⁰ Οι περίφημοι *Φαναριώτες* (κάτοικοι της συνοικίας του Φαναριού στην Κωνσταντινούπολη) αποτέλεσαν ένα σημαντικό δεσμό των υπόδουλων με την Υψηλή Πύλη, σε μεγαλύτερο επίπεδο από τους τοπικούς άρχοντες. Χριστιανοί ελληνόφωνοι άρχισαν να στελεχώνουν όλο και περισσότερες θέσεις στο Οθωμανικό σύστημα, αναπτύσσοντας έτσι ισχυρές θέσεις στις διαπραγματεύσεις προς όφελος του λαού. Οι προοδευτικές σχέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Δύση, οι διομολογήσεις, η εγκατάσταση πρεσβειών στην επικράτεια αλλά και η απαγόρευση των Οθωμανών να μιλάνε τη γλώσσα των «απίστων», κατέστησε το επάγγελμα του διερμηνέα απαραίτητο.⁹¹ Όλο και περισσότεροι χριστιανοί γίνονταν δραγουμάνοι της Πύλης, φτάνοντας σε σημείο μάλιστα τον 18ο αιώνα να παραγκωνίσουν μουσουλμάνους λειτουργούς, εντείνοντας έτσι την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ακόμα και όσοι έφυγαν τελείως από τον ελλαδικό και τον Οθωμανικό χώρο, κατάφεραν σε έναν ικανοποιητικό βαθμό, να εξελιχθούν. Οι Έλληνες της Διασποράς, εξαπλώθηκαν στα Βαλκάνια, στη Ρωσία, την Αίγυπτο και την Ευρώπη. Η Βουλγαρία, η Βόρεια Αφρική, η Ρωσία, οι Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, μέχρι και η Παλαιστίνη, έγιναν μέρη που άνθισε ο Ελληνισμός.⁹² Τόσο αυτοί όσο και οι κάτοικοι που βρίσκονταν στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, επιδόθηκαν κατά βάση στην πιο επικερδή για τους Έλληνες ασχολία, το εμπόριο. Ελληνόφωνοι και χριστιανοί έμποροι, ναυτικοί, αστοί και επιχειρηματίες, συγκρότησαν ένα δίκτυο που κατάφερε όχι μόνο να διατηρηθεί κατά την Οθωμανοκρατία αλλά και να επεκταθεί και να διογκωθεί, μέχρι την έκρηξη της Επανάστασης. Η ανάπτυξη του ελληνικού εμπορίου ήταν τόσο μεγάλη, που τον 18ο αιώνα οι Έλληνες έλεγχαν πλέον ένα μεγάλο ποσοστό του οθωμανικού εμπορίου. Μάλιστα, δεν δίσταζαν να ανταγωνιστούν και τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, που ανά τακτά διαστήματα έστρεφαν την προσοχή τους στη Μεσόγειο, είτε μέσω των διομολογήσεων, είτε μέσω των πολέμων που διεξήγαν με την Οθωμανική Αυτοκρατορία⁹³.

90 Απόστολος Βακαλόπουλος, οι Φαναριώτες ως φορείς διοικητικής και πολιτικής εξουσίας, *ό. π.*, σ. 117-118.

91 Στο ίδιο, σ.118.

92 Douglas Dakin, *ό.π.*, σ. 2.

93 John Darwin, «The Levant as a middle ground», στο: Anastasia Yiangou, George Kazamias, Robert Holland, *The Greeks and the British in the Levant, 1800- 1960s*, Routledge, New York, 2016, σ.16.

Οι δυνατότητες των κατακτημένων στο εμπόριο, δεν έγκεινται μόνο στη φύση του επαγγέλματος αλλά και στη δυνατότητα τους να εκμεταλλεύονται τις διεθνείς συνθήκες. Οι ανταγωνισμοί που είχαν αναπτυχθεί επέτρεπαν στους υπηκόους να πλέουν ελεύθερα στις Οθωμανικές θάλασσες, είτε με τη σημαία κάποιας δύναμης είτε γεμίζοντας το κενό που πρόκυπτε από τους Ευρωπαϊκούς πολέμους. Ο επταετής πόλεμος για παράδειγμα, οδήγησε τους Βρετανούς και τους Γάλλους στον Ατλαντικό ενώ οι έμποροι του ελλαδικού χώρου επιδόθηκαν περισσότερο στο διαμετακομιστικό εμπόριο στην Μεσόγειο προς όφελος τους. Η συνθήκη Κιουτσούκ- Καϊναρτζή (1774) που έδινε τη δυνατότητα σε όλους τους Ορθόδοξους Βαλκανικούς λαούς να πλέουν με τη ρωσική σημαία στη Μεσόγειο⁹⁴, έδωσε σημαντική ώθηση στους ναυτικούς του ελλαδικού χώρου και τη δυνατότητα να εδραιώσουν την παρουσία τους στον μεσογειακό χώρο.

Παρ' ότι οι μνήμες του Σχίσματος του 1054 ήταν ακόμη νωπές, οι κατακτημένοι συνδέθηκαν με την Δύση, σχεδόν αμέσως μετά την Άλωση. Η μεγάλη Δύναμη της εποχής, η Βενετία, έγινε ο αποδέκτης του Ελληνισμού, τόσο από την Κωνσταντινούπολη όσο και από την Κρήτη, όπως φαίνεται και στην τέχνη. Στη συνέχεια η Τρίτη Ρώμη, η Μόσχα, αποτέλεσε τον προστάτη της Ορθοδοξίας, που θα λύτρωνε τους κατακτημένους χριστιανούς. Ο μύθος του Μαρμαρωμένου Βασιλιά, που θα έμπαινε στην Πόλη και θα καταδίωκε τους Τούρκους, εξομοιώνει απόλυτα τη σύνδεση των Δυτικών δυνάμεων με τις ελληνικές προσδοκίες.⁹⁵ Οι κάτοικοι συχνά λοιπόν εναπόθεταν την πίστη τους σε κάποια ξένη δύναμη, που θα τους βοηθούσε να απελευθερωθούν από τον οθωμανικό ζυγό. Όχι όμως αδίκως. Συχνά οι Δυνάμεις χρησιμοποιούσαν τους πόθους του Ελληνισμού για ανεξαρτησία, για την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων. Παρακινούσαν και οργάνωναν επαναστάσεις στον ελλαδικό χώρο, είτε για αντιπερισπασμό ή ακόμα και για τη δημιουργία δορυφόρων, που θα αποδυνάμωναν την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κλασική περίπτωση αποτελούν τα «Ορλοφικά» (1770).⁹⁶ Κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-1774), η Αυτοκράτειρα της Ρωσίας Αγία Αικατερίνη, με απώτερο στόχο την εγκατάσταση της ρωσικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, ξεσήκωσε την Πελοπόννησο σε επανάσταση, συνεννοούμενη με την άρχουσα τάξη

94 Ι. Κ. Χασιώτης, *ό. π.*, σ. 208.

95 Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ. 19.

96 Θάνος Βερέμης, Γιάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς: Η Σύγχρονη Συνέχεια, από το 1821 έως σήμερα*, 6^η έκδοση, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2006, σ. 42.

της περιοχής. Η απόπειρα κατέληξε σε αποτυχία.⁹⁷ Για τη Ρωσία και για τις υπόλοιπες Δυνάμεις, στην αρχή τουλάχιστον, ο ελλαδικός χώρος ήταν ένα βασικό μέσο για τον έλεγχο της Μεσογείου. Για τους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η πρόθεση των ευρωπαϊκών Δυνάμεων να βοηθήσουν έμοιαζε στην αρχή αγνή και αλλά και αναμενόμενη. Αργότερα, οι ισορροπίες θα αλλάξουν. Η ελληνική ηγεσία θα αντιληφθεί το παιχνίδι της ισορροπίας των Δυνάμεων⁹⁸ και θα προσαρμοστεί ανάλογα, ενώ στα ευρωπαϊκά κράτη θα αναδυθεί το κίνημα του Φιλελληνισμού, που πέρα από τα συμφέροντα θα αναδείξει και τις αγνές προθέσεις ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού των ευρωπαϊκών χωρών, αλλά και της Αμερικής.

Ακόμα και πριν από την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας και την αρχή της προετοιμασίας για την Επανάσταση του 1821, ο ελλαδικός χώρος είχε καταστεί, όπως και ολόκληρη η Μεσόγειος, πεδίο της διαμάχης της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, όπως και άλλων δυνάμεων. Το ζήτημα του εμπορίου αλλά και των εδαφικών προεκτάσεων που μπορούσαν να αποτελέσουν βάσεις εξόρμησης σε περίπτωση πολέμου, έστρεψε την προσοχή των δύο κρατών στον ελλαδικό χώρο, ιδιαίτερα προς τα τέλη του 18ου αιώνα. Ο επταετής πόλεμος και η Αμερικάνικη Επανάσταση, αύξησε τη σημαντικότητα της Ινδίας και της Αφρικής και οι αποικιακές δυνάμεις εκλάμβαναν την Μεσόγειο ως σταυροδρόμι για τις αποικίες, αλλά και ως εμπορική επικράτεια μεγάλης αξίας. Η Γαλλική Επανάσταση, και ο αντίκτυπος της στην ελληνική περίπτωση και η σημασία των Ναπολεόντειων πολέμων για την ευρωπαϊκή ιστορία, συχνά επισκιάζουν τον σκληρό ανταγωνισμό ανάμεσα στη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία, που αποτέλεσε εξίσου σημαντικό παράγοντα στην αντιμετώπιση του ελληνικού ζητήματος. Τα γεγονότα εκείνης της εποχής, παρά το γεγονός ότι οδήγησαν στην ωρίμανση της ελληνικής σκέψης και στην έκρηξη της Επανάστασης, αποτελέσαν σταθμό για τις διπλωματικές πρακτικές τόσο των δύο ευρωπαϊκών κρατών, όσο και για τους Έλληνες.

Με την ανάληψη της εξουσίας από την επαναστατική κυβέρνηση της Γαλλίας και την ανάδειξη του Ναπολέοντα, ο χαρακτήρας της Γαλλικής Επανάστασης έλαβε

97 Νίκος Β. Ροτζώκος, *Εθναφύπνιση και εθνογένεση, Ορλοφικά και Ελληνική Ιστοριογραφία*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σ. 14-15.

98 Νικόλας Βέρνικος, *Το σχέδιο της Αυτονομίας της Πελοποννήσου υπό Γαλλική Επικυριαρχία*, εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα, 1997, σ. 169.

νέα τροπή. Οι ιδέες της είχαν ήδη φτάσει στον ελλαδικό χώρο, ωστόσο λίγο αργότερα έφτασαν και τα γαλλικά στρατεύματα, με τη συνθήκη του Κάμπο Φόρμιο (1797).⁹⁹ Τα Ιόνια Νησιά, που ανήκαν στην άλλοτε παντοδύναμη Βενετία, περιήλθαν στον έλεγχο της Γαλλίας, προς μεγάλη δυσαρέσκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η επέκταση της Γαλλίας στη Μεσόγειο και στην Αφρική, μέσω της κατάληψης της Μάλτας, έγινε προφανής τόσο στην Ευρώπη όσο και στα Βαλκάνια. Ο Ναπολέων λοιπόν, επαναλαμβάνοντας τη ρωσική τακτική, άρχισε να υποδαυλίζει εξεγέρσεις στην Πελοπόννησο και στη Δυτική Ελλάδα, ενώ σχεδίαζε την εκστρατεία της Αιγύπτου.¹⁰⁰ Ο στόχος δεν ήταν άλλος από την αποδυνάμωση της Αγγλίας, με την αποκοπή της Ινδίας.

Η ηγεσία της Πελοποννήσου, είχε επίγνωση των πρακτόρων της εκάστοτε χώρας που δραστηριοποιούνταν στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συχνά οι ίδιοι οι τοπικοί άρχοντες έρχονταν σε συνεννόηση για την εξασφάλιση είτε προνομίων, είτε για την παροχή βοήθειας σε περίπτωση στασίας. Στην περίπτωση του Ναπολέοντα, οι άρχοντες της Πελοποννήσου ανέλαβαν δράση προτείνοντας στον Γάλλο στρατηγό Δονζελότ, σχέδιο αυτονομίας της Πελοποννήσου υπό γαλλική επικυριαρχία.¹⁰¹ Βλέποντας την γαλλική υπεροχή στη μάχη αλλά και την κατάσταση που επικρατούσε στα Ιόνια νησιά, η Πελοποννησιακή ηγεσία θεώρησε φρόνιμη την προσάρτησή της στη Γαλλική ηγεμονία. Φυσικά το αίτημα δεν πρόλαβε να εξεταστεί και να γίνει δεκτό. Οι Άγγλοι είχαν προσεταιριστεί τον ταραχοποιό της εποχής, τον Αλή Πασά¹⁰² και είχαν καταλάβει ένα σημαντικό τμήμα των Ιόνιων νησιών.¹⁰³ Παράλληλα, είχαν ήδη εγκαταστήσει όπως και ο Ρώσοι, ένα σημαντικό δίκτυο πληροφοριών στον ελλαδικό χώρο, όπου ερχόταν σε επαφή με τους Έλληνες, δημιουργώντας έτσι ομάδες υποστηρικτών, που θα εξελίσσονταν αργότερα στα γνωστά «ξενικά κόμματα».

Η εξέταση αυτής της ιστορικής συγκυρίας και ορισμένων γεγονότων-φαινομένων από την Άλωση ως το 1821, έγινε με στόχο να αναδειχθεί το γεγονός ότι

99 Δόμνα Βισβίζη - Δοντά, «Η Ευρώπη από τη Συνθήκη του Ιάσιου ως το Συνέδριο της Βιέννης», ό. π., σ. 369-370.

100 Στο ίδιο, σ. 369.

101 Ν. Βερνίκος, ό. π., σ. 49-50.

102 Ο Αλή Πασάς αποτέλεσε ηγετική μορφή της Ηπείρου και σημαντική προσωπικότητα της εποχής. Καθώς η ανταρσία του συμπίπτει χρονικά με το ξέσπασμα της Επανάστασης, θα εξεταστεί στο επόμενο κεφάλαιο.

103 Ν. Βερνίκος, ό. π., σ. 155-156.

όσο πλησίαζε η Επανάσταση, τόσο αυξανόταν η επαφή του Ελληνισμού με τη Δύση. Η έλευση στην Ελλάδα του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και άλλων διανοούμενων τον Ιούλιο του 1821, σηματοδότησε τη δημιουργία του μετέπειτα «αγγλικού» κόμματος. Παρόμοια πολιτικά μορφώματα, γαλλικού και ρωσικού χαρακτήρα, θα δημιουργηθούν σχεδόν ταυτόχρονα.¹⁰⁴ Αδιαμφισβήτητα, παρά το ότι ο Ελληνισμός βρισκόταν κάτω από τον Οθωμανικό ζυγό και δεν συμβάδιζε σε πολλά σημεία με την Ευρώπη (όπως λ.χ. με την Βιομηχανική Επανάσταση), ο ελλαδικός χώρος βρισκόταν πάντα σε «επικοινωνία» με την Ευρώπη. Δέχθηκε τις ιδεολογίες, τις πολιτικές ζυμώσεις και την ωρίμανση που συντελέστηκαν στην Ευρώπη, με τον Διαφωτισμό και τη Γαλλική Επανάσταση. Δέχθηκε ακόμα και τα διδάγματα της Αμερικάνικης Επανάστασης, έστω και αμυδρά. Δέχθηκε το πνεύμα του Φιλελληνισμού, έτσι όπως διαμορφώθηκε στα πολιτιστικά και εμπορικά κέντρα της Ευρώπης. Παρ' όλες όμως αυτές τις θετικές εξελίξεις, η Ελλάδα του 1821 δεν μπόρεσε να ξεφύγει από τον ανταγωνισμό της Γαλλίας με τη Μεγάλη Βρετανία. Δεν μπόρεσε να ξεφύγει και από την διείσδυση των δύο αυτών Δυνάμεων στον ελλαδικό χώρο, τόσο διπλωματικά, όσο και πολιτικά. Ο ανταγωνισμός αυτός χαρακτήριζε τις διεθνείς σχέσεις, τόσο τον 18ο όσο και τον 19ο αιώνα και είχε λάβει τέτοιες διαστάσεις, που θα επηρέαζε τόσο την πορεία της προς την επανάσταση, όσο και την πορεία της προς την ανεξαρτησία.

104 Γεώργιος Κ. Θεοδωρίδης, «Ο κύκλος του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου και η πολιτική στρατηγική του κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821» στο Πέτρος Πιζανίας, *η Ελληνική Επανάσταση του 1821, ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 2009, σ. 263.

5. Προετοιμασία και έκρηξη της Επανάστασης μέσα στο πλαίσιο των νέων ιδεών της Δύσης

Οι αφορμές και οι αιτίες της έκρηξης της Επανάστασης του 1821, αποτελούν ζητήματα που έχουν απασχολήσει πολύ τους ιστορικούς κύκλους. Από την αρχή της Οθωμανοκρατίας είχαν ξεσπάσει πολλά κινήματα στον ελλαδικό χώρο, όμως όλα οδήγησαν σε αποτυχία. Η απόπειρα του '21 όμως ήταν επιτυχής, οδήγησε στην ανεξαρτησία και στην δημιουργία του ελληνικού κράτους. Ως προς την ειδοποιό διαφορά της υπάρχουν πολλές θεωρίες, οι οποίες δεν θα εξεταστούν στην παρούσα μελέτη. Αδιαμφισβήτητα όμως, οι συνθήκες που επικρατούσαν τόσο στην Ευρώπη όσο και στον ελλαδικό χώρο στις αρχές του 19ου αιώνα, ήταν διαφορετικές από αυτές που επικρατούσαν ακόμα και όταν έλαβαν χώρα το 1770 τα περίφημα «Ορλοφικά». Η προετοιμασία της Επανάστασης, δεν έγκειται μόνο στη σύσταση της Φιλικής Εταιρείας και στην οργάνωση του κινήματος στη Μολδοβλαχία. Η δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων εντοπίζεται τόσο στον χαρακτήρα της Οθωμανοκρατίας, όσο και στα γεγονότα που εξελίχθηκαν στη Δύση, ειδικά το 18ο αιώνα.

Προς συνέχεια του προηγούμενου συλλογισμού, αξίζει να αναφερθεί ότι η δυνατότητα συσπείρωσης του ελληνικού έθνους και η διεκδίκηση της ανεξαρτησίας προέρχεται από τη σχετική χαλαρότητα της Οθωμανικής διοίκησης. Κανείς δεν θα μπορούσε να εγγυηθεί την επιτυχία του 1821, εάν ο Μωάμεθ ο Πορθητής είχε διατάξει τη γενική αλλαξοπιστία του πληθυσμού ή εάν οι Οθωμανοί είχαν επιχειρήσει μια γενοκτονία, όπως έκαναν άλλωστε σε άλλες περιπτώσεις. Η δυνατότητα των υπηκόων να ασκούν μέχρι ενός σημείου τη χριστιανική τους πίστη,¹⁰⁵ να ακολουθούν τα δικά τους ήθη και έθιμα αλλά και να έχουν πρόσβαση σε κάποια βιβλία (κυρίως θρησκευτικού περιεχομένου), αποτέλεσαν έναν σημαντικό παράγοντα διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και ομοιογένειας στον ελλαδικό χώρο. Από την άλλη πλευρά βέβαια, η ύπαρξη και μόνο του ξένου κατακτητή, που για την επιβολή του έπρεπε να προβεί σε σκληρές πράξεις αρκούσε για την διατήρηση, τουλάχιστον σε σημαντικό μέρος του πληθυσμού, του πόθου για ελευθερία.

105 Γ. Β. Νικολάου, *ό. π.*, σ. 33.

Σημαντικό χαρακτηριστικό της Οθωμανικής διοίκησης που ευνόησε την Επανάσταση, ήταν επίσης η ελαστικότητα της. Η ικανότητα γλωσσομαθών Ελλήνων να ανελιχτούν σε υψηλά κλιμάκια της Υψηλής Πύλης, η δραστηριότητα των Φαναριώτων και η αποκλειστική σχεδόν κατάληψη της θέσης του Δραγουμάνου¹⁰⁶ από το ελληνικό στοιχείο, βοήθησε τόσο στην ελάφρυνση των χριστιανών υπηκόων και στην δυνατότητα τους να απασχολούνται και με άλλες δραστηριότητες πέρα από την εκάστοτε εξυπηρέτηση του Σουλτάνου, όσο και στην επαφή με τη Δύση. Αυτές οι ομάδες είχαν ιδιαίτερη επιτυχία στη βοήθεια του μετέπειτα ελληνικού λαού αλλά και στην διάβρωση του ίδιου του Οθωμανικού συστήματος, καθώς με την διαρκή ανέλιξη τους έφτασαν να παραγκωνίζουν Οθωμανούς αξιωματούχους. Πέραν βέβαια από τους υπηκόους που δρούσαν στην Οθωμανική επικράτεια και στον ελλαδικό χώρο, υπήρξαν και αυτοί που δραστηριοποιούνταν σε άλλα μέρη. Πολλοί φοιτητές, κυρίως ευκατάστατων οικογενειών, μετανάστευαν αρχικά κυρίως στην Ιταλία,¹⁰⁷ μετέπειτα στη Ρωσία, τη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία και γενικότερα σε όλα τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, ερχόμενοι έτσι σε επαφή με τη Δύση και τις ιδέες της, οι οποίες θα εξεταστούν αργότερα. Πέραν από τους φοιτητές, ένας σημαντικός αριθμός λογίων θα μπορέσει να δραστηριοποιηθεί στο εξωτερικό, καθώς εκεί θα μπορέσουν να βρουν καταφύγιο από την Οθωμανική επέκταση.

Τελευταίες αλλά πάρα πολύ σημαντικές κοινωνικές ομάδες, που αποτέλεσαν φορέα της ελληνικής παράδοσης αλλά και των επαναστατικών ιδεών ήταν οι Έλληνες ναυτικοί, οι έμποροι και οι επιχειρηματίες.¹⁰⁸ Αυτό το κομμάτι του πληθυσμού κατάφερε μέσα στα χρονικά περιθώρια της Οθωμανοκρατίας να επεκταθεί, να προοδεύσει και να δημιουργήσει ένα δίκτυο εκτός ελλαδικού χώρου, το οποίο θα γινόταν τόσο σπουδαίο που έμποροι από άλλες εθνικότητες θα χαρακτηρίζονταν «Έλληνες».¹⁰⁹ Η εκμετάλλευση των πολέμων, η άντληση προνομίων από τις συνθήκες, η αναπλήρωση εμπορικών κενών των μεγάλων δυνάμεων, θα οδηγήσουν στη συσσώρευση σημαντικού κεφαλαίου στα χέρια αυτών των ομάδων αλλά και θα διαμορφώσουν μια κοσμοπολίτικη νοοτροπία, με γνώσεις τόσο των ευρωπαϊκών, όσο και των Οθωμανικών ζητημάτων.

106 Απ. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ 117.

107 Douglas Dakin, *The Greek Struggle for Independence, 1821-1833*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles California, Great Britain, 1973, σ. 14.

108 Απ. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ 116.

109 Νικηφόρος Διαμαντούρος, *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828*, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, Εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2006, σ. 54.

Όλοι με τον τρόπο τους, θα αποτελέσουν φορείς επαναστατικών ιδεών αλλά και σημαντικών γνώσεων, που θα ωφελήσουν την ωρίμανση του κινήματος του 1821. Ωστόσο, κομβικό ρόλο έπαιξε για ακόμη μια φορά η Δύση. Ο Διαφωτισμός, η Αμερικάνικη και η Γαλλική Επανάσταση αποτέλεσαν καθοριστικά γεγονότα που άλλαξαν την ιστορία, αφού νέες ιδέες ήρθαν να αλλάξουν την πολιτική ύπαρξη και ζωή των κρατών. Η στροφή στο λογικό, η απαγκίστρωση από την θρησκευτική αυθεντία, αλλά και η προώθηση του κλασικού πολιτισμού, ιδιαίτερα στην τέχνη και στη φιλοσοφία, πυροδότησαν σημαντικές αλλαγές στην οικονομία, τη θρησκεία και την εκπαίδευση ενώ έθεσαν τις κατάλληλες βάσεις για την Γαλλική Επανάσταση.¹¹⁰ Τη διάχυση της θεωρητικής γνώσης συμπλήρωσε και η τεχνολογική, με την Βιομηχανική Επανάσταση και την αποικιοκρατία να λαμβάνει χώρα. Αυτό που έχει σημασία εδώ, είναι ο απότοκος όλων αυτών των γεγονότων και η σχέση τους με τον Ελληνισμό: μετά την Παλινόρθωση, επόμενο θα ήταν τουλάχιστον για τις Μεγάλες Δυνάμεις, η πτώση των φιλελεύθερων ιδεών σε λήθη, αλλά και η γενική ηρεμία στην Ευρώπη και στις απομένουσες αποικίες. Αλλά μόνο αυτό δεν έγινε.

Από τη Γαλλική Επανάσταση, είχαν ενισχυθεί σημαντικές ιδεολογίες που θα επηρέαζαν σχεδόν όλη την οικουμένη. Η δημοκρατία, η αυτοδιάθεση των λαών αλλά και η μοναδικότητα του κάθε κράτους, οδήγησαν στην ανάπτυξη του ρεύματος του εθνικισμού.¹¹¹ Το ρεύμα αυτό, το οποίο εκείνη την εποχή δεν διαχωριζόταν από τη δημοκρατία και την ελευθερία, πυροδότησε μια σειρά από επαναστάσεις τη δεκαετία του 1820-1830, στις οποίες το αίτημα ήταν η ανεξαρτησία των διαφόρων εθνοτήτων. Η Λατινική Αμερική, το Βέλγιο, η Ιταλία και φυσικά η Ελλάδα, θα διεκδικούσαν την απόσχιση τους από τις Μεγάλες Αυτοκρατορίες και τη δημιουργία δικών τους κρατών. Όμως στα τέλη του 18ου αιώνα, η διεκδίκηση αυτή έλαβε πολιτισμική, κοινωνική και πολιτική μορφή, μέσω των κοινωνικών ομάδων που συζητήθηκαν παραπάνω.

Στην ύστερη, λοιπόν, φάση του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και κατά τη λήξη των Ναπολεόντειων πολέμων, αναπτύχθηκε στον ελληνικό και τον ευρύτερο βαλκανικό χώρο ένα κράμα ιδεών, ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός.¹¹² Παρ' ότι

110 Ν. Διαμαντούρος, *ό. π.*, σ. 37-39.

111 Στο ίδιο, *ό. π.*, σ. 36.

112 Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, *Η Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους, 1821-1862*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σ. 74.

αποτελέσει μια παραλλαγή του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, το κίνημα οδήγησε μέσα σε περίπου πενήντα χρόνια, στην πνευματική και πολιτική ωρίμανση του Ελληνισμού, σε ένα ικανοποιητικό τουλάχιστον σημείο.¹¹³ Η Επανάσταση είχε διάφορες εκφάνσεις και πολλές σίγουρα αντιδράσεις, καθώς πολλοί ανώτεροι κληρικοί και πολλά τμήματα της υψηλής ελληνικής κοινωνίας του οθωμανοκρατούμενου ελλαδικού χώρου, δεν ασπάζονταν τις επαναστατικές ιδέες ή δεν ήθελαν να ρισοκινδυνέψουν τα κεκτημένα τους για μια τόσο αμφίβολη πορεία. Οι έμποροι λοιπόν και οι διανοούμενοι θα αμφισβητήσουν τους παραπάνω ιθύνοντες¹¹⁴, λαμβάνοντας δράση για την επίτευξη των σκοπών τους, με τη μεγαλύτερη απόπειρα φυσικά να καταλήγει στο ξέσπασμα της Επανάστασης του 1821.

Καθώς όπως αναφέρθηκε, οι φορείς των ευρωπαϊκών ιδεών ήταν πολυπληθείς και διαφορετικοί, ανάλογα θα είναι και τα ερείσματα που θα ελάμβαναν κατά τη διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα οι Έλληνες της Διασποράς. Η ζωή και η επαγγελματική δραστηριότητά τους στα δυτικά κράτη, οδήγησε στη γενική παραδοχή ότι ο ελλαδικός χώρος έπρεπε να λάβει τη μορφή ενός συγκεντρωτικού, ανεξάρτητου κράτους, που θα ευνοούσε την παροχή δικαιοσύνης, εργασίας και εκπαίδευσης και θα διευκόλυνε τις επαγγελματικές και εμπορικές διεκδικήσεις του ελληνικού λαού, τόσο στο εσωτερικό όσο και το εξωτερικό, μέσω μιας καλά δομημένης διοίκησης.¹¹⁵ Η δημιουργία ανεξάρτητου, με βάση τα δυτικά πρότυπα, κράτους ήταν οπωσδήποτε στόχος των εμπορικών τάξεων της Διασποράς. Παράλληλα, οι λόγιοι και Φαναριώτες ήλπιζαν στη δημιουργία μιας ανεξάρτητης οντότητας, ωστόσο με διαφορετικούς όρους. Η ανάγκη της παιδείας αποτέλεσε από πολύ νωρίς όρο για την αφύπνιση του Ελληνισμού αλλά και την επίτευξη της αποτίναξης του οθωμανικού ζυγού. Μάλιστα στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, παρατηρείται η ίδρυση σχολείων σε περιοχές του ευρύτερου ελλαδικού χώρου αλλά και προσθήκη νέων μαθημάτων στα πλαίσια των ιδεών του Διαφωτισμού.¹¹⁶

Σε τι θα ωφελούσε ωστόσο η μόρφωση και η διαπαιδαγώγηση του ελληνικού λαού στον στόχο της ανεξαρτησίας, έτσι ώστε η παιδεία να γίνει τόσο σημαντική για

113 Ν. Διαμαντούρος, *ό. π.*, σ. 36.

114 Στέφανος Παπαγεωργίου, *ό. π.*, σ. 76.

115 Ν. Διαμαντούρος, *ό. π.*, σ. 36.

116 Αντώνης Κλάνης, *Πολιτική και Διπλωματία της Ελληνικής Εθνικής Ολοκλήρωσης, 1821-1823*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2019, σ. 20-21.

τα ελληνικά σχέδια; Διότι δεν πρέπει να παραλείπεται το γεγονός ότι πολλοί αρνήθηκαν τη συμμετοχή στα σχέδια της Φιλικής Εταιρείας, υποστηρίζοντας ότι η πνευματική αφύπνιση και η επαναστατική προετοιμασία δεν είχε ολοκληρωθεί και κατ' επέκταση οι συνθήκες δεν είχαν ωριμάσει για την επίτευξη της ανεξαρτησίας. Η παιδεία και η ωρίμανση του ελληνικού στοιχείου θα έφερναν, σύμφωνα τουλάχιστον με τους εκπροσώπους της, την προσέγγιση του κακοποιημένου Γραικού με το ένδοξο αρχαιοελληνικό παρελθόν του. Αυτή θα τον έφερνε σε επαφή με τη λογική της αρχαιοελληνικής σκέψης αλλά και θα του προσέδιδε μια διαφοροποιημένη ως τότε ταυτότητα, όχι τόσο θρησκευτική όσο *εθνική*.¹¹⁷ Με την προσέγγιση αυτή, δόθηκε μια μοναδική σημασία στον όρο *Έλλην*, τόσο από τους διανοούμενους της εποχής εκείνης όσο και από τους μεταγενέστερους ιστορικούς. Ο κατακτημένος από τους Οθωμανούς λαός θα μπορούσε να έρθει σε επαφή με τις ρίζες του και να αναγεννηθεί, διεκδικώντας έτσι αυτό που του ανήκει, με μια νέα, ισχυρή εθνική ταυτότητα.

Ο όρος εθνικός, παρ' ότι δεν ήταν απόλυτα εδραιωμένος εκείνη την εποχή, είχε μεγάλη σημασία για τι εξελίξεις. Τα γεγονότα στη Δύση και το πώς έγιναν αντιληπτά στις λόγιες ομάδες οδήγησε στη συγγραφή μιας πληθώρας κειμένων, που συνέβαλλαν στην ανάδυση του ελληνικού εθνικισμού, της μοναδικότητας δηλαδή του ελληνικού γένους και της διαφορετικότητας του από τις υπόλοιπες οντότητες. Ο πρωτεργάτης αυτού του ρεύματος δεν ήταν άλλος από τον Αδαμάντιο Κοραή, ο οποίος παρότι δεν βρέθηκε ποτέ στην Ελλάδα, εργάστηκε για να αφυπνίσει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού με τα έργα του και επιδόθηκε σε έναν επίμονο αγώνα για την αφύπνιση των υπηκόων του ελλαδικού χώρου αλλά και με τη χρηματοδότηση των οποιονδήποτε προσπαθειών τους.¹¹⁸ Μετά την Γαλλική Επανάσταση διανοούμενοι όπως ο Ιώσηπος Μοισιοδάκας, ο Δημήτριος Καταρτζής, ο Άνθιμος Γαζής, ο Νεόφυτος Βάμβας και ο Κωνσταντίνος Κούμας,¹¹⁹ υποστήριζαν ότι η ανάληψη ευθυνών έπρεπε να γίνει από τους ίδιους τους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς η θλιβερή κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει δεν ταίριαζε καθόλου με τον ελληνικό χαρακτήρα και δεν μπορούσε να συνεχιστεί, δεδομένου ότι στα ευρωπαϊκά κράτη είχαν επιτελεστεί τόσες αλλαγές μετά τη Γαλλική Επανάσταση.

117 Ν. Διαμαντούρος, *ό. π.*, σ. 38-39.

118 Στο *ίδιο*, σ. 43.

119 Αντώνης Κλάσης, *ό. π.* σ. 19.

Το εθνικό λοιπόν κίνημα ταύτιζε τους Έλληνες με το αρχαίο παρελθόν τους αλλά και με την Ευρώπη, ενώ τους διαχώριζε οριστικά από τους Οθωμανούς.¹²⁰ Γι' αυτό έπρεπε να αφυπνιστούν εθνικά και να εξεγερθούν, έτσι ώστε να μπορέσουν να αναγεννηθούν ως έθνος που θα μπορέσει να σταθεί αντάξιο του αρχαίου παρελθόντος του.

Η ανάγκη λοιπόν του μετασχηματισμού του ελληνικού στοιχείου και της αποτίναξης της οθωμανικής δυναστείας έγινε κύριο αίτημα, λίγες δεκαετίες πριν από το 1821. Γράφτηκαν πολλά έργα και προκηρύξεις, τα οποία μπόρεσαν να διαδοθούν στον ελλαδικό χώρο και να παράσχουν μια στοιχειώδη πρόσβαση στα δυτικά δρώμενα. Φυσικά, υπήρξαν και ποικίλες αντιδράσεις. Η Εκκλησία, σε ένα μεγάλο βαθμό, καταδίκασε τις νεωτερικές αντιλήψεις των εθνικιστών, των φοιτητών που είχαν σπουδάσει στη Δύση και πολλών λογίων, καθώς τις θεωρούσε ως ωδή στην ειδωλολατρία αλλά και επικίνδυνες για την Ορθοδοξία.¹²¹ Βέβαια υπήρχαν και στους εκκλησιαστικούς κύκλους άτομα που ασπάστηκαν τις επαναστατικές ιδέες, αλλά στο μεγαλύτερο μέρος της η Εκκλησία παρέμεινε προσκολλημένη στον θρησκευτικό χαρακτήρα του γένους, καταδικάζοντας τον όρο «Έλληνας» ή «Ελληνικός».¹²² Πολλοί επίσης συντηρητικοί λόγιοι θεώρησαν ότι τα πράγματα δεν έπρεπε να αλλάξουν με αυτό τον τρόπο τουλάχιστον, ενώ στις μνήμες τους ήταν ακόμα νωπό το Σχίσμα και ο έντονος «αντιδυτικισμός» που το συνόδευσε. Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις, όπως οι Φαναριώτες αλλά και κάποιοι έμποροι και ναυτικοί, που ναι μεν υποστήριζαν αυτές τις ιδέες αλλά δεν ήθελαν να αναλάβουν δράση, καθώς επί Οθωμανοκρατίας είχαν αποκτήσει πολλά προνόμια και μπορεί η εξέγερση να τους κόστιζε ότι είχαν επιτύχει.¹²³

Όπως και στην περίπτωση της Δύσης, έτσι και στην περίπτωση της Ελλάδας ούτε η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ούτε οι Παλινορθωμένες δυναστείες αντέδρασαν θετικά στην ανάδυση επαναστατικών ιδεών στον ελλαδικό χώρο. Τρανό παράδειγμα αποτέλεσε η περίπτωση του Ρήγα Βελεστινλή. Γιος εμπόρου και ακόλουθος του Αλέξανδρου Υψηλάντη,¹²⁴ ο Ρήγας έμελλε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αφύπνιση των Ελλήνων αλλά και να πεθάνει για τα πιστεύω του, περνώντας στην

120 Θ. Βερέμης, Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 42.

121 Ν. Διαμαντούρος, *ό. π.*, σ. 38.

122 Στο ίδιο, σ. 38.

123 Στο ίδιο, σ. 51.

124 D. Dakin, *ό. π.*, σ. 27.

ιστορική αθανασία. Εμπνευσμένος από τη Γαλλική Επανάσταση και τον εθνικισμό της εποχής, έγραψε τον περίφημο *Θούριο* αλλά και συνέταξε *Σύνταγμα*, στο οποίο διαχώριζε τα βαλκανικά κράτη και προσέδιδε στην Ελλάδα πολιτιστική υπεροχή.¹²⁵ Όταν αποφάσισε να λάβει δράση με την ίδρυση εταιρείας για την υποκίνηση κινήματος για την υλοποίηση των στόχων του, ο Ρήγας συνελήφθη και φυλακίστηκε από την Αυστριακή αστυνομία, για να εκτελεστεί αργότερα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία.¹²⁶ Ο θάνατος του σημάδεψε πολλούς ακόμα λόγιους, οι οποίοι θέλησαν να αναλάβουν δράση για να συνεχίσουν το έργο του.

Οι προσπάθειες του Ρήγα δεν ήταν ούτε οι πρώτες, ούτε και οι τελευταίες έμπρακτες πρωτοβουλίες για την αφύπνιση των Γραικών αλλά και για την διεκδίκηση της ανεξαρτησίας. Έμποροι και τραπεζίτες είχαν δημιουργήσει εμπορικές αποικίες στη Ρωσία, την Αυστρία, τις Κάτω Χώρες, την Ιταλία, τη Βρετανία και τη Γαλλία, μέσω των οποίων είτε διακινούσαν προκηρύξεις, είτε παρείχαν την χρηματική τους υποστήριξη για την δρομολόγηση κινήματων.¹²⁷ Παράλληλα, φοιτητές και λόγιοι της Διασποράς δημιουργούσαν κοιτίδες ελληνικού πολιτισμού στις χώρες στις οποίες εγκαθίσταντο, μέσω των οποίων έκαναν εκστρατείες για την ευαισθητοποίηση προς το ελληνικό ζήτημα, ή φρόντιζαν για την ενημέρωση του ελλαδικού χώρου. Όπως και να έχει, το βάρος της αφύπνισης των υπηκόων του ελλαδικού χώρου και της σύνδεσης του με τη Δύση το είχαν επωμιστεί οι κάτοικοι του εξωτερικού. Εκείνοι ήταν που έδωσαν ελληνικό χαρακτήρα στα διδάγματα της Ευρώπης, εκείνοι ήταν που αγωνίστηκαν για την αλλαγή του καθεστώτος του ελλαδικού χώρου, εκείνοι ήταν που έδωσαν πρώτοι τη σκυτάλη στους ένοπλους αγωνιστές του 1821. Δεν πρέπει εξάλλου να παραλείπεται το γεγονός ότι η Φιλική Εταιρεία, δεν ιδρύθηκε στους κόλπους του μετέπειτα ελληνικού κράτους, αλλά σε μια πόλη έξω από τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Όταν οι τρεις μεσοαστοί έμποροι, ο Νικόλαος Σκουφάς, ο Αθανάσιος Τσακάλωφ και ο Εμμανουήλ Ξάνθος συνέρχονταν στην Οδησό για την Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας, ο Καποδίστριας ίδρυε τη Φιλόμουσο Εταιρεία, που είχε ως στόχο την εκπαίδευση των υπηκόων του ελλαδικού χώρου, σε αντιστάθμισμα με την

125 Στο ίδιο, ό. π., σ. 29.

126 Ο Ρήγας Φεραίος χαρακτηρίζεται και ως «πρωτομάρτυρας» της Επανάστασης.

127 D. Dakin, ό. π., σ. 25.

παρόμοια ίδρυση Εταιρείας στην Αθήνα, με πρωτοβουλία των Άγγλων.¹²⁸ Η Φιλική Εταιρεία, σε αντίθεση με τις άλλες δυο, δεν επιθυμούσε απλώς την εκπαίδευση του συνόλου. Στόχευε στην οργάνωση ένοπλου κινήματος, με στόχο την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και την επίτευξη της ανεξαρτησίας.

Η οργάνωση της Εταιρείας ήταν εμπνευσμένη από τον μασονισμό, καθώς και οι τρεις ιδρυτές είχαν εμπειρία στις εν λόγω στοές. Όπως και άλλες παρόμοιες Εταιρείες, ιδίως με χαρακτήρα «καρμποναρικό», η Φιλική Εταιρεία προκάλεσε έντονη ανησυχία στις Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες επιθυμούσαν την διατήρηση των Παλινορθωμένων, προ-επαναστατικών καθεστώτων.¹²⁹ Τα μέλη της χωρίζονταν σε τάξεις, οι οποίες υπάκουγαν στον Αρχηγό και δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν μαζί του παρά μόνο με αίτημα και διαμεσολάβηση. Η κατάταξη χωριζόταν σε 7 βαθμούς, που ονομάζονταν ως εξής: *οι Βλάμηδες, οι Συστημένοι, οι Ιερείς, οι Ποιμένες, οι Αρχιποιμένες, οι Αφιερωμένοι* και τέλος, *η Ανώτατη Αρχή*.¹³⁰ Το καταστατικό της Εταιρείας επέβαλε άκρα μυστικότητα και όποιος ρίσκαρε την αποκάλυψη της θα εκτελούταν, όπως και έγινε σε κάποιες περιπτώσεις. Η πιο διάσημη ήταν στην περίπτωση του Γαλάτη, ο οποίος ξεπέρασε τα όρια και έγινε αντιληπτός από τις αρχές, οδηγούμενος έτσι στο θάνατο του.¹³¹ Όλα τα μέλη της είχαν ψευδώνυμα, ενώ τα μηνύματα γράφονταν σε ειδική διάλεκτο για να μην γίνονται φανερά. Αμέσως μετά την Ίδρυση της, οι τρεις αυτοί άντρες επιδόθηκαν στην εύρεση υποστηρικτών του κινήματος, απευθύνθηκαν σε σημαίνοντα πρόσωπα και άρχισαν να οργανώνουν την πορεία που θα ακολουθούσε το εγχείρημα.

Γνωστές προσωπικότητες, όπως ο Παπαφλέσσας, έγιναν γρήγορα δεκτές των από την Εταιρεία. Σύντομα, οπλαρχηγοί, έμποροι και απλοί πολίτες άρχισαν να μιλούν και να αναλαμβάνουν δράση για την μύηση όλο και περισσότερων μελών, την εύρεση χρηματοδότησης και την προσεκτική διάδοση του εγχειρήματος. Συγκεκριμένα, κατά τους ιστορικούς Α. Μανδουλάρα και Γ. Νικολάου, «*σύμφωνα με τον κατάλογο των μελών της, που καλύπτει όμως μόνο ένα τμήμα της πραγματικής της δύναμης, το 53,7% (479) ήταν έμποροι, το 13,1% (177) ελεύθεροι επαγγελματίες, το*

128 Στο ίδιο, σ. 41.

129 Βλ. Άννα Μανδουλάρα – Γιώργος Νικολάου: «Το εφικτό και το ανέφικτο της Ιστορίας και της Ιστοριογραφίας: Η Φιλική Εταιρεία» στο: Άννα Μανδουλάρα – Γιώργος Νικολάου, *Η Φιλική Εταιρεία-Επαναστατική Δράση και Μυστικές Εταιρείες στη Νεότερη Ευρώπη*, Εκδ. Ασίνη, 2017, σ. 13-14.

130 Σακελλάριος Γ. Σακελλαρίου, *Φιλική Εταιρεία*, εκδ. Τύποις Ε. Χρυσογέλου, Οδησός, 1909, σ.32.

131 D. Dakin, *ό. π.*, σ. 43.

11,7% (111) πρόκριτοι των επαρχιών, κυρίως από την Πελοπόννησο, το 9,5% κληρικοί όλων των βαθμών και το 8,7% στρατιωτικοί (αρματολοί, κλέφτες). Ωστόσο, η πιο πολυάριθμη τάξη της ηπειρωτικής Ελλάδας, δηλαδή οι αγρότες, αποτελούσαν μόνο το 0,60% των μελών¹³²», αποδεικνύοντας την πολυμορφία των συμμετεχόντων στο εγχείρημα. Παράλληλα, οι ιδρυτές της Φ. Ε. προσπάθησαν να ορίσουν το άτομο που θα αναλάμβανε την Αρχηγία, δηλαδή την Ανώτατη Αρχή, από την οποία θα υλοποιούνταν σχεδόν όλες οι εντολές της Εταιρείας.¹³³ Η πρώτη σκέψη ήταν ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο μετέπειτα πρωθυπουργός του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, ο οποίος εκείνο τον καιρό διατελούσε υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας. Όταν όμως του έγινε η πρόταση, εκείνος αρνήθηκε θεωρώντας ότι μπορούσε να συντονίσει τα πράγματα από εκεί που βρισκόταν, προτείνοντας στους Φιλικούς να προσεγγίσουν την Ναπολεόντεια παράταξη.¹³⁴ Αυτό φυσικά δεν έγινε και την αρχηγία την ανέλαβε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης. Η τραγική αυτή μορφή προσέφερε όλα της τα εφόδια για την εκκίνηση του Αγώνα. Κατά την ανάληψη της αρχηγίας του το 1820, προσέγγισε όλες τις ηγετικές μορφές της Ηπείρου, των νησιών και της Πελοποννήσου καλώντας τους σε συμμετοχή στο κίνημα, καθώς «ήρθε η ώρα του ευγενούς αγώνος».¹³⁵ Οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου αντέδρασαν μάλλον διστακτικά στο κάλεσμα της Επανάστασης. Οι μνήμες από τις προηγούμενες εξεγέρσεις ήταν ακόμα νωπές. Ωστόσο η κατάσταση είχε εκτροχιαστεί ήδη. Ο στασιασμός του Αλή Πασά, η κήρυξη της Επανάστασης από τον Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία αλλά και η αντίδραση των οθωμανικών αρχών στον ελλαδικό χώρο που προμήνυαν κίνδυνο¹³⁶, οδήγησε στην κήρυξη της Ανεξαρτησίας στην Πελοπόννησο, την άνοιξη του 1821.

Έφτασε λοιπόν η ώρα της έκρηξης της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, σίγουρα του πιο σημαντικού γεγονότος στη νεότερη ελληνική ιστορία. Μέσα σε δέκα περίπου χρόνια, ο ελληνικός λαός θα πετύχει την ανεξαρτησία του. Η επίτευξη όμως της Ανεξαρτησίας, θα γίνει με τη βοήθεια των Μεγάλων Δυνάμεων, παρά την αρχική τους άρνηση. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε πώς η διπλωματία των δυο μεγάλων

132 Άννα Μανδουλαρά, Γεώργιος Νικολάου, *ό. π.* σ.28.,

133 D. Dakin, *ό. π.*, σ. 45.

134 Στο *ίδιο*, σ. 45.

135 N. Διαμαντούρος, *ό. π.*, σ. 101-102.

136 Στο *ίδιο*, σ. 104.

αποικιοκρατικών ανταγωνιστών της εποχής, της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας
θα πρωταγωνιστήσει στα ελληνικά δρώμενα.

6. Η αντίδραση στην Επανάσταση. - Η εξέλιξη της γαλλικής και της βρετανικής πολιτικής

Όταν εξερράγη η Επανάσταση στη Μολδοβλαχία τον Φεβρουάριο του 1821, καμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν γνώριζε την έκβαση του Αγώνα, που έμελλε να κρατήσει σχεδόν μια δεκαετία. Η μόνη εξέγερση που γνώριζαν ότι εκτυλισσόταν στον ελλαδικό χώρο, ήταν αυτή του Αλή Πασά της Ηπείρου. Με γρήγορη εξέλιξη και με αιματηρές αναμετρήσεις και με τους χριστιανούς αλλά και με τους Οθωμανούς, ο Αλή Πασάς εκδήλωσε την αντίθεση του στον Σουλτάνο, ο οποίος γρήγορα έστειλε στρατιωτικές δυνάμεις στην Ήπειρο για να καταστείλουν την εξέγερση. Και ενόσω οι δυνάμεις του Σουλτάνου ήταν απασχολημένες στην Ήπειρο, η Ανώτατη Αρχή της Φιλικής Εταιρείας, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, κήρυττε παράλληλα την έναρξη του κινήματος στη Μολδοβλαχία και ακολούθησε η Επανάσταση στην Πελοπόννησο.

Τα νέα της Επανάστασης έφτασαν στην Ευρώπη, την περίοδο που λάμβαναν χώρα τα συνέδρια στο Τροπάου¹³⁷ την Βερόνα και το Λάυμπαχ.¹³⁸ Πριν από την Ελλάδα είχαν επαναστατήσει οι αποικίες της Λατινικής Αμερικής, η Νεάπολη και η Ισπανία. Η Λατινική Αμερική κατάφερε να αποκτήσει την ανεξαρτησία της, ενώ η Αυστρία και η Γαλλία κατοχύρωσαν το δικαίωμα της ένοπλης παρέμβασης στην Νεάπολη και την Ισπανία, αντίστοιχα, με την υποστήριξη της Ρωσίας. Η Μεγάλη Βρετανία, μη συμφωνώντας στην πολιτική των παραπάνω παρεμβάσεων, άρχισε σταδιακά να αποστασιοποιείται από το «Κονσέρτο της Ευρώπης». Η αυτοκτονία του Ρόμπερτ Κάσπλεϊ και η ανάληψη του Υπουργείου Εξωτερικών από τον Τζωρτζ Κάνινγκ, οδήγησε στη σύνδεση του τελευταίου όχι μόνο με το ελληνικό ζήτημα, αλλά και με την ανεξαρτησία της Ελλάδας, όπως θα φανεί παρακάτω.

Στην είδηση της έκρηξης της Ελληνικής Επανάστασης, καμία δύναμη δεν αντέδρασε με θετικό τρόπο, όπως φάνηκε στο συνέδριο του Λάυμπαχ. Η Ρωσία, παρά το ομόδοξο θρησκευτικό δόγμα της, καταδίκασε το κίνημα και μάλιστα εξοστράκισε τον Υψηλάντη από τα καθήκοντα του. Ο Μέττερνιχ θεώρησε ότι η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στη χώρα απειλούσε τη νομιμότητα του καθεστώτος της Βιέννης

137 Σημερινή Οπάβα, πόλη της Τσεχίας.

138 Θεόδωρος Χριστοδουλίδης, *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919*, τόμος δεύτερος, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2004, σ. 61.

και έσπευσε επίσης να την αποκηρύξει,¹³⁹ αφού είχε επιτυχημένα στρέψει τον Τσάρο προς την ίδια κατεύθυνση. Η Γαλλία είχε εμπλακεί στην ισπανική υπόθεση και ακολούθησε τη γενική τάση, όπως και η Πρωσία, ενώ η Αγγλία αντέδρασε μάλλον αδιάφορα καθώς δεν θεωρούσε τα όσα εκτυλίσσονταν στη Μολδοβλαχία ή στην Πελοπόννησο ικανά να απειλήσουν τα συμφέροντα της. Βέβαια, υπήρξαν αναφορές σχετικά με τον ανθελληνικό χαρακτήρα της αγγλικής διπλωματίας, αφού ο πρόξενος της Πάτρας έλαβε οδηγίες να προειδοποιήσει τους Οθωμανούς για τα ελληνικά σχέδια.¹⁴⁰

Φυσικά, η κατάσταση δεν είναι τόσο απλή όσο παρουσιάζεται, τουλάχιστον όσον αφορά την αρχή της Επανάστασης. Όλες οι Δυνάμεις είχαν συμφέροντα και πολιτικά ζητήματα,¹⁴¹ τα οποία η εύθραυστη συνθήκη της Βιέννης δεν μπόρεσε να επιλύσει, όπως δεν μπόρεσε να κατευνάσει τον αναδυόμενο εθνικισμό και τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, που ενέπνευσαν λαούς όπως στην Ιταλία, την Ισπανία, την Ελλάδα αλλά και το Βέλγιο και τους οδήγησαν στην εξέγερση. Ο διεθνής ανταγωνισμός, δέσποξε ανάμεσα στα κράτη και κατεύθυνε την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και κατά συνέπεια τη διπλωματία τους. Η Μεγάλη Βρετανία, όπως και η Αυστρία δεν ήθελαν το κενό ισχύος που είχε δημιουργηθεί μετά την ήττα του Ναπολέοντα να καλυφθεί από τη Ρωσία,¹⁴² γι' αυτό και επέτρεψαν με διακριτικούς ρυθμούς στη Γαλλία το status της Μεγάλης Δύναμης. Βέβαια, στην συνείδηση-οπτική της Μεγάλης Βρετανίας η Γαλλία παρέμενε μια απειλή, ίσως ακόμα μεγαλύτερη από τη Ρωσία. Η Γαλλία, παρά την επιτυχία της στο ζήτημα της Ισπανίας, εποφθαλμιούσε την ανατροπή των όρων της Βιέννης και δεν απέκλειε μια συνεννόηση με τη Ρωσία, για την εξασφάλιση της σχετικής επιτυχίας. Η Ρωσία, πάλι, είχε πάντα κατά νου τον παλαιό στόχο της εξόδου στη Μεσόγειο και θα ήταν η μοναδική που θα επωφελούταν πραγματικά από την Ελληνική Επανάσταση, εάν αυτή οδηγούσε στη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.¹⁴³

Χονδρικά λοιπόν, παρά το γεγονός ότι υπήρχαν συμμαχίες και συμφωνίες, καμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν εμπιστευόταν απόλυτα η μια την άλλη. Γι' αυτό

139 Στο ίδιο, ό. π., σ. 63.

140 Γεώργιος Νικολάου, «Η Φιλική Εταιρεία στα απομνημονεύματα των Αγωνιστών του '21» στο Α. Μανδουλάρα - Γ. Νικολάου, ό. π., σ. 289.

141 Θ. Χριστοδουλίδης, ό. π., σ. 61.

142 Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1832*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996, σ.49.

143 Θ. Χριστοδουλίδης, ό. π., σ. 63.

και η έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης, η οποία απειλούσε την ύπαρξη της παρηκμασμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αντιμετωπίστηκε αρχικά με εχθρότητα από όλα τα κράτη της Ευρώπης. Οι επαναστάτες βέβαια δεν πτοήθηκαν και τα δύο πρώτα χρόνια της Επανάστασης κατάφεραν να κυριαρχήσουν στην Πελοπόννησο. Ο Σουλτάνος, αντέδρασε έντονα, δίνοντας διαταγή για αντίποινα και εκτελώντας δημόσια τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, εκπλήσσοντας όχι μόνο τους εξεγερμένους Έλληνες αλλά και τις ευρωπαϊκές χώρες. Η Ρωσία, απέστειλε αυστηρό τελεσίγραφο στην Υψηλή Πύλη, για την βελτίωση της συμπεριφοράς της απέναντι στους ορθόδοξους πληθυσμούς και στη διευθέτηση του ζητήματος των Παρίστριων ηγεμονιών.¹⁴⁴ Στην άρνηση της Πύλης, η Ρωσία προχώρησε σε μια κίνηση που θορύβησε τις υπόλοιπες Δυνάμεις: στην ανάκληση του διπλωματικού αντιπροσώπου της στην Κωνσταντινούπολη, Στρογκάνωφ.¹⁴⁵

Η Μεγάλη Βρετανία κινήθηκε γρήγορα για τον κατευνασμό της κατάστασης. Σε συνάντηση του με τον καγκελάριο Μέττερνιχ, στο Ανόβερο τον Οκτώβριο του 1821, ο Κάσλρεϊ υποστήριξε μια κοινή πολιτική για τον περιορισμό της Ρωσίας αλλά και της Γαλλίας.¹⁴⁶ Σε άμεση συνεργασία, μεσολάβησαν για την επανάληψη των διπλωματικών σχέσεων της Ρωσίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και για τη δρομολόγηση της Διάσκεψης της Βιέννης, το καλοκαίρι του 1822. Η Διάσκεψη αυτή, παρά την υποστήριξη της αμνηστίας για τους επαναστατημένους απέτυχε γενικά, λόγω της απουσίας εκπροσώπων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο μετέπειτα συνέδριο της Βερόνας το φθινόπωρο του ίδιου έτους, η Ρωσία υποχώρησε και συνθηκολόγησε.¹⁴⁷ Πρώτα όμως παρουσίασε μια δήλωση, σύμφωνα με την οποία για την επανεγκατάσταση της διπλωματικής αποστολής στην Κωνσταντινούπολη, αξίωνε από τον Σουλτάνο την συνεννόηση με τις Μεγάλες Δυνάμεις, αναφορικά με τις εγγυήσεις που θα λάμβαναν οι επαναστατημένοι Έλληνες για την υποταγή τους, την διευθέτηση του ζητήματος λατρείας των χριστιανών και την εγγύηση της ηρεμίας στην περιοχή.¹⁴⁸ Παρά το ότι η ελληνική αντιπροσωπεία δεν έγινε δεκτή σ' αυτό το

144 Στο ίδιο, σ. 64.

145 Χ. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ 131.

146 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 65.

147 Στο ίδιο, σ. 67.

148 Αρχείο Foreign Office, *Abstract of proceedings in the Greek question up to the period of the Duke Of Wellington's Mission to St. Petersburg in 1826*, FO 800/230, σ. 1-2.

Συνέδριο,¹⁴⁹ ο πρόξενος της βρετανικής κυβέρνησης, ο στρατάρχης Wellington, δήλωσε στους παρευρισκόμενους ότι εάν η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν κατέπνιγε σύντομα την Επανάσταση, η Μεγάλη Βρετανία θα αναγνώριζε την πράξη της κήρυξης του Αγώνα των Ελλήνων για την ανεξαρτησία, έτσι όπως εξελίχθηκε στην Πελοπόννησο στις αρχές του.¹⁵⁰ Σε γράμμα του προς τον τελευταίο, τον Σεπτέμβριο του 1822, ο Τζωρτζ Κάνινγκ, μετέπειτα Υπουργός Εξωτερικών, υπογράμμισε ότι η κοινή γραμμή της Βρετανίας με τις υπόλοιπες Μ. Δυνάμεις ήταν η διατήρηση της ειρήνης ανάμεσα στα έθνη, ωστόσο αυτό δεν προέβλεπε την ανάμιξή της στα εσωτερικά τους ζητήματα, παρά μόνο με τη μορφή φιλικής μεσολάβησης και όχι εξαναγκασμού.¹⁵¹ Δεν θα ακολουθούσαν δηλαδή η πολιτική παρέμβασης, όπως στη Νάπολη και την Ισπανία, εκ μέρους της Γαλλίας και της Αυστρίας.

Παρότι πρόκειται για αναγνώριση αυτού του επαναστατικού γεγονότος και όχι της ανεξαρτησίας, η δήλωση αυτή του Γουέλινγκτον και το μήνυμα του Τζωρτζ Κάνινγκ, υποδήλωναν και την αλλαγή της στάσης της βρετανικής πολιτικής έναντι του ελληνικού ζητήματος. Η διαδοχή του Κάσλρεϊ από τον Κάνινγκ στο υπουργείο των Εξωτερικών, σηματοδοτεί και μια εξέλιξη στη διαχείριση αυτού του ζητήματος. Τα οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα, ο φιλελληνισμός που είχε αρχίσει να κάνει την εμφάνισή του, ο επηρεασμός της κοινής γνώμης αλλά και ο φιλελεύθερος χαρακτήρας του ίδιου του Κάνινγκ, σε σύγκριση με τους προκατόχους του, αποτέλεσαν σίγουρα ευνοϊκούς παράγοντες της μεταβολής της βρετανικής διπλωματίας και των οικονομικών πρακτικών, προς όφελος της επαναστατημένης Ελλάδας. Σε διπλωματικό λοιπόν επίπεδο, η Μεγάλη Βρετανία, βλέποντας την ανυποχώρητη στάση της Υψηλής Πύλης, προχώρησε σε σκληρότερη διπλωματική αντιμετώπιση.¹⁵² Αντίθετα, η στάση της προς τους Έλληνες έγινε πιο ευνοϊκή, καθώς ελήφθησαν μέτρα για μια ηπιότερη μεταχείριση των Ελλήνων στο προτεκτοράτο των Ιονίων νησιών. Μεγάλο βήμα, αποτέλεσε και η τελική αναγνώριση του αποκλεισμού των Οθωμανικών παραλίων από τους Έλληνες ναυτικούς. Το καθεστώς του «εμπόλεμου» (belligerent), το οποίο αναγνωρίστηκε στους επαναστατημένους, τον

149 Οι Έλληνες είχαν συντάξει και μια κυβερνητική επιστολή προς τους εκπροσώπους των Δυνάμεων που συμμετείχαν στο Συνέδριο της Βερόνας. Βλ. Archives du ministère des Affaires Étrangères de France, *Correspondance Politique Grèce*, vol. 1, 25/08/1822.

150 Χ. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ. 136.

151 Αρχείο Foreign Office, *Mr. Canning to the Duke of Wellington, September 27, 1822*, FO 800/230, σ. 27-28.

152 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 68.

Μάρτιο του 1823, τους επέτρεπε, στην ουσία, να επιτίθενται κατά του εμπορικού στόλου του αντιπάλου.¹⁵³ Σίγουρα, ο Κάνινγκ στόχευε και στην στροφή της ελληνικής ναυτικής δύναμης προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία και ενδεχομένως προς άλλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, όπως η Αυστρία. Ωστόσο, ήταν η πρώτη μορφή εξωτερικής νομιμοποίησης της Ελληνικής Επανάστασης. Η δεύτερη θα ήταν τα δάνεια, τα οποία θα εξεταστούν σε επόμενη ενότητα.

Σε αυτή την πράξη, η Ρωσία απάντησε μια ένα σχέδιο διαίρεσης της Ελλάδας, σε τρία αυτόνομα μέρη-δορυφόρους.¹⁵⁴ Το κείμενο, του οποίου συντάκτης ήταν ο Κόμης Νέσελροντ, κοινοποιήθηκε στις υπόλοιπες Δυνάμεις τον Ιανουάριο του 1824, αφού η Μεγάλη Βρετανία είχε αρνηθεί την σύγκληση Συνεδρίου για την επίλυση του ζητήματος της Ελλάδας.¹⁵⁵ Το σχέδιο αυτό ήταν μια απόπειρα της Ρωσίας να φέρει το ζήτημα στο διπλωματικό τραπέζι των Συνεδρίων -γι' αυτό και το παρουσίασε στη Διάσκεψη της Πετρούπολης τον Οκτώβριο του 1824- και να αποσπάσει την πρωτοβουλία των κινήσεων από τη Μεγάλη Βρετανία. Το Πρωτόκολλο αυτό, που έγινε δεκτό από όλες τις Δυνάμεις, έγινε γνωστό στους επαναστάτες και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, όταν διέρρευσε από μια γαλλική εφημερίδα. Οι Έλληνες μετά την απογοήτευση που ένιωσαν από την στάση της Ρωσίας, πραγματοποίησαν μια έκκληση βοήθειας προς τον Κάνινγκ, για τη μη εφαρμογή του σχεδίου. Ο Άγγλος υπουργός Εξωτερικών καθυσάχασε τους εξεγερμένους και δεν απέστειλε πληρεξούσιους στις επόμενες εργασίες της Διάσκεψης, με σκοπό να την torπιλίσει.¹⁵⁶ Ωστόσο, έμεινε απόλυτα ενημερωμένος για τις εξελίξεις των εργασιών, μέσω της αλληλογραφίας του με τον Άγγλο διπλωμάτη Χένρι Γουέλεσλι.¹⁵⁷ Η Ρωσία προέτρεψε τη Γαλλία, την Αυστρία και την Πρωσία να αποστείλουν μυστικούς πράκτορες στην Ελλάδα, με σκοπό την αποσόβηση του σκανδάλου της κοινοποίησης του Πρωτοκόλλου του 1824.

Όσον αφορά την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο Ρώσος πληρεξούσιος υποστήριξε την προσέγγιση με το Σουλτάνο. Σε περίπτωση άρνησης υποστήριξε τον εκβιασμό του, καθώς το ενδεχόμενο μη συνεργασίας θα οδηγούσε σε εκκένωση της Κωνσταντινούπολης από τις διπλωματικές αποστολές των Μεγάλων Δυνάμεων. Η

153 X. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ.138.

154 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 69.

155 Αρχείο Foreign Office, *ό. π.*, σ. 2-3.

156 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 71.

157 Αρχείο Foreign Office, *ό. π.*, σ. 11.

Ρωσία ήθελε την ανακωχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όχι την ανεξαρτησία της Ελλάδας. Φυσικά, ο Σουλτάνος αρνήθηκε και η Ρωσία πρότεινε τη λήψη καταναγκαστικών μέτρων, όμως συνάντησε την έντονη άρνηση της Γαλλίας και της Αυστρίας. Οι δύο τελευταίες μάλιστα, στα παράπονα της Ρωσίας που υπονοούσαν πόλεμο με την Αυτοκρατορία, απάντησαν ότι προκειμένου να μην έφτανε η κατάσταση εκεί, προτίθεντο να αναγνωρίσουν την ανεξαρτησία της Ελλάδας.¹⁵⁸ Φυσικά, μια τέτοια πρόταση απορρίφθηκε από τη Ρωσία.

Η Γαλλία, πρέπει να αναφερθεί εδώ, ότι παρακολουθούσε τις εξελίξεις. Η αλήθεια είναι ότι όλες οι Δυνάμεις θα αναμιχθούν ενεργά στα ελληνικά πράγματα μετά το 1825. Ωστόσο, η Γαλλία για αρκετούς λόγους δεν θα λάβει ξεκάθαρη πολιτική απέναντι στην Ελλάδα, πόσο μάλλον στην αρχή. Η παραδοσιακή της φιλία με την Υψηλή Πύλη, η υποστήριξη των σχεδίων της από τη Ρωσία, το άσβεστο μίσος για την Βρετανία και η ρεβανσιστική της πολιτική που την ήθελε πέρα από τα σύνορα του Ρήνου, την οδήγησε σε μια πολιτική συγχρονισμού αλλά και ουδετερότητας. Σίγουρα, λόγω της ανησυχίας της για τους εμπορικούς της σταθμούς και τα κεκτημένα της στο Αιγαίο, διέταξε αυστηρή ουδετερότητα, ενίσχυση του στόλου της Ανατολής, και απαγόρευσε σε όλα τα μη γαλλικά κράτη, να χρησιμοποιούν την γαλλική σημαία.¹⁵⁹ Φυσικά, δεν λησμόνησε την παρουσία των καθολικών στη Σύρο, Νάξο, Τήνο και Σαντορίνη, που ζητούσαν την προστασία του Παρισιού και από τους Οθωμανούς αλλά και από τους επαναστατημένους Ορθόδοξους Έλληνες.

Για την Γαλλία, η υπόθεση της Ισπανίας της προσέφερε περισσότερα οφέλη, αφού μια πιθανή προέλαση του στρατού της στα Πυρηναία θα της έδινε πίσω μια και καλή το status της Μεγάλης Δύναμης. Μόλις βέβαια τελείωσε με το ζήτημα της Ισπανίας, η Γαλλία θα στρεφόταν και στο ελληνικό πρόβλημα. Μέχρι και το 1822, οι διπλωματικοί αντιπρόσωποι της Γαλλίας, τηρούσαν κατά βάση, μια στάση παρατηρητή απέναντι στα ελληνικά πράγματα. Αναφορές από την Κωνσταντινούπολη, τη Σύρο, την Τήνο, την Αίγυπτο, την Ζάκυνθο, την Αθήνα και άλλα μέρη, περιέγραφαν με σημαντικές λεπτομέρειες την πορεία της Ελληνικής Επανάστασης. Τα δελτία περιείχαν τον αριθμό των ανδρών που λάμβαναν μέρος στις

158 Αρχείο Foreign Office, ό. π., σ. 12.

159 Νικόλαος Ε. Καραπιδάκης, Άννα Pouradier Duteil-Λοϊζίδου, *Γαλλικά δελτία ειδήσεων για την Ελληνική Επανάσταση, (Bulletins français de Nouvelles sur la révolution grecque) έτη 1822-1822*, εκδ: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Τράπεζας Πειραιώς, Αθήνα, 2021, σ. 57-59.

διάφορες μάχες, επαρκή σχόλια για τους Έλληνες στρατηγούς αλλά και παρατηρήσεις όσον αφορά τη στάση των Άγγλων κυρίως, πρέσβων και στρατηγών. Ιδιαίτερα, ωστόσο, μετά το 1825, η Γαλλία θα ακολουθήσει μια πολύ εντονότερη πολιτική ιδιαίτερα ενάντια στη Μεγάλη Βρετανία.

Παρά τη γρήγορη αναγνώριση αυτού του γεγονότος και τη γενική αίσθηση ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις θα τίθεντο γρήγορα υπέρ της Ελλάδας, η αλήθεια είναι πως η δράση και της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας κυμαινόταν σε πράξεις βοήθειας, τόσο στους Έλληνες όσο και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όταν ο Σουλτάνος ζήτησε την βοήθεια του Μεχμέτ Αλή Πασά της Αιγύπτου για την κατάπνιξη της Ελληνικής Επανάστασης, ο τελευταίος ζήτησε τη συνδρομή αγγλικών κορβέτων, για μεταφορά χρημάτων και αλόγων στα Δαρδανέλια, την οποία και έλαβε.¹⁶⁰ Παρόμοιες εξυπηρετήσεις έκαναν και οι Γάλλοι, αφού δεν ήθελαν σε καμία περίπτωση την μεταβολή της φιλικής συμπεριφοράς του Πασά της Αιγύπτου.¹⁶¹ Αυτές οι ενέργειες δεν έμειναν απαρατήρητες από τους επαναστάτες, γι' αυτό εξάλλου στην αρχή ζήτησαν την υποστήριξη της Ρωσίας. Σε άλλες περιπτώσεις ακόμα, δεν δίσταζαν να προβούν σε εχθροπραξίες εναντίον των Μεγάλων Δυνάμεων, όταν αυτές βοηθούσαν τους Οθωμανούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Ζακυνθινοί, οι οποίοι πυροβόλησαν δύο Βρετανούς στρατιώτες, όταν αυτοί κλήθηκαν να συνδράμουν τους Οθωμανούς, που κατεδίωξαν κατά τη διάρκεια μιας ναυμαχίας.¹⁶² Αυτός εξάλλου αποτελεί και έναν από τους λόγους για τους οποίους ο Κάνινγκ προχώρησε στην αναγνώριση των επαναστατών ως «εμπόλεμων». Βέβαια, οι διπλωματικές ενέργειες υπέρ της Επανάστασης δεν αποτελούσαν τον μόνο τρόπο προφύλαξης των συμφερόντων των Δυνάμεων.

Οι Έλληνες, ανεξάρτητα με την στάση των Δυνάμεων, φάνηκε ότι από μόνοι τους περιήλθαν σε δύσκολη κατάσταση. Οι πρώτες επιτυχίες θα επισκιαστούν από εμφύλιους πολέμους και οικονομικά προβλήματα. Η πολιτική κατάσταση θα επηρεαστεί και από τις προτιμήσεις των μετέπειτα *κομμάτων*, που θα υποστηρίζουν είτε τη Μεγάλη Βρετανία, είτε τη Γαλλία είτε τη Ρωσία. Σε αυτό θα συμβάλλουν

160 Δελτία Ειδήσεων του 1822, Ενότητα I: έγγρ. 1, ειδήσεις από 1η Ιανουαρίου ,έως 5 Φεβρουαρίου στο Καραπιδάκης, Λοϊζίδου, *ό. π.*, σ.37.

161 C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 17r.-18v. Το έγγραφο δεν φέρει υπογραφή στο Καραπιδάκης - Λοϊζίδου, *ό. π.*, σ. 125.

162 C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO /B 66, registre 241, fol. 27ro-28r, 06/11/1821, στο Καραπιδάκης - Λοϊζίδου, *ό. π.*, σ. 139.

τόσο οι πράκτορες των χωρών που δρούσαν στην Ελλάδα όσο και οι φιλέλληνες, που είτε ήταν οι ίδιοι από μόνοι τους φορείς προπαγάνδας είτε με την βοήθεια τους προς τους επαναστατημένους, θα τους στρέψουν άθελα τους υπέρ των χωρών από τις οποίες είχαν έλθει.

7. Το σύνθετο ζήτημα του φιλελληνισμού

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα, το οποίο έχει απασχολήσει τους ερευνητές της Ελληνικής Επανάστασης και γενικότερα της ελληνικής ιστορίας, είναι το ζήτημα του φιλελληνισμού. Αναλύοντας και μόνο αυτήν την λέξη, είναι εύκολο να διεξαχθεί ένας ορισμός αυτού του πολύμορφου κύματος (φιλέλληνας: ο φίλος του Έλληνα). Φυσικά, πρόκειται για ένα κοινωνικό φαινόμενο πολύ πιο σύνθετο από μια απλή φιλία προς τον ελληνικό λαό και τα αποτελέσματα του ήταν πολύ πιο περίπλοκα από την ανεξαρτησία του κράτους ή την ενίσχυση του Αγώνα. Γι' αυτό και ο φιλελληνισμός και η εξέλιξη του χρήζουν ιδιαίτερης διερεύνησης.

Στο άκουσμα της έκρηξης της Επανάστασης, μπορεί οι κυβερνήσεις να αντέδρασαν με έντονη αρνητικότητα, ωστόσο η κατεύθυνση της κοινής γνώμης ήταν σχεδόν σε κάθε περίπτωση διαφορετική από τις επιταγές του κράτους. Μάλιστα πολλοί δημόσιοι λειτουργοί των Μεγάλων Δυνάμεων, υπήρξαν φιλέλληνες πριν ξεκινήσει η Επανάσταση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ύπατος Αρμοστής Ιονίων νησιών Τζέιμς Νάπιερ, ο οποίος παρακίνησε τον Αλή Πασά να ηγηθεί εξέγερσης.¹⁶³ Ο σκοπός των Ελλήνων, η αποτίναξη δηλαδή του τουρκικού ζυγού, ήχησε με διαφορετικό βέβαια τρόπο, στις ψυχές των Ευρωπαίων. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης, ιδιαίτερα μετά την καταστροφή της Χίου και των σκληρών αντιποίνων του Σουλτάνου, κατέστη σαφές ότι οι δύο λαοί δεν μπορούσαν να συνυπάρξουν.¹⁶⁴

Οι πρώτοι Φιλέλληνες, οι οποίοι προσέφεραν χρήματα για την Επανάσταση, δραστηριοποιήθηκαν για την κινητοποίηση της κοινής γνώμης αλλά και έφτασαν στην Ελλάδα για να πολεμήσουν στο πλευρό των Ελλήνων, αποτελούνταν από πολλές κοινωνικές ομάδες: βετεράνοι επαναστάτες του Ναπολέον, φοιτητές, στρατιωτικοί, ευγενείς, καλλιτέχνες, Έλληνες που ζούσαν στο εξωτερικό, Ιταλοί, καρμπονάροι και Ισπανοί πρόσφυγες, ακόμα και Πολωνοί που είχαν υπηρετήσει το

163 Kathryn Jean Bangerter, *Three philhellenes in the struggle for Greek Independence*, University Microfilms International, Michigan, 1993, σ. 77.

164 Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Από τη σφαγή της Χίου στην έξοδο του Μεσολογγίου, οι πολεμικές αποτυχίες και οι επιπτώσεις τους*, εκδόσεις: Μεταίχμιο, Αθήνα, 2020 σ. 48.

στρατό του Ναπολέοντα.¹⁶⁵ Ο καθένας είχε τον σκοπό του. Άλλοι αναζητούσαν εργασία, άλλοι έβλεπαν στην Ελλάδα την αναβίωση των επαναστατικών τους ιδεών, άλλοι γύρευαν δόξα, άλλοι ευαισθητοποιήθηκαν από την κατάσταση που επικρατούσε και θέλησαν να προσφέρουν την υπηρεσία τους στην Ελλάδα. Δεν πρέπει εξάλλου να λησμονείται, ότι η εξέγερση του 1821 κατατάσσεται στο «επαναστατικό συνεχές»,¹⁶⁶ που ξεκινά από την Αμερικανική Επανάσταση στα τέλη του 18ου αιώνα. Ταυτόχρονα, η σύνδεση των Ελλήνων με το αρχαίο και ένδοξο παρελθόν τους, συνέβαλλε στην ανάπτυξη μιας συμπάθειας προς τους εξεγερμένους ή, αντίστροφα, μίσους προς τους Οθωμανούς, όπως έγινε στην περίπτωση της Μεγάλης Βρετανίας.

Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες μεσογειακές επαναστάσεις, η δράση των αλλοδαπών στον ελλαδικό χώρο είναι «ασύνταχτη και ασυντόνιστη»¹⁶⁷ Άγνωστος είναι επίσης ο αριθμός των Φιλελλήνων του πρώτου κύματος.¹⁶⁸ Ωστόσο είναι γνωστό ότι οι Βρετανοί και οι Γάλλοι πήραν τη σκυτάλη του Φιλελληνισμού στο δεύτερο κύμα. Στο πρώτο κύμα πρωταγωνιστές ήταν οι Ιταλοί και οι Γερμανοί, οι οποίοι επιβιβάστηκαν στα πλοία του λιμανιού της Μασσαλίας, με προορισμό την Ελλάδα. Όταν έφτασαν εκεί και συναντήθηκαν με τους υπηκόους και τους Επαναστάτες, τουλάχιστον κατά ένα μεγάλο ποσοστό, οι Φιλέλληνες δεν βρήκαν αυτό που περίμεναν. Πολλοί περιηγητές υποστήριζαν ότι οι κάτοικοι του ελλαδικού χώρου είχαν εκφυλιστεί, από το πέρασμα του χρόνου και από την Οθωμανοκρατία.¹⁶⁹ Επιπλέον, οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, η έλλειψη συνεννόησης και η βάρβαρη συμπεριφορά των εμπόλεμων, ιδιαίτερα κατά την κατάληψη οθωμανικών φρουριών στην Πελοπόννησο, οδήγησε πολλούς Φιλέλληνες στο δρόμο της επιστροφής.¹⁷⁰ Μάλιστα, η Επανάσταση αντιμετώπισε τρομερή δυσφήμιση, ιδιαίτερα μετά τις πανωλεθρίες που υπέστη ο φιλελληνικός στρατός στις μάχες στο Κομπότι και στο Πέτα. Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις Φιλελλήνων που δικαιολόγησαν τον

165 William St. Clair, *That Greece might still be free. The philhellenes in the War of Independence*, Oxford University, London, 1972, σ. 29-32.

166 Άννα Καρακατσούλη, «*Μαχητές της Ελευθερίας*» και 1821. *Η Ελληνική Επανάσταση στη Διεθνική της Διάσταση*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2016, σ. 42.

167 Στο ίδιο, σ. 48.

168 William St. Clair *ό.π.*, σ. 34.

169 Νίκος Γκουδίνας, «Όψεις και χρονικά όρια του γαλλικού φιλελληνισμού», στο Άννα Μανδουλάρα, Γιώργος Β. Νικολάου, Λάμπρος Φλιτούρης, Νικόλαος Αναστασόπουλος, (επιμ.) *Φιλελληνισμός: Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 2015, σ. 399.

170 William St. Clair *ό.π.*, σ. 49.

χαρακτήρα των Ελλήνων και παρέμειναν πιστοί στις προσδοκίες και στα συναισθήματα τους. Μεγάλη μερίδα των Φιλελλήνων πίστευαν για τους Έλληνες ότι «θα ήταν πολύ εύκολο και απλό να διδαχθούν τους κανόνες της Δημοκρατίας, που διακρίνονται στην αρχαία ιστορία τους»,¹⁷¹ γι' αυτό και εξακολουθούσαν να προσφέρουν αρωγή. Εννοείται βέβαια, ότι υπήρχαν και άτομα που ζητούσαν χρήματα για την παροχή των υπηρεσιών τους ή που τουλάχιστον δεν αρνούσαν την προσφορά χρηματικής βοήθειας. Παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση τριών φιλελλήνων λοχαγών, που έλαβαν μέρος στη μάχη του Πέτα για τους οποίους ο Μαυροκορδάτος, ο μεγάλος πολιτικός της Επανάστασης, ζήτησε παροχή μισθού από τον Μινίτρο Πολέμου.¹⁷²

Η Μεγάλη Βρετανία θα έλεγε κανείς ότι ακόμα και όσον αφορά την στάση της κοινής γνώμης (εάν εξαιρεθεί ο Μπάιρον φυσικά), ήταν από τις πιο αδιάφορες χώρες προς την Ελληνική Επανάσταση.¹⁷³ Παρά την έντονη καλλιτεχνική παράδοση της, που εξυμνούσε το κλασικό ελληνικό πνεύμα, η Αγγλία δεν αντέδρασε μέχρι την καταστροφή της Χίου στο ελληνικό δράμα. Ακόμα και μετά τα αντίποινα του Σουλτάνου, η βρετανική κοινή γνώμη επικεντρώθηκε στην επίκριση των Οθωμανών και όχι στην ανάπτυξη της συμπάθειας προς τους Έλληνες.¹⁷⁴ Αυτή η συμπάθεια θα ερχόταν σταδιακά, μέχρι την κορύφωση της το 1826, με την πτώση του Μεσολογγίου. Παρά τον αρχικά αδιάφορο χαρακτήρα του, ο βρετανικός φιλελληνισμός θα διαδραματίσει τον σημαντικότερο ρόλο στο ελληνικό ζήτημα, παρ' ότι ο αριθμός των φιλελλήνων που πολέμησαν σε ελληνικό έδαφος δεν ξεπερνά τους 100.¹⁷⁵ Μόλις το 1823, θα ιδρυθεί η Ελληνική Επιτροπή του Λονδίνου.¹⁷⁶ Η Επιτροπή αυτή παρότι δεν αποτελεί την πρώτη φιλελληνική Επιτροπή – η πρώτη υποστηρίζεται ότι βρισκόταν στη Μαδρίτη¹⁷⁷ – θα παίξει σημαίνοντα ρόλο έως το 1825, καθώς θα συμμετάσχει στη σύναψη των δύο δανείων προς τους επαναστατημένους Έλληνες. Η

171 Gilles Pécout, «Η Ελληνική Επανάσταση: Η ιδρυτική στιγμή των μεσογειακών πολιτικών αλληλεγγύης», στο Πέτρος Πιζανιάς, *η Ελληνική Επανάσταση του 1821, ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 2009, 127.

172 Κεντρική Υπηρεσία Γενικών Αρχείων του Κράτους, *Φάκελος #001 Υπηρεσιακή Αλληλογραφία, Τεκμήριο #078*, 11 Αυγούστου 1822.

173 William St. Clair, *ό.π.*, σ. 58.

174 Στο ίδιο, σ. 59.

175 Α. Καρακατσούλη, *ό. π.*, σ. 182.

176 William St. Clair, *ό.π.*, σ. 155.

177 Πρόκειται για μια απόπειρα του Τζον Μπούριγκ (Sir John Bowring), φιλέλληνα που ενώ το 1821 βρισκόταν στη Μαδρίτη, φέρεται να ίδρυσε μιας αμφίβολης σημασίας Ισπανική Φιλελληνική Επιτροπή. William St. Clair, *ό.π.*, σ. 142.

πρώτη βέβαια σημαντική της πράξης, θα είναι η στρατολόγηση και αποστολή του Λόρδου Μπάιρον στην Ελλάδα.

Ο Λόρδος Μπάιρον αποτέλεσε μια από τις πιο ξεχωριστές προσωπικότητες του φιλελληνικού κύματος. Ποιητής, καλλιτέχνης και φιλέλληνας, ο οποίος έζησε μια ταραχώδη ζωή, θα υποστηρίξει ενεργά το ελληνικό κίνημα μέχρι και το θάνατο του στο Μεσολόγγι, σε ηλικία 36 ετών. Ο Μπάιρον θα προσφέρει χρήματα, χρόνο και απεριόριστη πίστη στον ελληνικό σκοπό. Με την έλευση του στην Ελλάδα από τη Κεφαλλονιά,¹⁷⁸ που ήταν υπό αγγλική κατοχή, θα εγκατασταθεί στο Μεσολόγγι όπου θα προσπαθήσει να οργανώσει στρατό, πειθαρχώντας τους απείθαρχους Σουλιώτες. Θα αναμιχθεί βέβαια στον εμφύλιο πόλεμο, που στο μεταξύ είχε ξεκινήσει στην Ελλάδα, αλλά θα προσπαθήσει να επιβληθεί των καταστάσεων, είτε οικονομικά είτε μέσω συνεννόησης με τους αντιμαχόμενους. Πέραν του ότι ο ίδιος προσέφερε όσα χρήματα μπορούσε, ο Λόρδος Μπάιρον προσπαθούσε συνεχώς να μεταπείσει την Ελληνική Επιτροπή του Λονδίνου αλλά και επιφανείς Βρετανούς πολίτες, για οικονομική ενίσχυση του σκοπού. Πέθανε το 1824 από πυρετό στο Μεσολόγγι, λίγο πριν οριστεί πληρεξούσιος για τη σύναψη του πρώτου δανείου.

Φυσικά υπήρξαν και άλλοι πολλοί επιφανείς φιλέλληνες, που ήρθαν στην Ελλάδα μετά τον Λόρδο Μπάιρον. Ο Λίτσεστερ Στάνχοπ, αποτέλεσε τον πρώτο επίσημο εκπρόσωπο της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου. Ο Τόμας Γκόρντον, ο Έντουαρντ Μπλακιέρ και ο Φρανκ Χέϊστινγκς έδρασαν υπέρ της Ελλάδας τόσο στο Λονδίνο, όσο και στην ίδια τη χώρα. Ο Νάπιερ ήδη από το 1820, προέβλεψε την ανάγκη κινητοποίησης της Μεγάλης Βρετανίας για την ανάμιξη στα ελληνικά πράγματα, καθώς ο κίνδυνος της Αυστρίας και της Ρωσίας, κατά την άποψη του, ήταν πολύ πιθανός.¹⁷⁹ Ακόμα και φιλέλληνες ελληνικής καταγωγής, όπως ο Διονύσιος Ρώμας, πρωτοστάτησαν από την κατοικία τους στο βρετανικό προτεκτοράτο των Ιονίων νησιών, για την ευόδωση του Αγώνα.¹⁸⁰ Τα Ιόνια Νησιά, γενικότερα, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στο ζήτημα του φιλελληνισμού αλλά και στην εξέλιξη της Επανάστασης. Ιδιαίτερα στις αρχές, οι Βρετανοί φιλέλληνες που ήταν απογοητευμένοι με την κατάσταση στην Ελλάδα, έβλεπαν την μετάβαση στα Ιόνια νησιά ως το πιο κοντινό σημείο που μπορούσαν να θεωρήσουν πατρίδα. Το παράδοξο

178 Στο ίδιο, σ. 169.

179 Κ. J. Bangerter, *ό. π.*, σ.77.

180 Στο ίδιο, σ. 28.

είναι βέβαια ότι συχνά δεν γινόταν δεκτοί, λόγω του καθεστώτος που λειτουργούσε εκεί. Αλλά αυτό θα εξηγηθεί στη συνέχεια. Το δεύτερο και ισχυρότερο κύμα του φιλελληνισμού θα ενεργοποιηθεί την άνοιξη του 1826, με την πτώση του Μεσολογγίου. Η φιλελληνική κίνηση ενισχύθηκε και έλαβε τεράστιες διαστάσεις.¹⁸¹ Ειδικά στη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία, η κοινή γνώμη πίεζε ανοιχτά την κυβέρνηση για λήψη δράσης υπέρ της Ελλάδας. Και όπως θα φανεί, θα είχαν αρκετή επιτυχία.

Η Γαλλία, όπως και η Μεγάλη Βρετανία, θα είναι από τις χώρες που θα αναδειχθούν στο δεύτερο κύμα του φιλελληνισμού. Όταν η γαλλική κυβέρνηση διευθέτησε το ζήτημα της Ισπανίας, που της έδωσε εκ νέου το status της Μεγάλης Δύναμης και επίσημα, αφού απέκτησε τη δυνατότητα επέμβασης σε μικρότερο, επαναστατημένο κράτος, το μόνο φλέγον ζήτημα ήταν η Ελληνική Επανάσταση. Το Φεβρουάριο του 1825 ιδρύθηκε στο Παρίσι Ελληνική Επιτροπή,¹⁸² παρόμοια με αυτή του Λονδίνου αλλά και άλλων χωρών. Την ίδια στιγμή έφτανε στην Ελλάδα ο βετεράνος στρατιωτικός Κάρολος Φαβιέρους (Charles Fabvier). Αυτός ο πρώην στρατηγός του Ναπολέοντα έτρεφε άσβεστο μίσος τόσο για τους Άγγλους, όσο και για την παλινορθωμένη δυναστεία των Βουρβόνων και έψαχνε ευκαιρίες αναζωπύρωσης της Επανάστασης, αλλά και εύρεσης εργασίας στην Ελλάδα. Παράλληλα, ο συνταγματάρχης Ενρί Ροσ¹⁸³ (Henri Roche), παλιός επίσης βετεράνος του Ναπολέοντα, ο οποίος προσχώρησε στην μοναρχική κυβέρνηση, αναχωρούσε επίσης για Ελλάδα με την παρότρυνση της Ελληνικής Επιτροπής του Παρισιού.¹⁸⁴ Στόχος των Γάλλων φιλελλήνων, τουλάχιστον των δύο παραπάνω, ήταν η οργάνωση τακτικού στρατού τον οποίο οι επαναστάτες δεν ακολουθούσαν, καθώς ο αντάρτικος πόλεμος ήταν το χαρακτηριστικό τους. Παράλληλος στόχος βέβαια ήταν και η προώθηση του Γαλλικού καθεστώτος των Ορλεανιστών,¹⁸⁵ σε αντίθεση φυσικά με τους Βρετανούς.

Με βάση τον παραπάνω στόχο, προκύπτει εύλογα η ερώτηση: Ποια η σχέση των Φιλελλήνων με τις κυβερνήσεις των χωρών προέλευσής τους; Σε κάθε

181 N. A. Αναστασόπουλος, *ό. π.*, σ.184.

182 K.J. Bangertter, *ό. π.*, σ. 26.

183 Α. Καρακατσούλη, *ό. π.*, σ. 57-58.

184 W. St. Clair, *ό. π.*, σ. 279.

185 Douglas Dakin, *British and American philhellenes, during the war of Greek Independence, 1821-1833*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1955, σ. 98-97.

περίπτωση, οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν αναγνώριζαν το φιλελληνικό κύμα, τουλάχιστον στην αρχή της Επανάστασης. Οι περιπτώσεις της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, είναι ακόμα πιο περίπλοκες, όχι μόνο λόγω του ανταγωνισμού των κυβερνήσεων αλλά και του μίσους μεταξύ μιας σημαντικής μερίδας του λαού και κατ' επέκταση των φιλελλήνων. Σίγουρα, φαινομενικά και οι δύο κυβερνήσεις δεν συμμετείχαν στην δραστηριοποίηση των Φιλελλήνων αλλά παρασκηνιακά, όχι μόνο γνώριζαν για τις κινήσεις αλλά τις επικροτούσαν, με στόχο την άσκηση επιρροής. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Κάνινγκ, σχετικά με την εμφύχωση στους Έλληνες εκ μέρους της Βρετανίας: «Μην πιστεύετε καμία από τις υποσχέσεις μας στους Έλληνες», προέτρεπε τον συνεργάτη του Τσαρλς Μπάγκοτ, «η ενθάρρυνση για τους Έλληνες έχει αφεθεί σε άτομα και συγκεκριμένα στον Λόρδο Μπάιρον».¹⁸⁶ Την ίδια στάση φαίνεται να διατηρούσε και το Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας, με βάση τη μελέτη προξενικών αναφορών.¹⁸⁷

Καταρχήν, τόσο η Μεγάλη Βρετανία όσο και η Γαλλία, είχαν την καλύτερη ενημέρωση σχετικά με τις εξελίξεις στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες επαναστατημένες χώρες. Η Μεγάλη Βρετανία διέθετε εγκατεστημένο ένα σύστημα υποκλοπής αλληλογραφίας στα Ιόνια Νησιά,¹⁸⁸ ενώ η Γαλλική μυστική αστυνομία εντόπιζε σχεδόν το σύνολο των Φιλελλήνων, που διέσχιζαν τα διεθνή ύδατα από το λιμάνι της Μασσαλίας.¹⁸⁹ Έτσι και οι δύο χώρες μπορούσαν είτε να επιτρέψουν, είτε να απαγορέψουν τη διέλευση Φιλελλήνων στο ελληνικό έδαφος, ανάλογα με τα συμφέροντά τους.¹⁹⁰ Κλασικό παράδειγμα αποτελεί η ανάκληση του Στάνχοπ από τον Κάνινγκ, όταν ο πρώτος κατέστη ύποπτος και πιθανή απειλή για την Ιερή Συμμαχία. Ο Άγγλος υπουργός Εξωτερικών γνώριζε καλά τις εντάσεις του κύματος του φιλελληνισμού και ενώ στην αρχή τις αντιμετώπιζε με μεγαλύτερη ψυχραιμία, στη συνέχεια θορυβήθηκε, λόγω του πιθανού κινδύνου διασάλευσης των σχέσεων της χώρας του με τον Σουλτάνο. Η ανησυχία του αυτή διαφαίνεται και στην αλληλογραφία του με τον Στάνφορντ Κάνινγκ, καθώς ιδιαίτερα στα τέλη του 1825 «η

186 Bagot Joseline, «George Canning and his friends, Containing Hitherto Unpublished Letters, Jeux d' Esprit, J Murray», London, 1909, σ. 180 στο: P.J.V. Rolo, *George Canning, Three Biographical Studies*, Macmillan & Co LTD, London, 1965, σ. 234-235.

187 Alexandre Massé, «L'institution consulaire française et le philhellénisme», στο: στο Άννα Μανδουλαρά, Γιώργος Β. Νικολάου, Λάμπρος Φλιτούρης, Νικόλαος Αναστασόπουλος, (επιμ.), *ό.π.*, σ. 340.

188 William St. Clair, *ό.π.*, σ. 132.

189 Στο *ίδιο*, σ. 133.

190 Στο *ίδιο*, σ. 134.

δημοσία και ανεξέλεγκτη» δράση Βρετανικών στοιχείων στην Ελλάδα θα μπορούσε να προκαλέσει υποψίες στον Σουλτάνο, σχετικά με την ουδετερότητα της Βρετανίας.¹⁹¹ Στο σύνολο τους όμως οι Φιλέλληνες χρησιμοποιήθηκαν όχι άθελά τους, για την προώθηση της εκάστοτε χώρας από την οποία ήρθαν. Δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός ότι στην πλειοψηφία τους οι Φιλέλληνες ήταν πρώτα Βρετανοί ή Γάλλοι ή ακόμα και Ρώσοι. Γι' αυτό η καλλιέργεια συμπαθειών και οι ραδιουργίες εκ μέρους τους, ήταν συχνό φαινόμενο.

Με αυτόν εξάλλου τον τρόπο, συγκροτήθηκαν και τα πρώτα κόμματα στην Ελλάδα. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι έμειναν γνωστά στην ιστορία ως γαλλικό, αγγλικό και ρωσικό κόμμα.¹⁹² Η δράση πρακτόρων και των φιλελλήνων συχνά συγγεόταν και οι τελευταίοι παρ' ότι μπορεί να είχαν τις καλύτερες διαθέσεις απέναντι στους Έλληνες, δεν παρέλειπαν να εμπλακούν στους εμφυλίους αλλά και να τους εκτονώσουν με τα δικά τους μίσση και πάθη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γαλλικό σχέδιο αποστολής Γάλλου μονάρχη στην Ελλάδα, έργο που ανέλαβε να διεκπεραιώσει ο Ροζ και το οποίο ασπάστηκαν οι αδελφοί Βιτάλη. Ακόμα και την υποστήριξη του Αλ. Μαυροκορδάτου κόντεψε να λάβει το γαλλικό κόμμα, αλλά χάρη στις ενέργειες του αγγλόφιλου Ρώμα, ο Φαναριώτης πολιτικός επανήλθε στους αγγλικούς κόλπους.¹⁹³ Οι απεσταλμένοι αξιωματικοί της Γαλλίας και της Βρετανίας, ο Φαβιέρος και ο Τσωρτς αντίστοιχα, είχαν έντονο ανταγωνισμό μεταξύ τους, παρότι δούλευαν για τον ίδιο σκοπό. Η χαριστική βέβαια βολή για τους Γάλλους ήταν η «Πράξη Υποταγής» των Ελλήνων στην αγγλική κυβέρνηση, η αίτηση δηλαδή υπαγωγής του Ελληνικού Έθνους υπό βρετανική προστασία. Ο Ροζ, όπως και η Γαλλική Κυβέρνηση αντέδρασαν έντονα, συμβάλλοντας έτσι στην αρνητική απάντηση του Άγγλου υπουργού εξωτερικών.¹⁹⁴ Ο ίδιος ο στρατηγός Ροζ, σε συνεργασία με Αμερικανό αντιπρόσωπο συνέταξαν επίσημη διαμαρτυρία, χαρακτηρίζοντας την Πράξη αυτή ως «επιθετική προς το Έθνος» και «αντίθετη με το Σύνταγμα της χώρας», ενώ απαιτούσαν περαιτέρω εξηγήσεις.¹⁹⁵

191 Αρχείο Foreign Office, *Mr. Secretary Canning to Mr. Stratford Canning*, 12/10/1825, FO 800/231.

192 D. Dakin, *ό. π.*, σ. 97

193 D. Dakin, *ό. π.*, σ. 106.

194 Στο ίδιο, σ. 108.

195 Αρχείο Foreign Office, *Protest of the Deputies of the French and American Philhellenic Committees, against of the Act of the Greek Government proposing to place the Greek Nation under the protection of Great Britain*, 28/06/1825, FO 800/231, σ. 19.

Ακόμα, λοιπόν και στο ζήτημα του φιλελληνισμού, υπήρξε αυτός ο ανταγωνισμός ανάμεσα στη Βρετανία και τη Γαλλία. Η κάθε μια με τη δική της δράση προσπαθούσε να ασκήσει επιρροή στους επαναστατημένους, με τη Βρετανία να έχει το προβάδισμα, ειδικά μετά την Πράξη Υποταγής. Ποιο γεγονός μεσολάβησε όμως που είχε ως αποτέλεσμα να απομακρύνει τους Έλληνες από τους Γάλλους αλλά και από τους Ρώσους; Αυτό θα φανεί στο επόμενο κεφάλαιο.

8. Οι εμπόλεμοι Έλληνες - Τα δάνεια

Πηγαίνοντας πάλι πίσω στην αρχή της Επανάστασης, οι εξεγερμένοι είχαν αρκετά ξεκάθαρο προσανατολισμό για το σκοπό τους, ακόμα και με ποια μέσα μπορούσαν να τον πετύχουν. Ήθελαν την απόλυτη ανεξαρτησία, την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και την απελευθέρωση τους γενικά από τα τυραννικά δεσμά. Από την άλλη, η Οθωμανική Αυτοκρατορία επιθυμούσε την πλήρη υποταγή τους. Πρόκειται δηλαδή για έναν *ολοκληρωτικό πόλεμο*, ο οποίος θα έληγε με την επικράτηση της μιας παράταξης και καθόρισε τις όποιες πρακτικές βίας ή/και εξαναγκασμού που υιοθετήθηκαν.¹⁹⁶ Με τον περίφημο ανταρτοπόλεμο, τις ενέδρες, τις κατακτήσεις οθωμανικών φρουριών και την ισχυρή ναυτική παράδοση που διοχετεύτηκε σε μικρής κλίμακας ναυμαχίες,¹⁹⁷ η Ελληνική Επανάσταση κατάφερε κατά το 1821- 1822 να εξαπλωθεί από την Πελοπόννησο και στις αποτυχημένες Παραδουνάβιες Ηγεμονίες στο Αιγαίο, τη Χαλκιδική και τη δυτική Μακεδονία.¹⁹⁸

Ταυτόχρονα, οι εξεγερμένοι στράφηκαν προς τις Μεγάλες Δυνάμεις. Οι προσδοκίες που είχαν από τη Ρωσία γρήγορα διαψεύστηκαν, ωστόσο ένα μεγάλο μέρος της πολιτικής ελίτ της Επανάστασης γνώριζε πως θα ήταν σχεδόν αδύνατο να έχει επιτυχία ο Αγώνας, χωρίς τη συνδρομή μιας ή περισσότερων Δυνάμεων, γι' αυτό και οι προσπάθειες με στόχο την εξωτερική νομιμοποίηση του Αγώνα συνεχίστηκαν σε όλη τη διάρκειά του. Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1821, οι αρχηγοί του Μοριά αναφέρεται ότι αλληλογραφούσαν με τον κυβερνήτη της Κέρκυρας, με στόχο το να τεθούν υπό βρετανική κυριαρχία.¹⁹⁹ Το 1822, με προτροπές του Αδαμάντιου Κοραή, εκπρόσωποί τους στάλθηκαν στη Ρώμη, στη Βιέννη, στη Μαδρίτη, στη Γαλλία και στην Αγία Πετρούπολη, ώστε να ζητήσουν οποιαδήποτε μορφή βοήθειας και προστασίας.²⁰⁰ Όμως συχνά όπως αναφέρθηκε, δεν δίσταζαν να στραφούν εναντίον τους, όταν κάποια Δύναμη βοηθούσε τους Οθωμανούς. Οι επαναστάτες έφταναν σε

196 Χ. Παπασωτηρίου, *ό.π.*, σ. 70-71..

197 Στο *ίδιο*, σ. 91- 96.

198 Στο *ίδιο*, σ 76.

199 C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 29r-v. Απόσπασμα υπογεγραμμένο από τον Πιέρ-Ετιέν Νταβίντ1, γενικό πρόξενο της Γαλλίας στη Σμύρνη και τα Νησιά του Αιγαίου, στο Καραπιδάκης, Λοϊζίδου, *ό.π.*, σ. 89.

200 C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 74ro-75Vo και 80r-81v, στο Καραπιδάκης, Λοϊζίδου, *ό.π.*, σ. 235.

σημείο να απειλήσουν τη ζωή αθώων πολιτών, εάν η Δύναμη με την οποία διαπραγματεύονταν δεν υποχωρούσε στη θέληση τους. «Εσείς παραδόπιστοι», κατηγορήσαν οι Έλληνες της Νάξου τους Γάλλους που προστάτευαν Οθωμανούς αιχμάλωτους, τον Σεπτέμβριο του 1821, «εσείς είστε η αιτία της αγωνίας μας. Χωρίς τον καταναγκαστικό ανθρωπισμό σας, αυτοί οι άπιστοι δεν θα ζούσαν, και η μισητή ύπαρξή τους δεν θα έβαζε σε κίνδυνο τη δική μας».²⁰¹ Φυσικά όσο προχωρούσε ο Αγώνας, τέτοια παραδείγματα άρχισαν να εκλείπουν και οι επαναστάτες επεδίωκαν τον προσεταιρισμό των Μεγάλων Δυνάμεων, συνεχίζοντας παράλληλα τον ένοπλο αγώνα.

Σύντομα όμως, σε πολλά σημεία του ελλαδικού χώρου και ιδιαίτερα βόρεια, οι επαναστατικές εστίες έσβησαν. Εξάλλου οι Μεγάλες Δυνάμεις και ιδιαίτερα η Βρετανία, είχαν δώσει μια διορία στο Σουλτάνο να καταπνίξει την Επανάσταση, καθώς οι περισσότερες πίστευαν ότι επρόκειτο για μια εξέγερση, παρόμοια με της Νάπολης ή της Ισπανίας. Ωστόσο, οι επαναστατημένοι κατάφεραν να δημιουργήσουν κάτι ξεχωριστό στα σύντομα χρόνια του Αγώνα, κάτι που βοήθησε στη διατήρηση του μέχρι την οριστική αναγνώριση και τη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Κι αυτό δεν είναι άλλο από το πρώτο πολιτικό μόρφωμα της Πελοποννήσου, την μετέπειτα Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελλάδας. Αυτός ο *θεσμός* που δημιούργησαν οι εξεγερμένοι, κατάφερε να οργανώσει κατά τη διάρκεια της Επανάστασης τέσσερις Εθνοσυνελεύσεις, να εκδώσει ή να αναθεωρήσει Συντάγματα, να εκλέξει αρχηγούς και να αποστείλει πληρεξούσιους, πετυχαίνοντας έτσι την εξωτερική νομιμοποίηση της Επανάστασης, κυρίως από τη Μεγάλη Βρετανία. Για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του Αγώνα, οι επαναστάτες είσπευσαν τη διαδικασία δημιουργίας κράτους, που στην Ευρώπη χρειάστηκε δεκαετίες. Ακόμα και σε διπλωματικό επίπεδο έδρασαν έναν χρόνο μετά την έκρηξη της Επανάστασης, καλώντας τους ξένους πρέσβεις και διπλωμάτες να παρουσιαστούν στην ελληνική κυβέρνηση.²⁰²

Η πολυμορφία του ελληνικού κόσμου, στον οποίο ζούσαν και δρούσαν οι κάτοικοι της ηπειρωτικής χώρας και οι νησιώτες, είτε του Αιγαίου είτε του Ιονίου,

201 C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 23r-24r, στο Καραπιδάκης, Λοϊζίδου, *ό.π.*, σ. 147.

202 Υπηρεσία Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1825/ B, σ. 5-6.

αποτελέσει και βασικό παράγοντα ανομοιογένειας, που οδήγησε σε έλλειψη συνεννοήσεως και κατ' επέκταση συνύπαρξης, όπως θα φανεί και αργότερα. Η ανάγκη δημιουργίας μιας κεντρικής εξουσίας, ικανής να φορολογήσει τους πολίτες, να επιβληθεί των μαζών και να αποτελέσει μοναδικό διαπραγματευτή με τις Δυνάμεις του εξωτερικού, συνάντησε εμπόδιο στις περιφερειακές πηγές εξουσίας, που είχαν συγκροτηθεί ήδη πριν από την Επανάσταση. Τα αποτελέσματα είναι γνωστά: οι δύο εμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ των ιθυνόντων τάξεων και οι συνεχείς διαφωνίες μεταξύ των μελών της Κυβέρνησης, καθώς και των εξωγενών παραγόντων, κόντεψαν να αποβούν μοιραίες για την πορεία του Αγώνα.

Πραγματικά, τίποτα δεν μπορούσε να επηρεάσει περισσότερο τον αγώνα των Ελλήνων από την στάση των ιδίων. Ήδη κατά τα πρώτα χρόνια του Αγώνα, οι διαφωνίες μεταξύ των προκρίτων και των οπλαρχηγών έγιναν εμφανείς. Το 1824, μάλιστα η χώρα μας βίωσε τον πρώτο Διχασμό της, αφού στην επαναστατημένη Ελλάδα βρισκόνταν δύο κυβερνήσεις. Από τη μια η κυβέρνηση Κουντουριώτη και ο Μαυροκορδάτος, ο ένθερμος υποστηρικτής της Μεγάλης Βρετανίας. Στο πλάι τους συναντώνται οι Υδραίοι και Σπετσιώτες, η αγροτική ολιγαρχία της Πελοποννήσου και κάποιοι ονομαστοί πολιτικοί, όπως ο Κωλέττης. Από την άλλη πλευρά βρισκόνταν κατά βάση οπλαρχηγοί, κυρίως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Στην ουσία, επρόκειτο για διαφορές Εκτελεστικού και Βουλευτικού, των όπλων και της πολιτικής, του λόγου και της πράξης. Η επικράτηση της κυβέρνησης Κουντουριώτη αποτέλεσε την έκβαση του πρώτου Εμφυλίου. Ο δεύτερος εμφύλιος αφορά, στην ουσία, τη διάσπαση της συμμαχίας εντός της κυβερνήσεως, που είχε επιβληθεί των οπλαρχηγών. Πρόκειται για διαφορές μεταξύ των Πελοποννήσιων και των Ρουμελιωτών, οι οποίες οδήγησαν σε αιματηρή σύγκρουση, με την τελική επικράτηση της κυβέρνησης. Αυτοί οι Εμφύλιοι επηρέασαν ηθικά, ψυχολογικά και πολιτικά την έκβαση του Αγώνα. Ενώ οι αρχές έριζαν, ο Ιμπραήμ Πασάς της Αιγύπτου, μετά από συμφωνία με τον Σουλτάνο το 1825, κατέφθασε και σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα όργωσε την Πελοπόννησο. Θα χρειαστεί ακόμα και η πτώση του Μεσολογγίου για να συνέλθουν οι αντιμαχόμενες παρατάξεις, αν και όχι ολοκληρωτικά, ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις του Αγώνα. Ο σημαντικότερος όμως παράγοντας που επηρεάστηκε και επηρέασε με τη σειρά της την Κυβέρνηση, την αντιπολίτευση και όλη γενικά την Επανάσταση, ήταν η οικονομία.

Τα οικονομικά της Επανάστασης αποτελούν ένα περίπλοκο και μείζον θέμα. Από την νομισματική κυκλοφορία μέχρι τις ατελείωτες περιοδείες ονομαστών Ελλήνων, το ζήτημα των χρημάτων έχει απασχολήσει τους ιστορικούς του '21 και όχι μόνο. Αδιαμφισβήτητα, η Επανάσταση και η δημιουργία ενός κράτους από το μηδέν, δεν θα μπορούσε να εξασφαλίσει μια ισχυρή οικονομία από τόσο νωρίς. Ωστόσο, η φορολογία στην οποία επιβάλλονταν οι υπήκοοι του ελλαδικού χώρου, θα μπορούσε να αποβεί σωτήρια κατά την αλλαγή του καθεστώτος. Όμως, όπως και πολλά θεσμικά ζητήματα, έτσι και η οικονομία αποτέλεσε συχνά έρμαιο τόσο των εμφυλίων διαμαχών μεταξύ των Ελλήνων, όσο και του τυχοδιωκτισμού, των συμφερόντων και των διαμαχών των ηγετικών προσωπικοτήτων του μετέπειτα ελληνικού κράτους.

Η Φιλική Εταιρεία κατάφερε για τα δεδομένα της εποχής να συγκεντρώσει ένα αξιοσέβαστο ποσό, μέσω της παροχής συνδρομής των μελών της αλλά και μέσω εράνων, τους οποίους συγκέντρωναν τα ταμεία εισφορών που αποτελούσαν την Εθνική Κάσσα.²⁰³ Όμως αυτό το ποσό διοχετεύτηκε όλο στις ανάγκες της προετοιμασίας της Επανάστασης.²⁰⁴ Το κίνημα του Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία, χρηματοδοτήθηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου από την περιουσία της οικογένειας Υψηλάντη και δη του Αλέξανδρου.²⁰⁵ Συνεπώς, τα έσοδα της αρχής της Επανάστασης προέρχονταν από την Πελοπόννησο και από τις δωρεές είτε πλούσιων νησιωτών, είτε αργότερα φιλελλήνων ενώ τα έξοδα πλήθαιναν συνεχώς. Στην αρχή υπήρξαν οι ανάγκες πολεμοφοδίων, ρουχισμού, τροφής και οπλισμού, ενώ στη συνέχεια προέκυψε και η ανάγκη παροχής μισθού των στρατιωτών αλλά και των Φιλελλήνων, που θα έπαιρναν μέρος στον Αγώνα,²⁰⁶ γι' αυτό και ήδη από το 1822, ιδρύθηκε το Υπουργείο Οικονομικών για τη διαχείριση των διαθέσιμων πόρων, οι οποίοι ήταν λιγοστοί.²⁰⁷ Προσωρινή, αλλά σημαντική ανακούφιση για τους στρατιώτες και τους οπλαρχηγούς και όχι τόσο για το Δημόσιο Ταμείο, αποτέλεσαν οι λεηλασίες, οι επιτάξεις τουρκικών εδαφών και προϊόντων, οι κλοπές και η πειρατεία.²⁰⁸ Παρά το γεγονός ότι η Κυβέρνηση ανεχόταν σε ορισμένο βαθμό το πλιάτσικο, με στόχο την εξοικονόμηση πόρων για τη χρηματοδότηση εκστρατειών

203 Σίμος Μποζίκης, *Ελληνική Επανάσταση και Δημόσια Οικονομία. Η συγκρότηση του ελληνικού εθνικού κράτους 1821-1832*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα, 2020, σ. 47- 49.

204 Χ. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ 105.

205 Γεώργιος Δ. Κατσούλης, *Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης, Από τη Φιλική Εταιρεία μέχρι και του Α' Εξωτερικού Δανείου (1824)*, τόμος Πρώτος, εκδ. Δίφρος, Αθήνα, 1974, σ. 93.

206 Στο ίδιο, σ. 102-103.

207 Σ. Μποζίκης, *ό. π.*, σ. 84

208 Γ.Δ. Κατσούλης, *ό. π.*, σ. 116-119.

και την εκπόρθηση φρουρίων, τις περισσότερες φορές, το Δημόσιο Ταμείο έμενε άδειο και οι ανάγκες που παρουσιάζονταν γίνονταν όλο και πιο επιτακτικές. Η Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδάουρου προχώρησε τότε όχι σε ένα αλλά δύο εσωτερικά δάνεια,²⁰⁹ ενώ εξίσου νωρίς κατέστη σαφές ότι έπρεπε να συναφθεί ένα εξωτερικό δάνειο. Πολλές εξέχουσες προσωπικότητες της Επανάστασης ξεχύθηκαν σε όλες τις χώρες Ευρώπης, συνάπτοντας μεμονωμένα δάνεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η σύναψη δανείου δύο εκατομμυρίων γροσιών από τον Κεφαλά στην Μασσαλία.²¹⁰

Την επιτυχέστερη όμως συμφωνία την έκανε ο Μαυροκορδάτος. Ήδη από τα μέσα του 1823,²¹¹ ανάμεσα στις ραδιουργίες του για ανακήρυξη της Πελοποννήσου σε επικυρίαρχη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία «Ηγεμονία» με τη βοήθεια της Βρετανίας, ο πανούργος αυτός πολιτικός συζητούσε και για τη σύναψη δανείου. Ο Φαναριώτης ανέγνωσε από νωρίς ότι χωρίς τις Μεγάλες Δυνάμεις η Ελλάδα δεν θα γινόταν ποτέ ανεξάρτητο κράτος και κατά τη γνώμη του η Βρετανία ήταν ο κινητήριο μοχλός των ευρωπαϊκών ζητημάτων. Με την σύναψη λοιπόν του δανείου, όχι μόνο θα προσέφερε χρήματα στην Επανάσταση, αλλά θα εδραίωνε πολιτικά και διπλωματικά τη θέση του στον ελλαδικό χώρο.²¹² Η οικονομική αυτή σχέση δεν γινόταν να μην έχει τον χαρακτήρα του δούναι και λαβείν, όπως εκφράζει και γνωστή παροιμία. Παρ' ότι η Φιλελληνική Επιτροπή του Λονδίνου πήρε τα πρωτεία για τη σύναψη, η Βρετανική κυβέρνηση δεν αντιμετώπισε εχθρικά τις συμφωνίες με τους Έλληνες. Οι ευκαιρίες πρόσδεσης της Ελλάδας στη Μεγάλη Βρετανία θα αυξάνονταν και ο έλεγχος του σταυροδρομίου της Μεσογείου θα ήταν αποτελεσματικότερος και φυσικά κερδοφόρος. Εξάλλου, η ειρήνη μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους, το σχεδόν πλήρες μονοπώλιο στις αποικίες και το ισχυρό εμπόριο είχαν δημιουργήσει έναν κερδοσκοπικό πυρετό στις χρηματαγορές του Λονδίνου.²¹³ Η δανειοδότηση αποτελούσε μια εξαιρετική τακτική ελέγχου την οποία η θαλασσοκράτειρα είχε εφαρμόσει πριν την Ελλάδα σε άλλες επαναστατημένες χώρες όπως τη Νεάπολη, την Ισπανία το Περού και τη Βραζιλία, πράγμα που δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός.²¹⁴

209 Στο ίδιο, σ. 155-157.

210 Στο ίδιο, σ. 137.

211 Στο ίδιο, σ. 254.

212 Στο ίδιο, σ. 255.

213 Στο ίδιο, σ. 334-335.

214 Στο ίδιο, σ. 335.

Οι φιλέλληνες και η Επιτροπή, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πρωτοστάτησαν στην σύναψη του Δανείου. Ήταν μια επίπονη διαδικασία, καθώς οι φίλο-οθωμανικές παρατάξεις αλλά και η Λεβάντ Κόμπανου δεν συμφωνούσαν.²¹⁵ Επίσης, οι Έλληνες δεν ενέπνευσαν εμπιστοσύνη στις αγορές, οπότε χρειάστηκαν πολλές ραδιουργίες αλλά και διαφήμιση του ελληνικού σκοπού από τους Φιλέλληνες, τους πληρεξούσιους της Κυβέρνησης και την Επιτροπή για να συγκινηθούν, οι ενδιαφερόμενοι. Το 1823, ο Μπλάκιερ και ο Ανδρέας Λουριώτης, έφτασαν στην Ελλάδα για να εξετάσουν σοβαρά τη σύναψη του δανείου.²¹⁶ Η Κυβέρνηση λίγο αργότερα συμφώνησε με τον τραπεζικό οίκο Λόνγκμεν και Ο' Μπράιεν τη σύναψη δανείου ύψους 800.000 αγγλικών λιρών.²¹⁷ Τη διαχείριση του θα αναλάμβαναν ονομαστοί Φιλέλληνες, ανάμεσα τους και ο Λόρδος Μπάιρον, ο οποίος στο μεταξύ απεβίωσε. Τα χρήματα θα έφταναν στη Ζάκυνθο και από εκεί θα διοχετεύονταν για τις ανάγκες της Επανάστασης. Ωστόσο, η πληρωμή των πληρεξούσιων, οι παρακρατήσεις, οι νομισματικές συναλλαγές, οι φόροι, οι δόσεις και πολλές ακόμα «εκκαθαρίσεις» κατακρεούργησαν το ποσό του δανείου, με αποτέλεσμα να φτάσουν στην Ελλάδα 298. 726 λίρες.²¹⁸ Το δυστύχημα είναι ότι ένα μέρος των λιρών αυτών κατασπαταλήθηκε στους εμφυλίους, στα συμφέροντα και εξαφανίστηκαν στη δίνη της κακής διαχείρισης.²¹⁹

Η υπογραφή του δεύτερου Βρετανικού δανείου θα έφερνε ακόμα μεγαλύτερες συμφορές. Αφού η Ελλάδα δεν είχε καταφέρει να εμπνεύσει την εμπιστοσύνη που χρειάστηκε όσον αφορά το πρώτο δάνειο, τη διαχείριση του δεύτερου θα την είχαν οι τραπεζίτες του Λονδίνου, δηλαδή η εταιρεία Ricardo - Ellice- Hobhouse - Burdett. Από τις 2.000.000 λίρες, προς μίμηση του πρώτου δανείου στην Ελλάδα έφτασαν 232.558 λίρες,²²⁰ μια πανάκριβη φρεγάτα που συνοδεύτηκε από ένα τρομερό σκάνδαλο και ο Λόρδος Κόχραν, αξιωματικός του Βρετανικού ναυτικού, που θα λάμβανε μέρος στην Επανάσταση, στην υπηρεσία των Ελλήνων. Το δεύτερο δάνειο αποτέλεσε πηγή δυσφήμισης της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου, αιτία τρομερής αναστάτωσης μεταξύ της Ελλάδας, των Ηνωμένων Πολιτειών και της Βρετανίας.²²¹

215 Στο ίδιο, σ.336.

216 Στο ίδιο, σ. 318.

217 Στο ίδιο, σ. 338.

218 Στο ίδιο, σ. 344.

219 Σ. Μποζίκης, ό. π., σ. 480.

220 Γ.Δ. Κατσούλης,, ό. π., , σ. 128.

221 Στο ίδιο, σ. 217-219.

Συναποτέλεσε και τον βασικότερο λόγο εκτόνωσης του δεύτερου εμφυλίου, αφού στο αίτημα των Ζαΐμη και Λόντου για πληρωμή, η Κυβέρνηση Κουντουριώτη αρνήθηκε, με αποτέλεσμα την διάσπαση της κυβερνητικής συμμαχίας.²²² Τελικά, το δεύτερο δάνειο σπαταλήθηκε για την μερική αποπληρωμή του πρώτου, για τις πληρωμές των Φιλελλήνων και υποστηρικτών της Κυβέρνησης, αλλά και στη θέληση των τυχοδιωκτών που απέκτησαν πρόσβαση στη διαχείριση του.

Οι ειδικευμένοι όροι του πρώτου δανείου και οι αισχρότεροι ακόμα όροι του δεύτερου βύθισαν τη χώρα στα χρέη, χωρίς ακόμα να έχει την ανεξαρτησία της. Παράλληλα, δημιούργησε εντάσεις όχι μόνο μεταξύ των επαναστατών αλλά και με τους δανειστές και με τους διαχειριστές του δανείου. Το χειρότερο είναι βέβαια ότι τα χρήματα αρκούσαν για σημαντικές επιχειρήσεις, όπως η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων του Μιαούλη ή η τροφοδότηση της φρουράς του Μεσολογγίου. Βέβαια, τα αποτελέσματα είναι γνωστά. Αυτό όμως που δεν πρέπει να παραλείπεται είναι ότι οι Έλληνες, μέσω της Κυβέρνησης, είχαν πραγματοποιήσει επίσημη συναλλαγή με Ευρωπαϊκό κράτος και δη Μεγάλη Δύναμη. Σε επίπεδο εξωτερικής νομιμοποίησης, η αναγνώριση τους ως εμπόλεμων και η σύναψη των δανείων, αποτελούν για τους Έλληνες ένα σημαντικό βήμα στην πορεία τους για την ανεξαρτησία.²²³ Ωστόσο, συνετέλεσαν στο δυσχερή σχηματισμό του εθνικού χρέους, που θα βαρύνει το μετέπειτα ελληνικό κράτος.²²⁴ Η πρωτοβουλία της Βρετανίας σε αυτό το ζήτημα δεν είναι ούτε τυχαία, ούτε αδιάφορη. Το παράδειγμά της το ακολούθησε, φυσικά, η Γαλλία, η οποία προσέφερε στους Έλληνες την ευκαιρία για σύναψη δανείου ύψους 3.850.000 φράγκων, έναντι των 10.000.000 που θα χρεωνόταν η Ελληνική Κυβέρνηση.²²⁵ Αργότερα, ακολούθησαν προτάσεις από τις ΗΠΑ ακόμα και την Κύπρο, ενώ οι Δυνάμεις της Κεντρικής Ευρώπης προσέφεραν εισφορές. Κανένα όμως δεν συνάφθηκε. Η Μεγάλη Βρετανία, είχε προλάβει και είχε δεσμεύσει την Ελληνική Κυβέρνηση, για μη σύναψη δανείου με καμία άλλη Δύναμη. Οι οικονομικοί και διπλωματικοί ελιγμοί της Μεγάλης Βρετανίας, παρά τις έντονες προσπάθειες της Γαλλίας, θα έθεταν την Ελλάδα υπό τον άμεσο έλεγχο της, με αποτέλεσμα την περίφημη Πράξη, που αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

222 Γεώργιος Δ. Κατσούλης, *Οικονομική Ιστορία της Επανάστασης, Από τον Β' Εξωτερικού Δανείου (1825) μέχρι και τον κυβερνήτη Καποδίστρια (1830)*, τόμος Δεύτερος, εκδ. Δίφρος, σ. 13.

223 Χ. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ. 215.

224 Σ. Μποζίκης, *ό. π.*, σ. 443.

225 Γ. Κατσούλης, *ό. π.*, τ.2, σ. 117-118.

9. Ο «θορυβώδης» δρόμος προς την ανεξαρτησία και οι Δυνάμεις

Παρά το θετικό ξεκίνημα που ανέδειξαν οι επαναστάτες, στην πορεία έφτασαν πολλές φορές το χείλος της καταστροφής. Ειδικά μετά την άφιξη του Ιμπραήμ Πασά στην Πελοπόννησο, η κατάσταση γινόταν όλο και πιο δυσχερής. Και όσο πιο δύσκολο γινόταν για τους εμπόλεμους να ανταποκριθούν στις αμυντικές πλέον ανάγκες της Επανάστασης, τόσο πιο έντονη γινόταν η διπλωματική ανάμειξη των Μεγάλων Δυνάμεων. Ειδικά μετά το 1825, η κατάσταση είχε περάσει σχεδόν αποκλειστικά στη θέληση των Μεγάλων Δυνάμεων, ενώ ένα-ένα σημαντικά φρούρια του ελληνισμού υπέκυπταν στην αιγυπτιακή επίθεση.

Παρά την άρνησή του στην πρόταση των επιφανών επαναστατών, για την υπαγωγή τους υπό την αιγίδα του Βρετανικού Κράτους, ο Κάνινγκ δεν εγκατέλειψε σε καμία περίπτωση τους επαναστατημένους Έλληνες. Απλά προτίμησε να θυσιάσει βραχύχρονα οφέλη σε μια πιο μακροπρόθεσμη πολιτική.²²⁶ Η αποδοχή εξάλλου της Πράξης Υποταγής (Ιούνιος 1825), θα έφερνε ισχυρή αντιπαράθεση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις άλλες Δυνάμεις, ιδιαίτερα μετά τις έντονες αντιδράσεις της Γαλλίας. Έτσι, ο Κάνινγκ, κινούμενος πιο προσεκτικά, απέστειλε τον Στράτφορντ Κάνινγκ στους Έλληνες, για να τους βολιδοσκοπήσει και να τον ενημερώσει μέχρι που ήταν διατεθειμένοι να υποχωρήσουν στο θέμα της ανεξαρτησίας.²²⁷ Οι πληρεξούσιοι της ελληνικής κυβέρνησης ενημέρωσαν τον Στράτφορντ Κάνινγκ ότι ήταν έτοιμοι να αποδεχθούν την ειρηνική επίλυση του Αγώνα με την Τουρκία, υπό την αποκλειστική μεσολάβηση της Μεγάλης Βρετανίας.²²⁸ Παράλληλα, ο Άγγλος Υπουργός Εξωτερικών έκανε ένα διπλωματικό «άνοιγμα» προς τη Ρωσία, στέλνοντας τον Στράτφορντ Κάνινγκ στην Πετρούπολη. Αυτός ο διπλωμάτης, είχε οδηγίες να υπογραμμίσει την ουδετερότητα της Μεγάλης Βρετανίας και την επιθυμία της για ειρήνη, όσον αφορά την Ανατολή, αλλά και το

226 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό.π.*, σ. 73.

227 Στο *ίδιο*, σ.73.

228 Αρχείο Foreign Office, *ό. π.*, σ. 14.

Σουέζ και να προσφέρει στη Ρωσία μια συνεργασία για μεσολάβηση στο ελληνικό ζήτημα.²²⁹ Παρότι δέχθηκε αυτή την πρόταση, ο τσάρος Αλέξανδρος, την 1η Δεκεμβρίου του 1825 απεβίωσε, αφήνοντας κενή τη θέση του και μεγάλη ανησυχία ως προς τις διαθέσεις του διαδόχου του.

Ο τσάρος Νικόλαος ήταν μια ισχυρή προσωπικότητα, τουλάχιστον σε σχέση με τον προκάτοχό του. Στις 17 Μαρτίου 1826, έστειλε ένα απαιτητικό τελεσίγραφο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, σχετικά με τις Παρίστριες ηγεμονίες και τη Σερβία, ωστόσο δεν ανέφερε πουθενά τον ελλαδικό χώρο. Ακολούθησε η αποστολή του στρατάρχη Γουέλινγκτον στην Πετρούπολη από τον Κάνινγκ, για μια πρώτη εκτίμηση των διαθέσεων του νέου τσάρου. Τελικά, ο βετεράνος των Ναπολεόντειων πολέμων και ο τσάρος υπέγραψαν ένα μυστικό πρωτόκολλο ειρήνευσης της Εγγύς Ανατολής, στις 4 Απριλίου 1826.²³⁰ Το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης προέβλεπε για πρώτη φορά την ίδρυση ελληνικού κράτους, φόρου υποτελούς στο Σουλτάνο, ικανού να εκλέγει τους κυβερνήτες του. Η Πύλη βέβαια, θα μπορούσε να ασκεί επιρροή σε αυτό. Παράλληλα, οι Έλληνες θα μπορούσαν να απολαμβάνουν σχετικές ελευθερίες όσον αφορά το εμπόριο και τη θρησκεία, ενώ μπορούσαν να αγοράζουν οθωμανική περιουσία σε ελληνικό έδαφος.²³¹ Το σημαντικό του Πρωτοκόλλου ήταν η ρήτρα συλλογικής, ένοπλης επέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων, σε περίπτωση άρνησης, μιας και η όλη διαδικασία θα γινόταν με τη διαιτησία τους.²³²

Το τελεσίγραφο της Ρωσίας έγινε δεκτό από την Πύλη. Οι δύο χώρες θα επαναλάβουν τις διπλωματικές τους σχέσεις με την συνθήκη του Άκερμαν. Εντωμεταξύ, το Μεσολόγγι έπεσε στις 10 Απριλίου 1826. Η ηρωική φρουρά του δεν άντεξε την πολύμηνη πολιορκία των τούρκο-αιγυπτιακών δυνάμεων και πραγματοποίησε έξοδο, η οποία όμως προδόθηκε με αποτέλεσμα την σφαγή του μεγαλύτερου μέρους της. Η τραγωδία όμως του Μεσολογγίου έδωσε την αποφασιστική ώθηση του φιλελληνικού κύματος και της κοινής γνώμης. Η δύναμη της τελευταίας ήταν τέτοια, που στην κοινοποίηση του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης τον Οκτώβριο του 1826, η Γαλλία δέχθηκε ευθύς αμέσως υπό την

229 Αρχείο Foreign Office, *Instructions given to Mr. Stratford Canning on proceeding to St. Petersburg upon a special mission in December 1824*, FO 800/230, σ. 15-17.

230 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 75.

231 Αρχείο Foreign Office, *Abstract of proceedings in the Greek Question during the mission of the Duke Wellington to Saint Petersburg in 1826*, FO 800/231 σ. 6.

232 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 75.

πίεση της. Φυσικά, η Γαλλική κυβέρνηση δεν ήθελε να αφήσει καμία πρωτοβουλία μόνο στην Βρετανία, αλλά από την άλλη ήταν δύσκολο να επέμβει δυναμικά στις εξελίξεις. Ο καιροσκοπικός της χαρακτήρας,²³³ η ανάγκη αναβίωσης του Γαλλικού επεκτατισμού αλλά και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη Μεσόγειο και την Αίγυπτο, είχαν δεσμεύσει την πολιτική της Γαλλίας. Από τη μια πλευρά, η παροχή στρατιωτικού και εκπαιδευτικού προσωπικού στον Αιγύπτιο Ιμπραήμ και Μεχμέτ Πασά, με στόχο τη σύσφιξη των σχέσεων με την πλούσια περιοχή του Νείλου και από την άλλη πλευρά η πίεση της κοινής γνώμης και ο βρετανικός ανταγωνισμός στο ελληνικό ζήτημα, δεν επέτρεψαν στην Γαλλία μια καθοριστική γραμμή όσον αφορά την Επανάσταση. Έτσι, η Γαλλική κυβέρνηση περιορίστηκε στο να μην αφήνει απόλυτη ελευθερία κινήσεων στην Βρετανία και τη Ρωσία.²³⁴ Γι' αυτό και ήταν η πρώτη και μοναδική χώρα που υποστήριξε τις επιταγές του Αγγλορωσικού Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης και την μετατροπή του μάλιστα, σε συνθήκη.²³⁵ Η μυστική ρήτρα συλλογικής παρέμβασης σε περίπτωση άρνησης των όρων από την Πύλη, που προστέθηκε στο Πρωτόκολλο της Πετρούπολης και συνέθετε την Συνθήκη του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827)²³⁶ αρκούσε, τουλάχιστον για την ώρα, για την Γαλλία.

Όταν ο Κάνινγκ, τον Απρίλιο του 1826, έγινε πρωθυπουργός,²³⁷ το ελληνικό ζήτημα αποτελούσε από τα φλέγοντα ζητήματα της πολιτικής του. Η ενασχόληση με τέτοιους είδους υποθέσεις και το άγχος της πολιτικής, επιβάρυναν πολύ την υγεία του. Πέθανε τον Αύγουστο του επόμενου χρόνου, έναν μήνα μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου. Στο μεταξύ η Πύλη είχε αρνηθεί κάθε όρο της τελευταίας, υποστηρίζοντας ότι καμία Δύναμη δεν είχε τη δικαιοδοσία να της επιβάλλει κάποια λύση, όσον αφορά το ελληνικό ζήτημα. Οι Έλληνες δέχθηκαν με ενθουσιασμό την απόφαση του Λονδίνου.²³⁸ Το μόνο που έμενε ήταν η πρακτική εφαρμογή της και η απομάκρυνση του αιγυπτιακού στόλου. Ο θάνατος του Κάνινγκ, η έλλειψη πρωτοβουλίας από την κυβέρνηση Γκόντεριτς αλλά και οι ασαφείς οδηγίες των

233 X. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ. 225.

234 X. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ. 225.

235 Αρχείο Foreign Office, *Abstract of proceedings in the Greek Question, from the signature of the Protocol of April 4th 1826, to the conclusion of Treaty between England, Russia and France, July 6th 1827*, FO 800/231.

236 Αρχείο Foreign Office, *Treaty between His Majesty, His Most Christian Majesty and the Emperor of Russia, for the Pacification of Greece. – Signed at London July 6th, 1827 (With the Secret Article)* σ. 96.

237 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 77.

238 Στο ίδιο, σ. 78.

Υπουργείων Εξωτερικών, οδήγησαν στην περίφημη μάχη του Ναβαρίνου, στις 20 Οκτωβρίου 1827.

Όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Παπασωτηρίου, η ναυμαχία του Ναβαρίνου αποτέλεσε την «*πρώτη περίπτωση ένοπλης παρέμβασης της διεθνούς κοινότητας για τον τερματισμό ενός περιφερειακού πολέμου, με σκοπό την επίτευξη μιας συμβιβαστικής λύσης*».²³⁹ Παρότι πρόκειται για ένα συνδυασμό γεγονότων, που δεν ήταν σχεδιασμένα από τις κυβερνήσεις, η ναυμαχία του Ναβαρίνου έχει μείνει στην ιστορία ως η ναυμαχία που οδήγησε στην επίτευξη της ανεξαρτησίας. Η αποκοπή του στόλου του Ιμπραήμ από την Αίγυπτο, ο ειρηνικός αποκλεισμός που εξελίχθηκε σε επίδειξη δύναμης και η τελική καταστροφή του αιγυπτιακού στόλου, ήταν στην πραγματικότητα αποτέλεσμα της καθυστερημένης λήψης οδηγιών και ένα λάθος ερμηνείας τους.²⁴⁰ Οι τρεις υπεύθυνοι ναύαρχοι, ο Κόδριγκτον, ο Ντε Ρινί και ο Χέυδεν, δεν έλαβαν αμέσως, τις όποιες οδηγίες τους είχαν αποστείλει τα Υπουργεία τους και όσες έφτασαν ήταν αρκετά ασαφείς.²⁴¹ Μόλις στις 15 Οκτώβρη, σε ειδικό παράρτημα, παρουσιάζεται ότι είχε σημειωθεί σύγχυση από τον Ντε Ρινί, ως προς την εφαρμογή των μυστικών όρων της συνθήκης. Όσον αφορά τουλάχιστον τον βρετανικό στόλο, θα έπρεπε να παρεμποδίσει κάθε μορφή στόλου που οδεύει προς πολεμική βοήθεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς όμως την χρήση καταναγκαστικών μέτρων, εκτός κι αν ήταν τελείως απαραίτητο, δηλαδή, να έχει δοθεί προειδοποίηση και να έχει αγνοηθεί.²⁴² Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι δεν υπήρχαν τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας και έτσι η αποστολή ενός μηνύματος μπορεί να διαρκούσε ολόκληρες εβδομάδες,²⁴³ ανάλογα τη διεθνή συγκυρία. Έτσι, η ανάληψη δράσης έγκειτο στην προσωπική εκτίμηση των ναυάρχων, οι οποίοι επηρεασμένοι από το ευνοϊκό κλίμα προς την Ελλάδα αλλά και από το κίνημα του Φιλελληνισμού, προχώρησαν στις πράξεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, μετά από ένα τυχαίο γεγονός που οδήγησε σε ανάφλεξη.

«Ατυχές συμβάν»,²⁴⁴ χαρακτηρίστηκε η περίπτωση του Ναβαρίνου, από τις κυβερνήσεις Μαρτινιάκ και Γουέλινγκτον, έγκλημα από τις υπόλοιπες. Μόνο ο

239 Χ. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ 242-243.

240 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 79.

241 Χ. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ. 260.

242 Αρχείο Foreign Office, *Annex A. to the protocol of October 15th, 1827*. FO 800/231, σ. 121.

243 Χ. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ 243.

244 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 79.

τσάρος φάνηκε να ικανοποιείται από τις εξελίξεις και δικαιολογημένα. Η κήρυξη Ιερού Πολέμου από τον Σουλτάνο σε άμεση αντίδραση στα γεγονότα του Ναβαρίνου, έδωσε την ευκαιρία στη Ρωσία, με βάση το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης και την ανοχή της Βρετανίας, να κηρύξει τον πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις 26 Απριλίου 1828.²⁴⁵ Πριν από τις διαδοχικές κηρύξεις πολέμου, είχε προηγηθεί η αποχώρηση των πληρεξούσιων των Μεγάλων Δυνάμεων από την Κωνσταντινούπολη και η συγκέντρωσή τους στο Λονδίνο.

Όσο λοιπόν η Ρωσία οργανωνόταν για την προέλαση σε Οθωμανικά εδάφη, οι πρεσβευτές της συνεδρίαζαν μαζί με τους Γάλλους και Βρετανούς πληρεξούσιους στο Λονδίνο. Το διασυμμαχικό αυτό Συμβούλιο, το οποίο εργαζόταν για τη λήψη μέτρων για εφαρμογή των όρων της Συνθήκης του Λονδίνου (06/06/1827),²⁴⁶ μεταφέρθηκε αργότερα στην Κέρκυρα για να εγκατασταθεί τέλος στον Πόρο, τον Σεπτέμβριο του 1828.²⁴⁷ Η Γαλλία τότε πρότεινε την αποστολή Γαλλικών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο, για την εξασφάλιση της αποχώρησης των Αιγυπτιακών στρατευμάτων από τον ελληνικό χώρο.

Μεγαλύτερη επιτυχία είχαν τα σχέδια της Ρωσίας. Η άρνηση της Πύλης να επικυρώσει το Πρωτοκόλλο του Λονδίνου, που εγκαθίδρυε ελληνικό κράτος φόρου υποτελής στο Σουλτάνο, οδήγησε τα ρωσικά στρατεύματα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, το καλοκαίρι του 1829. Η κατάληξη αυτή δεν ήταν επιθυμητή από καμία Δύναμη, αλλά ούτε και από την Πύλη, η οποία τελικά αποδέχθηκε τους όρους και επικύρωσε την Συνθήκη της Αδριανούπολης, στις 14 Σεπτεμβρίου 1829.²⁴⁸ Αυτό δεν ίσχυε όμως για τις Μεγάλες Δυνάμεις και ιδιαίτερα την Μεγάλη Βρετανία. Η αποδοχή άνευ όρων των ρωσικών αιτημάτων και η επίλυση του ελληνικού ζητήματος, με την ίδρυση υποτελούς στο Σουλτάνο κράτους, δεν αρκούσε για τον περιορισμό της Ρωσίας. Για πρώτη φορά ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών Άμπερντιν, προτείνει την ανεξαρτησία της Ελλάδας.²⁴⁹

245 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 82.

246 Υπηρεσία Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1827/2.

247 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 83.

248 Υπηρεσία Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1819/ΑΑΚ(Ε), σ. 29-30.

249 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 86.

Για πρώτη φορά, έπειτα από σχεδόν δέκα χρόνια Αγώνα, προτάθηκε σοβαρά, η ανεξαρτησία της Ελλάδας. Σε μια στιγμή απελπισίας την είχε προτείνει και ο Μέττερνιχ το 1825,²⁵⁰ ωστόσο σε αυτή την περίπτωση η ανεξαρτησία έγινε δεκτή από όλες τις Δυνάμεις. Η Βρετανία θεώρησε ότι αφού η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν μπορούσε πια να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ως αντίβαρο της Ρωσίας, ένα ανεξάρτητο ελληνικό κράτος θα απάλυνε κάπως την κατάσταση, ειδικά μετά την κήρυξη του Ρωσοτουρκικού πολέμου. Η Ρωσία δεν αντέδρασε στο άκουσμα της ανεξαρτησίας της Ελλάδας. Ενδιαφέρουσα ήταν η στάση της Γαλλίας, η οποία έσπευσε να αποδεχθεί τη λύση της ανεξαρτησίας, στη Διάσκεψη του Λονδίνου το Νοέμβριο του 1829. Το «Μεγάλο Σχέδιο» που θα έθετε σε εφαρμογή οι Υπουργός Εξωτερικών και ο Πρωθυπουργός της Γαλλίας Πολινιάκ,²⁵¹ θα εξασφάλιζε εδάφη στη Ρωσία και στη Γαλλία, εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Κάτω Χωρών.²⁵²

Ο επίλογος της Ελληνικής Επανάστασης δεν θα μπορούσε να μην είναι θορυβώδης όσο η αρχή της. Τα σύνορα του νέου κράτους και ο Ηγεμόνας που θα κατέφθανε για την κυβέρνηση του μικρού ελληνικού βασιλείου, αποτέλεσαν σημείο τριβής μεταξύ των Δυνάμεων, καθώς η ύπαρξη του προτεκτοράτου των Ιονίων Νήσων, η ανάγκη της μη προέλευσης του Ηγεμόνα από χώρα- Μεγάλη Δύναμη και φυσικά τα συμφέροντα της κάθε Δύναμης, έμπλεκαν τις διαπραγματεύσεις τόσο μεταξύ τους, όσο και με τον νέο κυβερνήτη της Ελλάδας, Ιωάννη Καποδίστρια. Η δεύτερη αλλαγή στάσης της βρετανικής κυβέρνησης προς την Ελλάδα, εκ μέρους του Πάλμερστον,²⁵³ ερμηνεύτηκε από το φόβο προσέγγισης της Ελλάδας με τη Ρωσία, καθώς ο εδαφικός κατακερματισμός του Βασιλείου είχε προκαλέσει έντονη δυσαρέσκεια στον Ελληνικό λαό και στους πολιτικούς κύκλους. Τελικά, τα νέα σύνορα του Ελληνικού κράτους θα περιορίζονταν στη γραμμή Αμβρακικού - Παγασητικού. Ο νέος του Ηγεμόνας θα ήταν ο Όθωνας, ο γιος του Βαυαρού βασιλιά.

Μετά από έναν σκληρό αγώνα, η Ελλάδα αποτελούσε πλέον ανεξάρτητο κράτος. Αδιαμφισβήτητα, πρόκειται για διττό έργο, τόσο των Ελλήνων, όσο και των

250 Επρόκειτο για μια προσπάθεια τορπιλισμού των ρωσικών πρωτοβουλιών από τη Βιέννη. Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 72.

251 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 86.

252 F.R. Bridge - R. Bullen, *Οι Μεγάλες Δυνάμεις και το ευρωπαϊκό κρατικό σύστημα, 1815- 1914*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1991, σ. 85.

253 Θ. Χριστοδουλίδης, *ό. π.*, σ. 90.

Μεγάλων Δυνάμεων. Ωστόσο, πίσω από την εκπλήρωση του ελληνικού ονείρου, δεν κρύβεται μόνο μια φιλελληνική κοινή γνώμη και ευγενείς κυβερνήσεις. Ποιος συσχετισμός υπάρχει μεταξύ του αποικιοκρατικού ανταγωνισμού της Βρετανίας και της Γαλλίας με το ελληνικό ζήτημα; Πώς αυτό οδήγησε στην ανεξαρτησία; Ποια είναι τα διπλωματικά μοτίβα που ακολούθησαν οι δύο χώρες; Υπάρχει τίμημα;

10. «Αναγνώριση-Οικονομία-Μεσολάβηση» εναντίον «Στρατού- Μοναρχίας»

Όταν ένα κράτος έχει σταθερή εξωτερική πολιτική όπως και παγιωμένες αξίες που την καθορίζουν, συνήθως ακολουθεί και μια διπλωματική σταδιοδρομία που την ξεχωρίζει από τις άλλες. Ειδικά όταν πρόκειται για Μεγάλες Δυνάμεις, που η κάθε μία εξυπηρετεί τον δικό της σκοπό, η διπλωματία αποτελεί μια ένδειξη τόσο της εξωτερικής, όσο και της εσωτερικής της πολιτικής. Ο προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής της Γαλλίας και της Βρετανίας εξετάστηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο. Αφού αναλύθηκε στο σύνολο της και η Ελληνική Επανάσταση, σειρά πλέον έχει η διερεύνηση των διπλωματικών μοτίβων που ακολούθησαν οι δύο Μεγάλες Δυνάμεις.

Ξεκινώντας, πρέπει να αναφερθεί ότι και οι δύο χώρες ακολούθησαν ρεαλιστική πολιτική με έμμεσες κυρίως διπλωματικές επεμβάσεις, ειδικά στην περίπτωση της Βρετανίας. Και οι δύο πραγματοποίησαν ξεχωριστές διπλωματικές και μη πρακτικές για την επιβολή επιρροής στα επαναστατημένα κράτη και ειδικά στην Ελλάδα, λόγω της γεωπολιτικής της κατάστασης και λόγω της σχέσης της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Σαφώς τα μοτίβα, όπως ακριβώς προσδίδει ο ορισμός της λέξης, είναι επαναλαμβανόμενα. Γι' αυτό και για να αναδειχθούν στην ελληνική περίπτωση, θα πρέπει να συγκριθούν με άλλες παρόμοιες εξεγέρσεις. Οι επαναστάσεις του 1820 αποτελούν τα πιο επιφανή παραδείγματα για την υποστήριξη του παραπάνω ισχυρισμού. Ταυτόχρονα λοιπόν θα εξεταστούν και τα Συνέδρια της Βιέννης, της Αιξ Λα Σαπέλ, του Τροπάου, του Λάυμπαχ και της Βερόνας, έτσι ώστε να γίνει κατανοητή η δυναμική της αγγλικής και γαλλικής διπλωματίας και των διεθνών σχέσεων της εποχής.

Οι Ναπολεόντειοι πόλεμοι και η επιστροφή του Ναπολέοντα στο Βατερλό, είχαν δημιουργήσει στις Μεγάλες Δυνάμεις το πρόβλημα της Γαλλίας. Τι θα γινόταν η πρώην υπερδύναμη, της οποίας ένα μεγάλο μέρος του λαού αντιμετώπισε την επιστροφή του Ναπολέοντα με προσμονή και χαρά, ενώ ένα άλλο μέρος επιθυμούσε την απομάκρυνση της μοναρχίας; Το κενό ισχύος που θα άφηνε η Γαλλία, ενδεχομένως να το γέμιζε μια άλλη δύναμη, η Ρωσία. Στα μάτια της Βρετανίας, η

επαναφορά του παλιού της εχθρού έμοιαζε πιο χρήσιμη από την πλήρη ισοπέδωση του. Έτσι η Γαλλία επανήλθε στο τραπέζι των Μεγάλων Δυνάμεων με το πολιτικό καθεστώς της συνταγματικής μοναρχίας, στα πρότυπα της Αγγλίας, μόλις το 1818.²⁵⁴ Ήδη πρότινος, στο Συνέδριο της Βιέννης, είχαν δημιουργηθεί η Ιερή και η Τετραπλή Συμμαχία. Το κονσέρτο της Ευρώπης είχε ξεκινήσει τις εργασίες του.

Παρότι υπήρχαν φωνές της λογικής στη Γαλλία, όπως ο Βιλλέλ,²⁵⁵ σχεδόν η πλειοψηφία του γαλλικού πληθυσμού και κοινοβουλίου, θεωρούσε τον εδαφικό διακανονισμό της Βιέννης και τον περιορισμό της Γαλλίας πολύ πριν το Ρήνο, ντροπιαστική. Μια πρόωμη γαλλική θεώρηση ενός «coup de poignard de dos», ερέθισε την εξωτερική πολιτική της χώρας, η οποία αναζητούσε νέους τρόπους παρέμβασης και περισσότερες δυνατότητες, με στόχο την προσπέλαση, σταδιακά του Ρήνου. Όπως όμως προαναφέρθηκε, η Γαλλία ακολούθησε αν και ρεβανσιστική, ρεαλιστική σίγουρα πολιτική. Γνώριζε ότι η αμφισβήτηση των όρων της Βιέννης μόνη της, θα οδηγούσε σε σύγκρουση με τις άλλες δυνάμεις. Στο βωμό της ρωσικής αλλά και της αιγυπτιακής φιλίας που της φάνηκε χρήσιμη, η Γαλλία δεν θα δίσταζε να θυσιάσει, πάλι, την παραδοσιακή συμμαχία της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Θα ανταποκρινόταν με ενθουσιασμό στις ρωσικές προσεγγίσεις, οι οποίες την ήθελαν ως αντίβαρο στη Μεγάλη Βρετανία.²⁵⁶ Αργότερα όμως με την έκρηξη των επαναστάσεων, ο αυταρχικός τσάρος θα αλλάξει στάση προς τη Γαλλία, θεωρώντας την ως την πηγή των φιλελεύθερων επαναστάσεων.²⁵⁷

Στο μεταξύ, στη Λατινική Αμερική έχει ξεσπάσει επανάσταση. Οι αποικίες της Ισπανίας διεκδικούν την ανεξαρτησία τους. Η υπόλοιπη Αμερική τις υποστηρίζει. Η Ισπανία και οι υπόλοιπες δυνάμεις θέλουν να επέμβουν για να επαναφέρουν την τάξη. Η Γαλλία επιδιώκει την ίδρυση μοναρχιών της Δυναστείας των Βουρβόνων, για έλεγχο της καταστάσεως.²⁵⁸ Δεν διστάζει να εκφράσει την διάθεση της να επέμβει στρατιωτικά. Η Μεγάλη Βρετανία ακολούθησε διαφορετική και πιο γρήγορη πολιτική. Προσπάθησε να εξασφαλίσει την απομάκρυνση της Γαλλίας, λαμβάνοντας υπό την προστασία της τις επαναστατημένες χώρες.²⁵⁹ Καθώς όμως η Αμερική δεν

254 Χριστόφορος Χριστοδουλίδης, *ό.π.*, σ. 44.

255 Στο ίδιο, σ. 27.

256 F.R. Bridge- R. Bullen, *ό.π.*, σ. 66-67.

257 Στο ίδιο, σ. 72-74.

258 Χριστόφορος Χριστοδουλίδης, *ό.π.*, σ. 54.

259 Στο ίδιο, σ. 55.

δεχόταν τις Βρετανικές προτάσεις και ζητούσε την άμεση αναγνώριση της ανεξαρτησίας, ο Κάνινγκ προειδοποίησε ότι σε όποια ένοπλη επέμβαση, θα ικανοποιούσε τις αμερικανικές απαιτήσεις. Παράλληλα, το Λονδίνο προχωρούσε σε χορήγηση δανείων στο Μεξικό και τη Βραζιλία. Αργότερα, ακολούθησε η σύναψη εμπορικών σχέσεων μεταξύ της Βρετανίας και των νέων χωρών. Με την αναγνώριση αυτή, ο Κάνινγκ απομάκρυνε την Αγγλία όλο και περισσότερο από την Ιερή Συμμαχία.²⁶⁰ Το Δόγμα Μονρόε βέβαια, τερμάτισε την όποια ευρωπαϊκή παρέμβαση στα αμερικάνικα ζητήματα, τερματίζοντας έτσι και την αποικιοκρατία στις χώρες της Λατινικής Αμερικής.²⁶¹

Παράλληλα όμως με την Αμερική, κι άλλες επαναστάσεις είχαν εκραγεί στην Ευρώπη. Η Νάπολη, η Ισπανία και η Ελλάδα, διεκδικούσαν η κάθε μια για τους δικούς της λόγους την ανεξαρτησία της. Οι αυβουργικές κτήσεις της Αυστρίας στην Ιταλία, την οδήγησαν να λάβει δραστικά μέτρα για την καταστολή της Επανάστασης. Στο Τροπάου θα ζητήσει την συνδρομή των άλλων Δυνάμεων στην απόφαση, οπου θα συναντήσει πάλι την έντονη άρνηση της Βρετανίας. Στο Λάυμπαχ (01/1821) όμως η απόφαση θα επικυρωθεί και ο αυστριακός στρατός θα βαδίσει κατά της Νάπολης. Το ζήτημα της Ισπανίας, θα είναι ακόμη πιο δύσκολο για τη βρετανική διπλωματία. Παρά τις εντολές του μετριοπαθούς Βιλλέλ, ο φανατικός βασιλόφρων Μονμορανσύ θα ζητήσει στο Συνέδριο της Βερόνας (08/10/1822) την εξουσιοδότηση για ένοπλη επέμβαση της Γαλλίας, με στόχο την καταστολή της επανάστασης στην Ισπανία.²⁶² Παρά τις προσπάθειες της Βρετανίας και την αντικατάσταση του Μονμορανσύ από τον υπάκουο Σατομπριάν,²⁶³ η Γαλλία θα επιτύχει την αποστολή γαλλικού στρατού στην Ισπανία.

Η Βρετανία ήταν φανατικά αντίθετη σε ένοπλες παρεμβάσεις,. Πέρα από το γεγονός ότι δεν συνδεόταν με τον φιλελεύθερο χαρακτήρα σημαντικής μερίδας των πολιτικών της, τα συμφέροντα των οικονομικών κύκλων του Λονδίνου δεν ταυτίζονταν σχεδόν ποτέ με τέτοιου είδους πρακτικές. Εξάλλου, δεν ήταν ηπειρωτική δύναμη και δεν είχε τη δυνατότητα να επιδοθεί στην αποστολή στρατού. Βέβαια, στην περίπτωση της Γαλλίας τα πράγματα άλλαζαν. Ήδη το 1815, είχε προωθήσει

260 Ch. Seignobos *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, 1814- 1896, Librairie Armand Colin, Paris, 1914, σ. 29.

261 Χριστόφορος Χριστοδουλίδης, *ό.π.*, σ. 58.

262 Στο ίδιο, σ. 50.

263 Στο ίδιο, σ. 51.

την ανανέωση της Συνθήκης του Σωμών,²⁶⁴ που υπογράφηκε μετά τη μάχη του Παρισιού και επέβαλλε την σύγκληση συμμαχικού συνασπισμού των Μεγάλων Δυνάμεων, σε περίπτωση αναβίωσης του γαλλικού επεκτατισμού. Σκοπός της Βρετανίας ήταν να εξασφαλίσει την παρέμβαση εναντίον της Γαλλίας, αλλά και να οδηγήσει τις Γαλλορωσικές σχέσεις σε ψυχρότητα. Αυτή της η κίνηση τελικά οδήγησε, άθελα της, στην πολιτική παρέμβασης στη Νάπολη και την Ισπανία. Στην προέλαση του Γαλλικού στρατού ο Κάνινγκ ακολούθησε την ύστατη λύση, την αποστολή δύναμης στη γείτονα Πορτογαλία. Ωστόσο, ο στρατός των Βουρβόνων πέρασε τα Πυρηναία και κατέστειλε την Επανάσταση, εγκαθιδρύοντας μοναρχία-δορυφόρο. Τελικά, η μόνη πρακτική που είχε η Βρετανία και ακολούθησε ευλαβικά ο Κάνινγκ, ήταν η μη παρουσίαση στα Συνέδρια που θα αποφάσιζαν τέτοιες πολιτικές ή πολιτικές που δεν εξυπηρετούσαν την θέληση της. Ήταν μια πρακτική που θα την ακολουθούσε συχνά ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών, υπονομεύοντας τον συλλογικό χαρακτήρα λήψης αποφάσεων που είχε θεσπιστεί στο Συνέδριο της Βιέννης. Κατάφερε έτσι μέσω διπλωματικών ελιγμών να μετατρέψει την προσωρινή αποτυχία σε επιτυχία, έτσι ώστε το ελληνικό ζήτημα να παραμείνει ανοιχτό στην ατζέντα του, μέχρι και το θάνατο του.

Η ελληνική Επανάσταση ξεκινάει. Η αντίδραση των Μεγάλων Δυνάμεων είναι γνωστή από το προηγούμενο κεφάλαιο. Σύντομα η αγγλική πολιτική θα αλλάξει. Ο Κάνινγκ, θα προβεί σε *αναγνώριση* των εμπόλεμων Ελλήνων και θα αποδεχθεί τον αποκλεισμό τους στα τουρκικά λιμάνια, κάτι που είχε ήδη πράξει και στη Λατινική Αμερική. Για την πράξη αυτή, ο στρατάρχης Γουέλινγκτον θα έχει προειδοποιήσει τις υπόλοιπες Δυνάμεις στο Συνέδριο της Βερόνας.²⁶⁵ Σταδιακά, αλλάζουν και οι υπόλοιπες Δυνάμεις τον τρόπο δράσης τους, όσο προχωράει η Επανάσταση. Η Βρετανία, ωστόσο, θα προβεί στη χορήγηση όχι ενός αλλά δύο δανείων στην ελληνική κυβέρνηση.²⁶⁶ Μπορεί βέβαια να μην αποδεχθεί την αίτηση των Ελλήνων, για την υπαγωγή της χώρας υπό την προστασία της Μεγάλης Βρετανίας, παρ' ότι αυτό επεδίωξε στην περίπτωση της Λατινικής Αμερικής. Στην διαμαρτυρία των Ελλήνων για την εφαρμογή του ρωσικού σχεδίου, απάντησε ακολουθώντας την πρακτική μη παρουσίας στη Διάσκεψη της Πετρούπολης,

264 E. Bourgeois, *Manuel Historique de politique étrangère, les révolutions (1789-1830)*, volume 2, εκδ. Librairie Classique Eugene Belin, Paris, 1946, σ. 616-617.

265 X. Παπασωτηρίου, *ό. π.*, σ. 136.

266 Στο *ίδιο*, σ. 186.

τορπιλίζοντάς την αρνούμενος να αποστείλει ακόλουθο στα Συνέδρια. Φυσικά, η άσκηση επιρροής με την αποστολή πρακτόρων και με τη δράση των φιλελλήνων ακολουθήθηκε έντονα από το Βρετανικό κράτος, όσο και η υπονόμηση των υπόλοιπων αποπειρών, ειδικά της Γαλλίας και της Ρωσίας.²⁶⁷ Γι' αυτό και η Βρετανία επανειλημμένα προσπαθούσε να αναλάβει τη διαμεσολάβηση τόσο ανάμεσα στους Έλληνες και στην Πύλη, όσο και ανάμεσα στη Ρωσία και το Σουλτάνο.²⁶⁸ Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε ως balancer, να ρυθμίζει τις καταστάσεις προς όφελος της. Τελικά η ύστατη λύση, η χρήση δηλαδή καταναγκαστικών μέτρων, μέσω της δράσης του ναυτικού της, οδήγησε στη ναυμαχία του Ναβαρίνου.²⁶⁹ Η αναγνώριση της ανεξαρτησίας των Ελλήνων, η εγγύηση για τη δημιουργία του κράτους και η σύναψη εμπορικών σχέσεων αποτελούν την τελική πράξη δραστηριοποίησης της Μεγάλης Βρετανίας, όσον αφορά στην ελληνική Επανάσταση.

Η Γαλλία από την άλλη, ακολούθησε αρκετά διαφορετική παρέμβαση. Η εξέταση της δράσης της θα γίνει σε συνάρτηση με την Αίγυπτο, με την οποία βρισκόταν σε ταυτόχρονη προσέγγιση, καθώς δεν πρέπει να παραλείπεται ότι η επαρχία αυτή ήταν πολύ σημαντική για τα γαλλικά αποικιακά συμφέροντα. Η Γαλλία λοιπόν στην Ελλάδα, δεν έδρασε τόσο γρήγορα και δραστικά όσο η Βρετανία, αλλά επιδόθηκε σε βασικές πρακτικές που χρησιμοποίησε και σε άλλα κράτη. Πρώτα, η αποστολή Γάλλων εκπαιδευτών και η οργάνωση του στρατού, αποτέλεσε την βασική απόπειρα σύσφιξης σχέσεων τόσο με τους Αιγύπτιους, όσο και με τους επαναστατημένους Έλληνες. Μπορεί στην πλειοψηφία τους να ήταν πρώην στρατάρχες του Ναπολέον, ωστόσο υπήρχαν και πολλοί του γαλλικού στρατού της Παλινόρθωσης και των Ορλεανιστών. Είναι σαφές ότι και στην εκστρατεία του Μεχμέτ Αλή Πασά και του Ιμπραήμ, οι Αιγύπτιοι είχαν γαλλικές φρεγάτες²⁷⁰ και γαλλική στρατιωτική εκπαίδευση, ενώ είναι επίσης γνωστές οι περιπέτειες των Γάλλων στην προσπάθεια οργάνωσης τακτικού ελληνικού στρατού.²⁷¹ Συνεχίζοντας, η άσκηση επιρροής μέσω πρακτόρων είναι ένα κοινό σημείο με την Βρετανία, ωστόσο η Γαλλία προσπάθησε, όπως και στην Λατινική Αμερική, να εγκαθιδρύσει μια

267 Στο ίδιο, σ. 223.

268 Αρχείο Foreign Office, FO 231-1, σ. 17.

269 Στην πραγματικότητα, η μάχη του Ναβαρίνου ήταν το αποτέλεσμα της απόπειρας προστασίας των Ελλήνων από τις Οθωμανικές Δυνάμεις, εκ μέρους της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας. Αρχείο Foreign Office, FO 231-2, σ. 146.

270 Χ. Παπασωτηρίου, *ό.π.*, σ. 224.

271 Στο ίδιο, σ. 191.

μοναρχία στην Ελλάδα, ακόμα κι αν δεν ήταν Βουρβονικής καταγωγής.²⁷² Η περίπτωση των Ορλεανιστών έχει εξεταστεί στο προηγούμενο κεφάλαιο. Φυσικά και η Γαλλία συμμετείχε στο Ναβαρίνο, ωστόσο η γαλλική υπογραφή τέθηκε στην Ελλάδα, με την αποστολή γαλλικού στρατού στο Μοριά. Η αποστολή στρατού ήταν διαδικασία που η Γαλλία ακολουθούσε από τον 16ο αιώνα, θέλησε να ακολουθήσει στην Αμερική και τελικά κατάφερε να ακολουθήσει ολοκληρωτικά στην Ισπανία και εν μέρει στην Ελλάδα. Φυσικά, η αποστολή σώματος δεν σήμαινε την αποχώρησή του μόλις εκπληρωνόταν το καθήκον.

Οι επαναλαμβανόμενες αυτές πολιτικές, τα διπλωματικά μοτίβα και οι προσπάθειες παρέμβασης, μπορούν να εξηγηθούν πολύ εύκολα από την Γαλλική και την Αγγλική εξωτερική πολιτική, που εξετάστηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Όσον αφορά στη Μεγάλη Βρετανία, είναι προφανές ότι όσο μπορεί να χρησιμοποιήσει το χρήμα και τη διπλωματία, δεν χρησιμοποιεί στρατό. Οι αναγνωρίσεις²⁷³ και τα δάνεια που δόθηκαν σχεδόν σε όλα τα επαναστατημένα έθνη που προσφέρθηκαν και στην Ελλάδα, είναι κλασικό μοτίβο της παραδοσιακής Βρετανικής διπλωματίας του 19ου αιώνα. Εξάλλου, η Βρετανία δεν μπορεί να αποστείλει στρατό, γιατί πολύ απλά, δεν έχει τέτοιου είδους στρατιωτική δύναμη, ενώ από την άλλη η οικονομία της μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους ευνοούσε τις κερδοσκοπικές αγορές και τη σύναψη δανείων. Η επιλογή της διπλωματίας, της προσφοράς μεσολάβησης και προστασίας και η μη λήψη καταναγκαστικών μέτρων, δείχνουν την ιδεολογική ταυτότητα που είχε εκλάβει η Βρετανία για τον εαυτό της και που θα αναφερθεί για ακόμα μια φορά σε αυτή την εργασία: balancer. Η αδυναμία της να επέμβει στρατιωτικά στην Ευρώπη αλλά και η ανάγκη της για έλεγχο των ζητημάτων, προκειμένου να διαφυλάξει και να προωθήσει τα συμφέροντα της, την οδήγησε στην ανάληψη και τελειοποίηση της οικονομικής και έμμεσης διπλωματίας, με βάση τις οποίες θα μπορούσε είτε να απασχολεί τις άλλες δυνάμεις, είτε να είναι πρώτη στην πρωτοβουλία και τη λήψη αποφάσεων. Ακόμα και η αποχή της από τα Συνέδρια, είναι μια τακτική επιβολής των συμφερόντων. Φυσικά, σημαντικός γνώμονας δράσης της Βρετανίας, τόσο στην Ιβηρική όσο και στη Μεσόγειο, είναι η προστασία του εμπορίου της και των επικοινωνιακών της οδών. Το εμπόλεμο καθεστώς, που αναγνωρίστηκε στους

272 Στο ίδιο, σ. 228.

273 Η επίσημη διπλωματική αναγνώριση της Ελλάδας από τη Μεγάλη Βρετανία θα γίνει το 1828. Υπηρεσία Ιστορικού και Διπλωματικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1828/26.1 σ. 3, 5-6.

Έλληνες, δεν εξυπηρετούσε άλλα από τα Βρετανικά πλοία, καθώς με αυτό τον τρόπο θα μειώνονταν οι επιθέσεις από τους επαναστατικούς- πειρατικούς στόλους. Παρ' ότι η στρατηγική σημασία, μετά το Δόγμα Μονρόε ήταν μικρότερη, η αναγνώριση και στις Λατινικές αποικίες, είχε παρόμοιο χαρακτήρα. Συνοψίζοντας, η Βρετανική διπλωματία συναντάται σε τρία στοιχεία: αναγνώριση, οικονομία, μεσολάβηση.

Η Γαλλία από την άλλη, ως μια από τις μεγαλύτερες στρατιωτικές Δυνάμεις, η οποία είχε καταφέρει να απειλήσει το status quo της Ευρώπης παραπάνω από μια φορές- γιατί μπορούσε να το κάνει-χρησιμοποίησε τις δυο ειδοποιούς διαφορές της για την επιβολή επιρροής, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε υπόλοιπες επαναστατημένες δυνάμεις: το στρατό και τη μοναρχία. Χρησιμοποιώντας την παλιά μοναρχική, αριστοκρατική της αίγλη, σε μια εποχή που η μοναρχία προκαλούσε ακόμα κάποια έλξη στα κράτη, η Γαλλία προσπάθησε να μεταφνεύσει μοναρχίες σε όσες περιοχές του κόσμου μπορούσε. Το εγχείρημα αυτό ήταν δύσκολο και σε ορισμένες περιπτώσεις αδύνατο μετά το 1815, ωστόσο παλιότερα είχε δυναμικά αποτελέσματα με συνέπεια να ξαναχρησιμοποιηθεί. Η αποστολή πρώτα εκπαιδευτικού στρατιωτικού προσωπικού και έπειτα φυσικά, του ίδιου του γαλλικού στρατού, αποτελούσε μια από τις πατροπαράδοτες τακτικές της Γαλλίας.²⁷⁴ Έτσι έγινε στην Ισπανία, στην Αίγυπτο και στην Ελλάδα, αλλά έγινε απόπειρα να γίνει και στη Λατινική Αμερική. Μην έχοντας ξεπεράσει την παλιά της αίγλη, η Γαλλία ακολουθούσε λίγο πιο απαρχαιωμένες πρακτικές από τη Βρετανία, ωστόσο όπως θα φανεί μέχρι και το 1870, αυτές οι τακτικές αν και παλαιότερες, θα έχουν αποτελέσματα.

Και οι δύο Δυνάμεις χρησιμοποίησαν τακτικές για την εδραίωση επιρροής στην Ελλάδα, για την επίλυση του Ανατολικού ζητήματος αλλά και την επιβολή των συμφερόντων τους στη Μεσόγειο. Σε κάποιες περιπτώσεις είχαν επιτυχία σε κάποιες όχι. Ποιος είναι ωστόσο ο αντίκτυπος της διττής εκείνης διπλωματίας στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος; Με ποιο τρόπο επιβίωσε του αποικιοκρατικού ανταγωνισμού;

274 Η διπλωματική αναγνώριση της Ελλάδας από τη Γαλλία θα γίνει επίσης το 1828. Διπλωματικά Αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Γαλλίας, Correspondance politique, 447 [66 ff. 143-144] Le ministre des Affaires étrangères à Capodistria. Paris, 07/03/1828.

11. Το «εξαρτησιακό σύνδρομο» του Νέου Ελληνικού Κράτους

Το 1821 η Ελλάδα, το «σταυροδρόμι των τριών ηπείρων και των πέντε θαλασσών», πάλεψε για την ανεξαρτησία του και τελικά την κατέκτησε, τόσο χάριν στη δική του δύναμη και επιμονή όσο και χάρη στην ευρωπαϊκή διπλωματία των Μεγάλων Δυνάμεων. Η μελέτη του «μετά» της Επανάστασης, έστω και ενός σύντομου χρονικού διαστήματος καθίσταται αναγκαία, για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Δεν πρέπει να υπάρχει σύγχυση ότι σε ανθρωπιστικό επίπεδο οι Μεγάλες Δυνάμεις ενδιαφέρθηκαν έντονα για την ελληνική περίπτωση. Ήδη το 1822, Γάλλος προξενικός πράκτορας μεσολάβησε για να σώσει τους Έλληνες της Κω από τους «σατανάδες» στρατιώτες ασιατικών στρατευμάτων.²⁷⁵ Στο σχέδιο του Πασά της Αιγύπτου και του Σουλτάνου για εξολόθρευση και μεταφορά των Ελλήνων της Πελοποννήσου στην Αίγυπτο, ο Κάνινγκ αντέδρασε έντονα, χαρακτηρίζοντας το σχέδιο «τερατώδες».²⁷⁶ Η επίδραση του φιλελληνισμού και της κοινής γνώμης αλλά και φιλελεύθερων ιδεών, οδήγησαν στην ελάφρυνση της στάσης των Μεγάλων Δυνάμεων και των δύο ενδιαφερόμενων χωρών ως προς το ελληνικό ζήτημα, αλλά και στην προοδευτική κατάταξη των Ελλήνων στην Ευρώπη. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι το σύνολο της ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής αντιμετώπισε την Ελλάδα, υπό το πρίσμα της κατανόησης και της συμπάθειας. Τα εθνικά συμφέροντα τόσο της Γαλλίας όσο κι της Βρετανίας συγκρούστηκαν στο ελληνικό ζήτημα, λόγω του «Ανατολικού Ζητήματος» και του αποικιοκρατικού ανταγωνισμού μεταξύ τους, ο οποίος θα επηρεάσει όλες σχεδόν τις σχέσεις τους με τα μικρότερα κράτη της Μεσογείου. Δεν γίνεται όμως να μην υπάρξει η εξής υπόθεση: Εάν η Ελλάδα δεν αποτελούσε τόσο σημαντικό κομμάτι της Μεσογείου, θα υπήρχε η ίδια αντιμετώπιση από τις δύο αυτές δυνάμεις; Ή θα είχε κατασταλεί η Επανάσταση όπως στην περίπτωση της Νάπολης ή της Ισπανίας;

275 C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 110r-111v. Το έγγραφο είναι ανυπόγραφο. Στο Καραπιδάκης, Λοϊζίδου, *ό.π.*, σ. 348.

276 FO, 800-231-1, *Instructions given to the Duke of Wellington on proceeding to the Saint Petersburg, Sir Canning to the Duke, 10/02/1826*. Σ.14.

Λέγεται συχνά ότι το αν απαγορεύεται στην ιστορία. Γι' αυτό όπως και να έχει, η Ελλάδα απέκτησε την ανεξαρτησία της. Άμεση επίπτωση της άσκησης επιρροής της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας, θα είναι η ύπαρξη των «ξενικών» κομμάτων, του αγγλικού, του γαλλικού και του ρωσικού. Τα χαρακτηριστικά της κάθε Δύναμης, το πολιτικό της καθεστώς, η οικονομική της δύναμη, η φήμη και άλλα πολιτικά και κοινωνικά γνωρίσματα θα αποτελέσουν πόλους έλξης και πρόσδεσης των ελληνικών κοινωνικών ομάδων στη κάθε μια Δύναμη ξεχωριστά.²⁷⁷ Η Ελλάδα θα προσδεθεί στη Δύση, θα προσπαθήσει να αποκτήσει δυτικότροπη νοοτροπία και θα αναπτύξει την εθνική της ταυτότητα με βάση τις Δυτικές επιταγές. Οι Έλληνες θα ζητήσουν την ψήφιση Συντάγματος το 1844, που θα έχει πολλά από τα διατάγματα της Γαλλικής Επανάστασης. Ο πρώτος της Βασιλιάς, ο Βαυαρός Όθωνας, θα προσπαθήσει να κυβερνήσει τη χώρα σε συνεργασία με τη Βαυαρική αντιβασιλεία, αλλά θα εκδιωχθεί από τους ίδιους του Έλληνες το 1862. Η Μεγάλη Ιδέα, η ανακατάληψη δηλαδή των εδαφών των αλύτρωτων πληθυσμών, που βρίσκονται ακόμα υπό Οθωμανικό ζυγό, θα αποτελέσει τον πρώτο άξονα της εξωτερικής πολιτικής του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, ο οποίος θα τερματιστεί βίαια με την Μικρασιατική καταστροφή του 1922.

Οι έμμεσες επιπτώσεις της εξωτερικής πολιτικής των δυτικών κρατών στην Ελλάδα, θα είναι πολύ ισχυρότερες. Ως νέο και μικρό σαφώς κράτος, το οποίο δέχθηκε τη διαμεσολάβηση και πλέον την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων, θα είναι ένα από τα πολλά κράτη που θα αναπτύξουν με τις εγγυήτριες δυνάμεις αυτό που ο Χριστοδουλίδης χαρακτηρίζει «εξαρτησιακό σύνδρομο».²⁷⁸ Θα είναι ο πελάτης και οι Μεγάλες Δυνάμεις θα είναι ο προστάτης, ο εγγυητής. Όπως και για τα υπόλοιπα κράτη- πελάτες, η πορεία της Ελλάδας στην ιστορία θα ταυτιστεί έντονα με την πορεία της Ευρώπης κι αυτό δεν είναι πάντα ένα θετικό αποτέλεσμα. Αρχικά με την ίδρυση του, το ελληνικό κράτος επιφορτίστηκε το εθνικό χρέος, δηλαδή την αποπληρωμή των Δανείων που έλαβε κατά την Ελληνική Επανάσταση. Ταυτόχρονα, παρ' ότι είχε βασιλεία, η οποία είχε οριστεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις, η πολιτική του ταυτότητα δεν ήταν ακόμα ξεκάθαρη και θα ήταν δύσκολο να διασαφηνιστεί, ειδικά με την άσκηση επιρροής των ξενικών κομμάτων αλλά και όταν το καθεστώς του έχει ήδη οριστεί από ξένες δυνάμεις. Σύντομα, η Μεγάλη Ιδέα αλλά και η

277 Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, ό. π., σ. 95-102.

278 Χρ. Χριστοδουλίδης, ό. π., σ. 28.

πολιτική και κοινωνική αστάθεια, άρχισαν να απορροφούν όλους τους πόρους του ελληνικού κράτους, με αποτέλεσμα 50 σχεδόν χρόνια από την ίδρυση του, να κηρύξει πτώχευση και να τεθεί υπό καθεστώς οικονομικού ελέγχου των Μεγάλων Δυνάμεων.

Η πορεία λοιπόν του ελληνικού κράτους θα είναι τραχιά. Η σχέση του με τη Δύση κατά την ανεξαρτησία αλλά και η παραμονή του υπό την Οθωμανική κατοχή για 400 περίπου χρόνια, δεν θα του επιτρέψει να εγκαταστήσει μια ολοκληρωμένη εθνική ταυτότητα. Το μικρό κράτος θα ταλανιστεί από τα δίπολα «νεωτερικότητας»/βαρβαρότητας, χριστιανισμός/αρχαιότητας, μητρόπολης - περιφέρειας, Ανατολής-Δύσης, προσπαθώντας να προσδιορίσει εθνικά, τον ίδιο του τον εαυτό. Σε αυτό θα συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό η βαυαρική δυναστεία, με τον κρατικό φιλελληνισμό της, η γαλλική και η αγγλική επιρροή, με αποτέλεσμα σημαντικά στοιχεία της εθνικής ταυτότητας που είναι οριακά ανατολικά, η Ελλάδα να τα αποποιηθεί στο πλαίσιο της σύνδεσής της με τη Δύση. Πώς άλλωστε να μην το κάνει;

Σίγουρα, η Ελλάδα της Επανάστασης του 1821 βίωσε τον αποικιοκρατικό ανταγωνισμό, λόγω του ότι οι αποικίες ταυτίζονταν με το εθνικό συμφέρον της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, το οποίο ήταν ο άξονας της εξωτερικής τους πολιτικής και κατεύθυνε την άσκηση της διπλωματίας. Όταν βυθίστηκε σχεδόν στη δίνη των Ευρωπαϊκών συμφερόντων, ειδικά μετά το 1825 -μπροστά δηλαδή στην αιγυπτιακή επίθεση και αποδυναμωμένο από τους εμφυλίους πολέμους- η διπλωματία των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν εκείνη που καθόρισε τελικά την πορεία του προς την ανεξαρτησία. Ενώ δεν αποτέλεσε πραγματική αποικία, δεξαμενή δηλαδή ανθρώπινου δυναμικού και πρώτων υλών, όπως η Ινδία, αλλά ούτε μπόρεσε, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, να διακηρύξει την ανεξαρτησία της και να «μπλοκάρει» την όποια παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Σίγουρα, δεν είναι σαφές εάν θα αποκτούσε την ανεξαρτησία της χωρίς τη συνδρομή τους, αλλά ως ανεξάρτητο κράτος μπορούσε να ασκήσει τέτοιο δικαίωμα, αν όχι αμέσως μετά τη δημιουργία του τότε αργότερα, με τη σταθεροποίηση του Διεθνούς Δικαίου. Η εξάρτηση της Ελλάδας από την Δύση και η ηθελημένη στροφή της προς τις Ευρωπαϊκές επιταγές είναι βασικό στοιχείο της στρατηγικής της κουλτούρας,²⁷⁹ το οποίο είναι σε ισχύ μέχρι σήμερα. Τι συνέβη

279 Η στρατηγική κουλτούρα αναφέρεται στο σύνολο των πεποιθήσεων, νοοτροπιών και προτύπων συμπεριφοράς μιας συλλογικής οντότητας γεωγραφικά εντοπισμένης και με κοινή ιστορική εμπειρία. Βασίζεται στην υπόθεση ότι κάθε συλλογική οντότητα σκέφτεται και πράττει με διαφορετικό τρόπο σε ζητήματα στρατηγικής, επηρεασμένη από την ιστορία της, το γεωγραφικό της περιβάλλον και ένα

λοιπόν στην Ελλάδα που ενώ δεν αποτελεί αποικία, όπως η Ινδία αλλά δεν μπόρεσε κατά τη δημιουργία του να επιδείξει πολιτική τύπου Μονρόε,²⁸⁰ όπως η Αμερική; Αλλά ακόμα σημαντικότερα, δικαιολογείται η διεισδυτική συμπεριφορά των Μεγάλων Δυνάμεων, στο πλαίσιο της εξυπηρέτησης γεωπολιτικών στόχων και εθνικών συμφερόντων;

Εάν εξετάσουμε το γεγονός υπό το πρίσμα των θεωριών των διεθνών σχέσεων, θα καταλήξουμε σε διαφορετικές ερμηνείες, ανάλογα με την εκάστοτε ιδεολογία. Με βάση τον κλασικό ρεαλισμό, η συμπεριφορά των Μεγάλων Δυνάμεων και των εμπόλεμων είναι απόλυτα φυσιολογική, καθώς στο άναρχο διεθνές σύστημα και στην αρένα της διεθνούς πολιτικής, όπου ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος, το κάθε κράτος έχει δικαίωμα να υπερασπιστεί με κάθε τρόπο τα δικαιώματά του.²⁸¹ Ο μετέπειτα αντίλογος των φιλελεύθερων και των ιδεαλιστών θα προσέδιδαν τόσο στους Έλληνες, όσο και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, το δικαίωμα ύπαρξης και διαιώνισης, καθώς κατέκριναν κάθε μορφή παρέμβασης και συγκεκριμένα της αποικιοκρατίας.²⁸² Όσον αφορά τις μεταθετικιστικές θεωρίες, στις οποίες εντάσσεται και η μεταποικιοκρατία, κριτική ασκείται κυρίως στις θέσεις του ρεαλισμού αλλά και σε όποιες θεωρίες τον προσεγγίζουν ή τον εναγκαλίζονται. Συγκεκριμένα, οι μεταθετικιστικές σπουδές προασπίζουν μεταξύ άλλων ότι «τα στοιχεία και τα γεγονότα δεν μιλούν από μόνα τους»²⁸³ και την ύπαρξη της διεθνούς ηθικής. Πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα στον μεταμοντερνισμό,²⁸⁴ απορρίπτονται όλες οι θεωρίες που ισχυρίζονται ότι αποτελούν θεμέλια της γνώσης που έχουν ανακαλύψει μεγάλες αλήθειες για τον κόσμο.²⁸⁵ Ειδικότερα, κατά τον Michel Foucault «η ισχύς παράγει τη γνώση» και η πραγματική αλήθεια θα βρεθεί μόνο εάν αμφισβητηθούν τα καθεστώτα που την απαρτίζουν σήμερα, σε μια γενεαλογική έρευνα της ιστορίας. Η μεταποικιοκρατία κατονομάζει, επεκτείνοντας το συλλογισμό του Foucault τη Δύση, ως τον παράγοντα ισχύος της γνώσης, καταστρέφοντας έτσι την πολιτιστική σύνδεση

πλήθος επιμέρους αισθητών και υπεραισθητών παραγόντων. Σπυρίδων Κατσούλας, *η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας*, ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΝ, 2017ΤΕΥΧΟΣ 1, σελ. 117.

280 Χρ. Χριστοδουλίδης, *ό.π.*, σ. 57.

281 Α. Ηρακλείδης, *ό.π.*, σ. 19.

282 Στο ίδιο, σ. 27.

283 Στο ίδιο, σ. 53.

284 Απόγονος του δομισμού (θεωρία κέντρο περιφέρειας) γι' αυτό εξάλλου είναι γνωστός και ως μεταδομισμός.

285 Α. Ηρακλείδης, *ό.π.*, σ. 53.

των μικρότερων κρατών με το παρελθόν τους.²⁸⁶ Προτείνει αντίθετα μια εκ νέου αποδόμηση της ιστορίας, ανεξαρτητοποιημένης από δυτικές ιστοριογραφικές επιταγές και νοοτροπίες.

Από όποια θεωρία και εάν εξεταστεί, η Ελληνική Επανάσταση αποτέλεσε την πράξη απόσχισης της Ελλάδας, από τις ανατολικές και βυζαντινές ακόμα καταβολές της. Φυσικά, η Ελλάδα δεν ανεξαρτητοποιήθηκε για να αποτελέσει αποικία της Δύσης. Όμως ένα σημαντικό κομμάτι της πρώιμης ιστορίας του ελληνικού κράτους, αφηγείται την κατεύθυνση της στις ευρωπαϊκές προοπτικές. Αποτέλεσε κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής της ένα κράτος μοχλό στις θελήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων; Ίσως. Κι αυτό γιατί σπάνια αποκολλήθηκε από τις δυτικές δυνάμεις, όπως άλλωστε και άλλα κράτη που είχαν παρόμοια ιστορική πορεία. Δεν είναι αυτό ωστόσο λογικό, όταν γίνεται λόγος για ένα κράτος που δημιουργήθηκε στην κυριολεξία από το μηδέν μέσα σε μια δεκαετία, με τη συνδρομή ακριβώς αυτών των Δυνάμεων; Σίγουρα, ακόμα κι αν κάποιος εξετάσει την Επανάσταση από όλες τις θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων, θα βρει την Ελλάδα εκτός των Μεγάλων ακόμα και των περιφερειακών κρατών. Ωστόσο, χρειάζεται ακόμα μια μακρά έρευνα της πορείας του ελληνικού κράτους, για να διεξαχθούν τα απαραίτητα συμπεράσματα σχετικά με την σχέση της με τις Μεγάλες Δυνάμεις, αφού το διεθνές σύστημα της Βιέννης διατηρήθηκε σχεδόν άθικτο μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Σίγουρα κατά γενική παραδοχή, η Ελλάδα στην πορεία χάραξε τον δικό της δρόμο στην ιστορία και τον χαράζει ακόμη και σήμερα, δημιουργώντας και διατηρώντας μέσω συνειδητής προσπάθειας, σχέσεις μεταξύ παρελθόντος και παρόντος.

286 Boaventura de Sousa Santos, *Epistemologies of the South and the future, FROM THE EUROPEAN SOUTH 1* (2016) σ. 18. <http://europeansouth.postcolonialitalia.it>, (πρόσβαση 18/12/2022).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

*«Η πραγματοποίησις των εθνικών μας πόθων δεν εξαρτάται τόσον εκ των ιδικών μας πράξεων, όσον από την συνδρομήν των διεθνών περιστάσεων, αίτινες διαφεύγουν της ιδικής μας επιρροής».*²⁸⁷ Ο μεγάλος Έλληνας πολιτικός Ελευθέριος Βενιζέλος διέγινωσε, σχεδόν έναν αιώνα μετά την Ελληνική Επανάσταση, την άρρηκτη σύνδεση μεταξύ του Ελληνικού εθνικού συμφέροντος και των Ευρωπαϊκών συνθηκών. Κι αυτό γιατί η ύπαρξη του ελληνικού κράτους ήταν αποτέλεσμα των συνεννοήσεων ή μη, των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά και της διεθνούς συγκυρίας.

Η βιβλιογραφία στο ζήτημα της ευρωπαϊκής διπλωματίας του 1821, τείνει να διαφωτίζει το κοινό σχετικά με τις διαφορές Ρωσίας- Βρετανίας και να αφήνει εκτός την ηττημένη Γαλλία. Η ύπαρξη όμως και μόνο της τελευταίας ως Μεγάλης Δύναμης μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους, θα έπρεπε να αρκεί για να της προσδώσει αν όχι ίση, τότε μεγαλύτερη σημαντικότητα αναφορικά με την Μεγάλη Βρετανία. Οι γειτονικές αυτές χώρες κατέχουν μακρά ιστορική ανταγωνιστική κληρονομιά, τόσο σε ιδεολογικά, όσο και σε οικονομικά και πολιτιστικά πεδία. Αποτελούν από τη μια πλευρά μέρος της Δυτικής Ευρώπης, ωστόσο παρά την γεωγραφική τους προσέγγιση θεωρούντο, τουλάχιστον την περίοδο που εξετάζεται, δύο άκρως αντίθετοι πόλοι.

Παρ' όλα αυτά, υπήρξε ένα κοινό στοιχείο που ερμήνευσε στη συνέχεια, τόσο τον ανταγωνισμό μεταξύ τους, όσο και την εύρεση κάποιων κοινών πρακτικών που ενέπνευσαν την συγγραφή αυτής της εργασίας. Η μελέτη της αποικιοκρατικής εξάπλωσης, που αποτελούσε σχεδόν κατά κανόνα πηγή δράσης και αντιζηλίας των δύο χωρών, οδήγησε στην ανακάλυψη χαρακτηριστικών των δύο χωρών, που καθιστά τη μεταξύ τους σχέση ίσως πιο κομβική από αυτή της Βρετανίας και της Ρωσίας. Στην εργασία έγινε λοιπόν λόγος για τον αποικιοκρατικό τους χαρακτήρα, τη διαρκή ενημέρωσή τους για τα ελληνικά δρώμενα, για το πολιτικό και εμπορικό τους status, για την προσήλωση τους σε σταθερές διπλωματικές πρακτικές, για την ύπαρξη του φιλελληνικού κινήματος και της κοινής γνώμης αλλά και τον μεταξύ τους ανταγωνισμό, στοιχεία που κατέστησαν αναγκαία την περαιτέρω διερεύνησή τους, αναφορικά με την Ελληνική Επανάσταση.

287 Ελευθέριος Βενιζέλος και Εθνικές κρίσεις, στο *Εφήμερος Λόγος* <https://www.stcloris.gr/?p=2678> (πρόσβαση 06/09/2023).

Η περίπτωση της Βρετανίας και της Γαλλίας δείχνει, επίσης, πόσο μακριά ένα κράτος μπορεί να φτάσει για την εκπλήρωση των εθνικών του στόχων. Και οι δύο χώρες, παρά την αρχική τους ενασχόληση με άλλα διεθνή ζητήματα και τη μάλλον αδιάφορη στάση τους στην έκρηξη της Επανάστασης, στη συνέχεια αναμείχθηκαν ενεργά στο ελληνικό ζήτημα. Η ταύτιση της αποικιοκρατίας με το εθνικό συμφέρον και η ανάγκη διαίωνισης του συγκεκριμένου καθεστώτος, οδήγησε τις δύο δυνάμεις σε ανταγωνισμό που επεκτάθηκε και στην Επανάσταση, αφού η θέση του στο χάρτη εξυπηρετούσε, σε μεγάλο βαθμό, την εξυπηρέτηση επικοινωνιακών και κατ' επέκταση αποικιοκρατικών συμφερόντων. Και οι δύο χώρες θέλησαν αρχικά να προστατεύσουν το εμπόριο τους, γνώριζαν και σε ένα βαθμό επέτρεπαν την ανάπτυξη του φιλελληνικού κινήματος στις κοινωνίες των πολιτών τους και οι δύο προσέφεραν διαμεσολάβηση υπό διαφορετικές μορφές, ενώ τέλος και οι δύο συμμετείχαν στην κομβική μάχη του Ναβαρίνου. Φυσικά, δεν εξέλιπε η συνεργασία είτε με τους Οθωμανούς, είτε με τους Αιγύπτιους, αφού δεν μπορούσε να παραλειφθεί η γεωπολιτική και εμπορική τους σημασία εξίσου.

Όσο προχωρούσε η Επανάσταση, τόσο ισχυρότερη γινόταν η δραστηριοποίηση και των δύο αυτών χωρών στον ελληνικό χώρο, αφού οι εξεγερμένοι αναλώνονταν σε διαμάχες και εμφυλίους, ενώ στάθηκε σχεδόν αδύνατο να ανακοπεί η έλευση του Ιμπραήμ Πασά στην Πελοπόννησο. Η γεωγραφία, η ιδεολογία και η οικονομία του εκάστοτε κράτους, μετέβαλλε και τον τρόπο δράσης στην εξωτερική πολιτική και κατ' επέκταση στην διπλωματία. Η παραδοσιακή λοιπόν διπλωματική κατεύθυνση της Βρετανίας περιείχε στοιχεία της ισχυρής της οικονομίας, της ιδιότητας του balancer αλλά και την πρακτική της αναγνώρισης είτε νομικών καθεστώτων είτε γεγονότων. Η περίπτωση της Γαλλίας δείχνει την στρατιωτική προπαρασκευή εγχειρημάτων αλλά και την «διαφήμιση» της αίγλης μιας παραδοσιακής μοναρχίας, ικανής να αποτελέσει μοντέλο για μικρότερα κράτη. Και οι δύο δυνάμεις επιδόθηκαν στις παραπάνω τακτικές, με στόχο την άσκηση επιρροής που θα οδηγούσε στην εκπλήρωση γεωπολιτικών στόχων και στην διευκόλυνση της αποικιοκρατίας.

Τα αποτελέσματα της παραπάνω δραστηριοποίησης αλλά και η συνολική διεργασία στα Υπουργεία των Μεγάλων Δυνάμεων, οδήγησε στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Ανεξαρτησίας, το 1830. Η γεωγραφική θέση, η πολιτιστική ταυτότητα αλλά και η κατάσταση του κατακτητή, οδήγησαν βέβαια από τη μια πλευρά στην επίτευξη του Αγώνα, από την άλλη όμως δημιούργησαν το

«εξαρτησιακό σύνδρομο» που υποστήριξε ο Χριστοδουλίδης. Η προσπάθεια ελέγχου των καταστάσεων στα Βαλκάνια, η ενασχόληση με τα εσωτερικά και εξωτερικά ζητήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και η ρομαντική σύνδεση των λαών της Ευρώπης με τον ελληνικό σκοπό, έθεσαν τα θεμέλια αυτής της σχέσης, που με παραλλαγές συνεχίζεται έως και σήμερα. Η πορεία του μετέπειτα ελληνικού κράτους, συνδέθηκε με την Δύση και η Ελλάδα προστέθηκε στο πολύμορφο σχήμα της Ευρώπης, αντιμετωπίζοντας βέβαια ζητήματα αυτοπροσδιορισμού και εύρεσης εθνικής ταυτότητας. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821, βέβαια, διαδραμάτισε και διαδραματίζει, ίσως τον πιο σημαντικό ρόλο τόσο στην ελληνική όσο και στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία, ως ένα από τα επιτυχημένα κινήματα του εθνικισμού του 19ου αιώνα. Η γεωγραφική θέση του ελληνικού χώρου, το παρελθόν του αλλά και ακριβώς η συμμετοχή των Μεγάλων Δυνάμεων οδήγησαν συμπερασματικά, στην διττή ταυτότητα του Αγώνα της Ανεξαρτησίας: ένα ελληνικό και ευρωπαϊκό γεγονός.

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αρχείο Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών.

FO 800/230

Mr. Canning to the Duke of Wellington, 27/09/1822.

Instructions given to Mr. Stratford Canning on proceeding to St. Petersburg upon a special mission in December 1824.

Abstract of proceedings in the Greek question up to the period of the Duke of Wellington's Mission to St. Petersburg in 1826.

FO 800/231

Αρχείο Foreign Office, Protest of the Deputies of the French and American Philhellenic Committees, against of the Act of the Greek Government proposing to place the Greek Nation under the protection of Great Britain, 28/06/1825.

Αρχείο Foreign Office, Mr. Secretary Canning to Sir Wellesley, 27/ 09/ 1825.

Instructions given to the Duke of Wellington on proceeding to the Saint Petersburg, Sir Canning to the Duke, 10/02/1826.

Abstract of proceedings in the Greek Question during the mission of the Duke Wellington to Saint Petersburg in 1826.

Abstract of proceedings in the Greek Question, from the signature of the Protocol of April 4th, 1826, to the conclusion of Treaty between England, Russia and France, July 6th, 1827.

Treaty between His Majesty, His Most Christian Majesty, and the Emperor of Russia, for the Pacification of Greece. – Signed at London July 6th, 1827 (With the Secret Article)

Annex A. to the protocol of October 15th, 1827.

FO 231-1

Enclosure A, Mr. Secretary Canning to Mr. Stratford Canning, 12/10/1825.

FO 231-2

Mr. Stratford Canning to the British Consuls and Agents in the Levant, 08/09/1827.

Κεντρική Υπηρεσία Διπλωματικού Αρχείου Υπουργείου Εξωτερικών.

Φάκελος #001 Υπηρεσιακή Αλληλογραφία, Τεκμήριο #078, 11 Αυγούστου 1822.

Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1819/ΑΑΚ(Ε).

Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1825/ Β.

Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1827/2.

Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας, 1828/26.1

Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών Γαλλίας.

Correspondance politique Grèce, vol. 1, 25/08/1822.

Correspondance politique, 447 [66 FF. 143-144] Le ministre des Affaires étrangères à Capodistria. Paris, 07/03/1828.

Archives Nationales d'outre-mer,
<http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/anom/fr/index.html> (πρόσβαση
17/12/2022).

Προξενική αλληλογραφία Γαλλίας. (Στο Καραπιδάκης Νικόλαος Ε.,
Pouradier Duteil-Λοϊζίδου Άννα, *Γαλλικά δελτία ειδήσεων για την Ελληνική
Επανάσταση, (Bulletins français de nouvelles sur la révolution grecque) έτη 1822-
1822*, εκδ : Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Τράπεζας Πειραιώς, Αθήνα, 2021)

C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol.
17ro18vo. Το έγγραφο δεν φέρει υπογραφή.

C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 11ro.

C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 23ro.

C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 29ro.

C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B 66, registre 241, fol. 27ro.
Απόσπασμα υπογεγραμμένο από τον Πιέρ-Ετιέν Νταβίντ, γενικό πρόξενο της
Γαλλίας στη Σύμρνη και τα Νησιά του Αιγαίου

C.A.D.N., Constantinople, Ambassade, série B, 166 PO / B66, registre 241, fol. 74ro.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Albrecht - Carrie Rene, *A diplomatic history of Europe, since the Congress of Vienna*, Methuen & CO LTD, London, 1973.

Bagot Joseline, «*George Canning and his friends*», Containing Hitherto Unpublished Letters, Jeux d' Esprit, J Murray, London, 1909, ζ. 180 στο: Rolo P.J.V., *George Canning, Three Biographical Studies*, Macmillan & Co LTD, London, 1965.

Bangerter Kathryn Jean, *Three philhellenes in the struggle for Greek Independence*, University Microfilms International, Michigan, 1993.

Black Jeremy, *Natural and Necessary Enemies. Anglo- French relations in the Eighteenth Century*, Duckworth, California, 1986.

Black Jeremy, *The Collapse of the Anglo- French Alliance, 1727-1731*, Alan Sutton Gloucester, New York, 1987.

Bourgeois E., *Manuel Historique de politique étrangère, les révolutions (1789-1830)*, volume 2, Librairie Classique Eugene Belin, Paris, 1946.

Bridge F.R -Bullen R., *Οι Μεγάλες Δυνάμεις και το ευρωπαϊκό κρατικό σύστημα, 1815- 1914*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1991.

Carrington C.E., *The British Overseas, exploits of a nation shopkeeper, part one: Making of the empire*, Cambridge University Press, Great Britain 1968.

Clair William St., *That Greece might still be free. The philhellenes in the War of Independence*, Oxford University, London, 1972.

Darwin John, *The Levant as a middle ground*, στο: Yiangou Anastasia, Kazamias George, Robert Holland, *The Greeks and the British in the Levant, 1800- 1960s*, Routledge, New York, 2016.

Douglas Dakin, *British and American philhellenes, during the war of Greek Independence, 1821-1833*, εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1955.

Douglas Dakin, *The Greek Struggle for Independence, 1821-1833*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles California, Great Britain, 1973.

Douglas Dakin, *The Unification of Greece, 1770-1923*, London Ernest Benn Limited, London, 1972.

Faroqhi Suraiya, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και ο κόσμος γύρω της*, μτφρ. Καραχρήστος Γιάννης, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα, 2009.

Goffman Daniel, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η πρώιμη νεότερη Ευρώπη, μια νέα ιστορική προσέγγιση*, μετ. Αγάπιος Σωτήρης, εκδ. Ενάλιος, Αθήνα, 2002.

Hardy Georges, *Histoire sociale de la colonisation française*, Larose, Paris, 1953.

Hardy Georges, *La politique colonial et le partage de la terre aux xix et xx siècles*, Albin Michel, Paris, 1937.

Hobsbawm Eric J., *Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848*, μτφρ. Μαριέττα Οικονομοπούλου, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2002.

Magdoff Harry, *Αποικιοκρατία, η Ευρωπαϊκή επέκταση μετά το 1763*, μετάφραση-επίμετρο Άννα Καρακατσούλη, εκδ. Μελάι, Αθήνα, 2008.

Onnekink David, Rommelse Gijs, *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe (1650-1750)* Routledge, UK, 2016.

Quataert Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*, μτφρ. Σαρηγιάννης Μαρίνος, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006.

Renouvin Pierre, *Histoire des relations internationales, Le XIXe siècle, de 1815 à 1871*, Librairie Hachette, Paris, 1954.

Seignobos Ch. *Histoire politique de l'Europe contemporaine, 1814- 1896*, Librairie Armand Colin, Paris, 1914.

Viotti Paul R., Kauppi Mark V., *International relations and world politics, security, economy, identity*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 1997.

Wiesner- Hanks Merry E., *Πρώιμη Νεότερη Ευρώπη, 1450- 1789*, εκδ. Ξυφαράς, Αθήνα, 2008.

Αναστασόπουλος Αντώνης, «Karaferye (Beroia) in the 1790's: How much can the Kadi Sicilleri Tell us?» στο *Ottoman Rule And the Balkans, 1760-1850, conflict, transformation, adaptation*, επιμέλεια: Αντώνης Αναστασόπουλος, Ηλίας Κολοβός, εκδόσεις: Πανεπιστήμιο Κρήτης, τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ρέθυμνο, 2007.

Αναστασόπουλος Νικόλαος Α., *Από τη σφαγή της Χίου στην έξοδο του Μεσολογγίου, οι πολεμικές αποτυχίες και οι επιπτώσεις τους*, εκδόσεις: Μεταίχμιο, Αθήνα, 2020.

Βαρβαρούσης Πάρις, *Ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής*, δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη, εκδόσεις: Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1995.

Βερέμης Θάνος, Κολιόπουλος Γιάννης, *Ελλάς: Η Σύγχρονη Συνέχεια, από το 1821 έως σήμερα*, 6^η έκδοση, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2006.

Βέρνικος Νικόλας, *Το σχέδιο της Αυτονομίας της Πελοποννήσου υπό Γαλλική Επικυριαρχία*, εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα, 1997.

Γιαννόπουλος Ιωάννης, Κοινότητες, στο: Γεώργιος Χριστόπουλος και Ιωάννης Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ο Ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία, (περίοδος 1669-1821) Τουρκοκρατία- Λατινοκρατία*, τόμος ΙΑ', εκδόσεις: Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000.

Δαφνής Κώστας, Πετρίδης Παύλος, *Αρχαίον Ιωάννου Καποδίστρια, τόμος Ε΄*, εκδόσεις: Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα, 1984.

Διαμαντούρος Νικηφόρος, *Οι απαρχές της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828*, μετ. Κώστας Κουρεμένος, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2006.

Διεθνείς Σχέσεις, Σημειώσεις εκ των παραδόσεων του καθηγητού Ζωτιάδου Γ. Β., τεύχος Α΄ Αθήνα, 1973.

Ηρακλείδης, Αλέξιος., *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιππος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, 2015, <https://hdl.handle.net/11419/6150> (πρόσβαση 11/09/2023).

Καρακατσούλη Άννα, « *Μαχητές της Ελευθερίας*» και 1821. *Η Ελληνική Επανάσταση στη Διεθνική της Διάσταση*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2016.

Καραμπαρμπούνης Χάρης Λ., *Διάυλοι διπλωματίας. Λέσχη, Φόρα, Δίκτυα* εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2022.

Καραπιδάκης Νικόλαος Ε., Pouradier Duteil-Λοϊζίδου Άννα, *Γαλλικά δελτία ειδήσεων για την Ελληνική Επανάσταση, (Bulletins français de Nouvelles sur la révolution grecque) έτη 1822-1822*, έκδοση Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Τράπεζας Πειραιώς, Αθήνα, 2021.

Κατσούλης Γεώργιος Δ., *Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως, Από τη Φιλική Εταιρεία μέχρι και του Α΄ Εξωτερικού Δανείου (1824)*, τόμος Πρώτος, εκδ. Δίφρος, Αθήναι 1974.

Κατσούλης Γεώργιος Δ., *Οικονομική Ιστορία της Επαναστάσεως, Από του Β΄ Εξωτερικού Δανείου (1825) μέχρι και τον κυβερνήτη Καποδίστρια (1830)*, τόμος Δεύτερος, εκδ. Δίφρος, 1974.

Κλάπης Αντώνης, *Πολιτική και Διπλωματία της Ελληνικής Εθνικής Ολοκλήρωσης, 1821-1823*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα, 2019.

Κουλουμπής Θεόδωρος, *Διεθνείς Σχέσεις, Εξουσία και Δικαιοσύνη*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2008.

Λάσκαρης Θεόδωρος., *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης 1814-1914*, εκδ. Τύποις Γεωργίου Π. Ξένου, Αθήνα, 1936.

Μανδουλαρά Άννα, Νικολάου Γιώργος Β., Φλιτούρης Λάμπρος, Αναστασόπουλος Νικόλαος, (επιμ.) *Φιλελληνισμός: Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 2015.

Μανδουλαρά Άννα –Νικολάου Γιώργος (επιμ.), *η Φιλική Εταιρεία-Επαναστατική Δράση και Μυστικές Εταιρείες στη Νεότερη Ευρώπη*, εκδ. Ασίνη, 2017.

Μποζίκης Σίμος , *Ελληνική Επανάσταση και Δημόσια Οικονομία .Η συγκρότηση του ελληνικού εθνικού κράτους 1821-1832*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα,2020.

Νικολάου Γ.Β., *Ο Ελληνικός χώρος την περίοδο της Οθωμανικής και Βενετικής Κυριαρχίας (15ος – Τέλη 17ου αιώνα)*, Παραδόσεις, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερων Χρόνων, Ιωάννινα, 2019.

Παπαγεωργίου Στέφανος Π., *Η Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους, 1821-1862*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005.

Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1832*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1996.

Πιζανίας Πέτρος, *η Ελληνική Επανάσταση του 1821, ένα ευρωπαϊκό γεγονός*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 2009.

Ροτζώκος Νίκος Β., *Εθναφύπνιση και εθνογένεση, Ορλοφικά και Ελληνική Ιστοριογραφία*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007.

Σακελλαρίου Σακελλάριος Γ., *Φιλική Εταιρεία*, εκδ. Ε. Χρυσογέλου, Οδησός, 1909.

Φλιτούρης Λάμπρος Α., *Αποικιακές Αυτοκρατορίες. Η εξάπλωση της Ευρώπης στον κόσμο, 16ος-20ος αιώνας*, εκδ. Ασίνη, Αθήνα, 2015.

Χασιώτης Κ. Ιωάννης , *Οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, το πρόβλημα της κυριαρχίας στην ανατολική Μεσόγειο από τα μέσα του 15ου αιώνα ως τις αρχές του 19ου αιώνα, πανεπιστημιακές παραδόσεις*, Θεσσαλονίκη 1976.

Χριστοδουλίδης Θεόδωρος, *Διπλωματική ιστορία, από τη Βεσφαλία στη Βιέννη, 1648- 1815*, εκδ. Σιδέρης Ι., Αθήνα, 2004.

Χριστόπουλος Γεώργιος και Μπαστιάς Ιωάννης (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ο Ελληνισμός υπό ξένη κυριαρχία, (περίοδος 1669-1821) Τουρκοκρατία-Λατινοκρατία*, τόμος ΙΑ', εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000.

Ψυρούκης Νίκος, *Ιστορία της αποικιοκρατίας , το μεσουράνημα*, τόμος Γ', εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα, 1977.

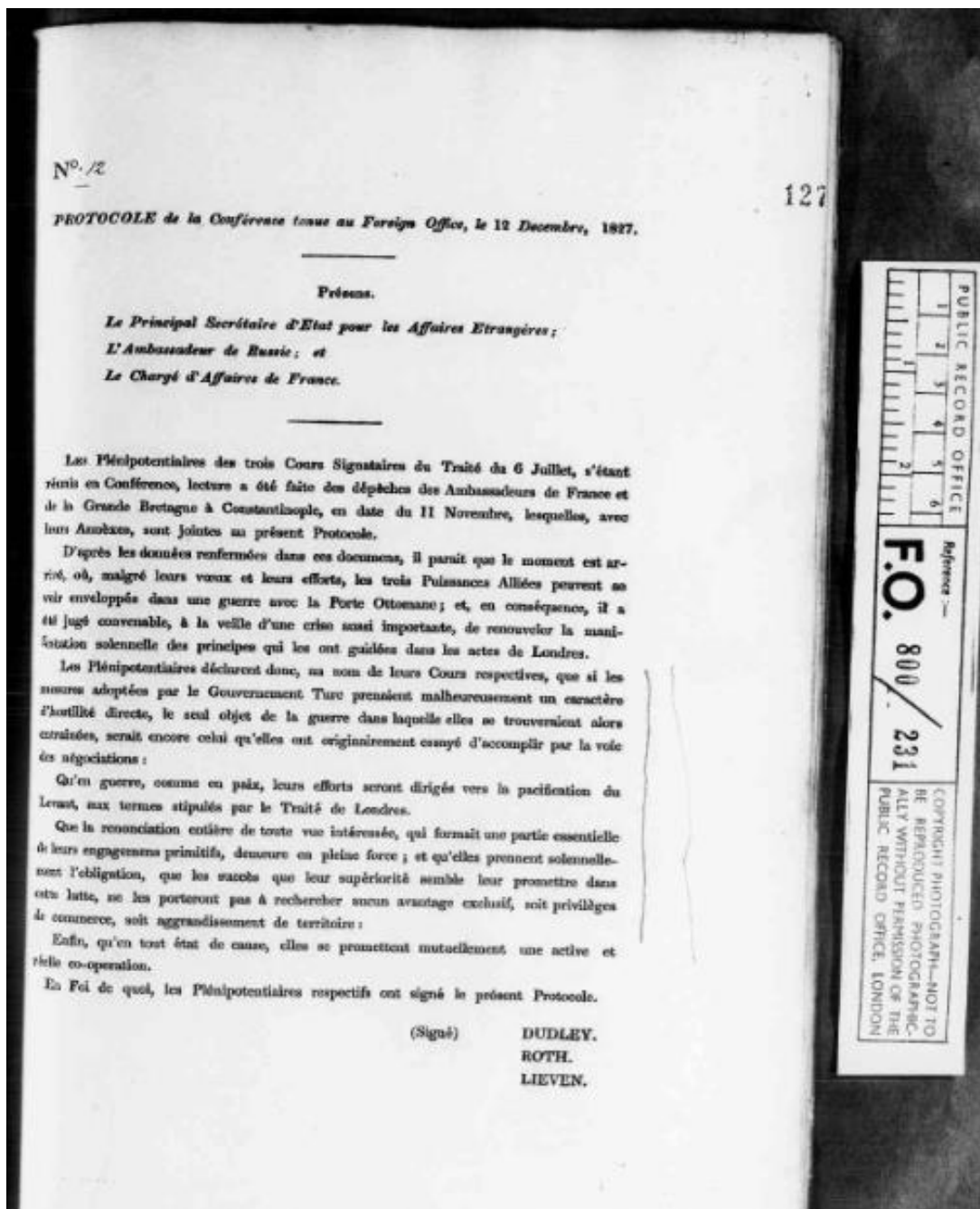
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Κατσούλας Σπυρίδων, «Η έννοια της στρατηγικής κουλτούρας», περ. *ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΝ*, τεύχος 1 (2017), σ. 117-142.

Boaventura de Sousa Santos, *Epistemologies of the South and the future*, FROM THE EUROPEAN SOUTH 1 (2016) <http://europeansouth.postcolonialitalia.it>, (πρόσβαση 18/12/2022), σ. 17-29.

Ελευθέριος Βενιζέλος και Εθνικές κρίσεις, στο περ. *Εφήμερος Λόγος* <https://www.stcloris.gr/?p=2678> (πρόσβαση 06/09/2023).

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πρωτόκολλο του Συνεδρίου των Μεγάλων Δυνάμεων στις 12 Δεκεμβρίου του 1827.

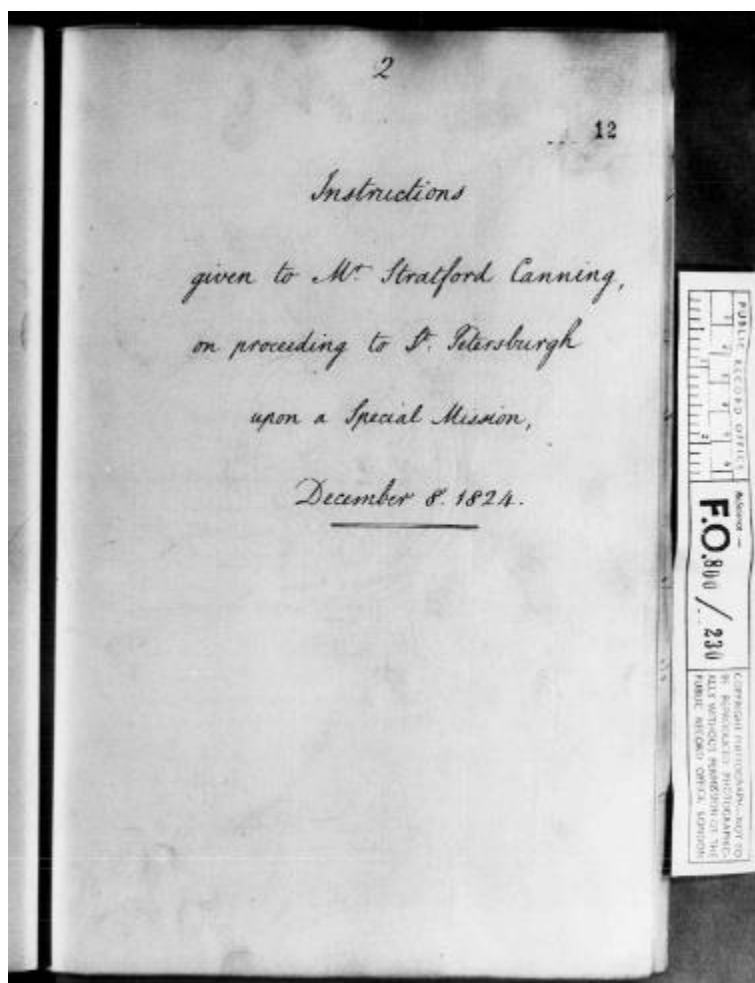
Αρχείο

Foreign

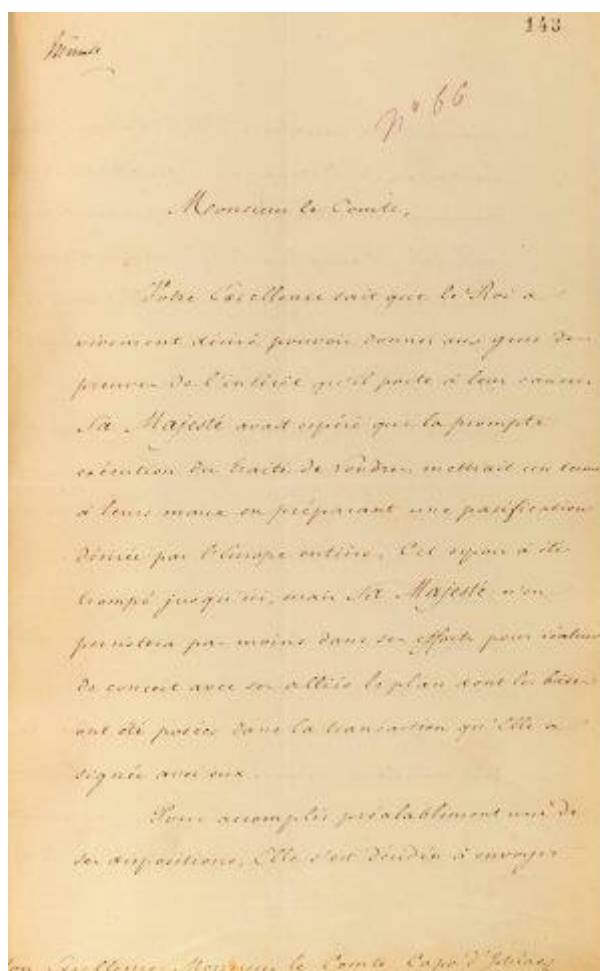
Office,

800/231,

σ.127.

Ο Τζώρτζ Κάνινγκ παρείχε ξεχωριστές οδηγίες σε όλους τους διπλωματικούς αντιπροσώπους. Σημαντική ωστόσο αλληλογραφία κατείχε με τον Στράτφορντ Κάνινγκ, τον Λόρδο Γουέλινγκτον και τον Χένρι Γουέσλεϊ. Αρχείο Foreign Office, 800/230, σ. 12.

Τμήμα της ανακοίνωσης του πρώτου Γαλλικού προξενικού πράκτορα στην Ελλάδα, το 1828. Διπλωματικά Αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Γαλλίας, Correspondance Politique, 447. [66. ff. 143-144]. Le ministre des Affaires Étrangères à Capodistrias. Paris, le 7 mai 1828. <https://200years.mfa.gr/diplomatic-consular-relations/france/> (πρόσβαση 10/08/2023).

Νο. 422 Οκ 40/5
 Μουσείο Ποσειδά.
 Ο Κυβερνήτης της Ελλάδος

Κατά συνέπεια της άναγνωσης του επί των Επαρχιακών
 Γραμματείων της Κελευθώσεως ή προσηγορίας εις ημάς των
 κατά τον γ. το Λαυραγίου (Α.Ε.) ίσχυοντων των Επαρχιακών
 Αποστολικών υπέρ Ανωτάτων, άνωθεν ή καί το θέλημα
 άναγν. του άνωθεν ή άνωθεν άνωθεν άνωθεν άνωθεν ή
 του θέλουσιν των ημών άνωθεν άνωθεν άνωθεν άνωθεν

Διαφορική ή διαφορετική με την άνωθεν ή άνωθεν
 άνωθεν ή άνωθεν άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν
 ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν

Διαφορική

Το κατά τον 10. Διατάξιον 1829 άνωθεν ή άνωθεν
 ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν
 ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν
 ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν

Ο Επί των Επαρχιακών Γραμματείων της Κελευθώσεως
 είναι έπισημομένης με τον άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν

Έπί του εν Νάυαριον δια 30 Διατάξιον 1829
 11. Λαυραγίου 1830
 Ο Κυβερνήτης
 Αθηνών

Ο Επί των Επαρχιακών
 ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν ή άνωθεν

Αναγνώριση του Βρετανού προξένου από τον Καποδίστρια το 1829. Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1829/40.5, σ.24

Πηγή εικόνας εξωφύλλου: https://www.pronews.gr/istoria/539150_i-naymahia-toy-nayarinoy-diplomatiko-paraskinio-kai-o-rolos-toy-kodrigkton-foto/

© Ράπτη Στυλιανή, 2024

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

